

sa, quæ in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur, quam decipitur. 35 §. 3. Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit; tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. † His tantum transactio obest, quamvis major annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur: nam ea, quorum actiones competere (ei) postea comperitum est, iniquum est perimi pacto, id 36 de quo cogitatum non dicitur. 37

An transactio patris noceat filio.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

De re filiorum, quos 38 in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

De transactione post rem judicatam.

11. IDEM lib. 4. ad Edictum.

Post rem judicatam, etiam si provocatio non est interposita, tamen si negetur judicatum esse, vel ignorari potest, an judicatum sit: quia 39 adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Effectus transactionis generalis.

12. CELSUS lib. 3. Digestorum.

Non est ferendus, qui generaliter in his, quæ 40 testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea 41 codicilli proferuntur: non improbe mihi dicturus videtur, de eo dumtaxat se cogitasse, quo allarum tabularum, quas tunc noverat, scriptura contineretur.

De Procuratore Principis.

13. ÆMILIUS MACER lib. 1. ad legem vicefimam hereditatum.

Nulli Procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licet. 42

(35. Obft. l. 78. in fin. infr. ad SC. Trebell. (36. l. 135. in fin. infr. de verb. oblig. l. 31. C. h. t. l. 14. C. de inoffic. testam. (37. l. 5. supr. h. t. (38. v. l. 11. C. de jure delib. (39. v. l. 7. in pr. supr. h. t. (40. l. 6. supr. h. t. (41. l. 3. §. 1. supr. h. t. (42. l. 1. §. 1. supr. de offic. procur. Casar. l.

De transactione inter legitimum, & scriptum heredem.

14. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Controversia inter legitimum & scriptum heredem orta est, ea que transactione facta, certa lege finita est: quæro, creditores quem convenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent, (qui transactionem fecissent) si alii creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus conveniendus est. 43

Si pacto Aquiliana, & pœnalis stipulatio subjiciatur.

15. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Pacto convento Aquiliana quidem stipulatio subjici solet 44: sed consultius est, huic pœnalem 45 quoque stipulationem subjungere: quia rescisso forte pacto, pœna ex stipulatu peti 46 potest.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Qui fidem licitæ transactionis rupit, non exceptione tantum summovebitur 47, sed & 48 pœnam, quam si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat, præstare cogetur. 49

An transactio cum herede facta emtori hereditatis, vel fideicommissario noceat.

17. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Venditor hereditatis, emtori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emtor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori, propter ignorantiam suam, accommodanda est. † Idem respondendum est & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

(43. Immo vide l. 3. in pr. supr. h. t. (44. l. 2. 4. 5. supr. h. t. l. 7. §. 12. supr. de pact. l. 6. C. de contrah. & committ. stipul. l. 7. C. de pact. (45. l. 122. §. ult. infr. de verb. oblig. (46. l. 37. C. h. t. (47. l. 14. l. 41. C. h. t. l. 96. §. 1. in fin. infr. de solution. (48. l. 17. C. h. t. (49. Vide tamen l. 10. §. 1. supr. de pact.

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE POSTULANDO. 1

Ratio. 1. Et summa Edicti. 2. Quid sit Postulare. 3. De his qui in totum postulare prohibentur. 4. De Advocato dando a Prætor. 5. De his, qui pro aliis postulare non possunt. 7. De his, qui non pro omnibus postulare possunt. 9. De restitutis. 11. Pro quibus in tertio ordine constituti postulare possunt.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Hunc Titulum Prætor proposuit, habendæ rationis causa, suæque dignitatis tuendæ 2, & decoris (sui) causa: ne sine delectu passim apud se postuletur. §. 1. Eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare: quibusdam (vel) pro se permisit: quibusdam & pro certis dumtaxat personis & pro se permisit. §. 2. Postulare autem est, desiderium 3 suum vel amici 4 sui, in jure apud eum, qui jurisdictioni præest 5, exponere: vel alterius desiderio contradicere.

§. 3. Initium autem fecit Prætor ab his, qui in totum prohibentur postulare; in quo Edicto aut pueritiam, aut casum excusavit. † Pueritiam, dum minorem annis decem 6 & septem, qui eos non in totum 7 complevit, prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum: qua ætate, aut paulo majore, fertur Nerva filius & publice de Jure responsisse. † Propter casum, furdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum Prætoris exaudire non poterat; quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam, non exaudito decreto Prætoris, quasi non obtemperasset, pœna ut contumax plecteretur. §. 4. Ait Prætor,

si non 8 habebunt Advocatum, ego dabo. Nec solum his personis hanc humanitatem Prætor solet exhibere; verum & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione adversarii, vel metu, patronum non invenit. §. 5. Secundo loco Edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo Edicto excepit Prætor sexum, & casum: item (notavit) personas (in) turpitudine notabiles. † Sexum, dum feminas prohibet pro aliis postulare 9, & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant 10: ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania improbißima femina, quæ inverecunde postulans, & Magistratum inquietans, causam dedit Edicto. † Casum, dum cæcum utrisque luminibus orbatum Prætor repellit: videlicet quod insignia Magistratus videri, & revereri non possit. Refert etiam Labeo, Publium cæcum, Asprenatis Nonii patrem, adversa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamvis autem cæcus pro alio postulare non possit: tamen & Senatorium ordinem retinet, & judicandi officio fungetur. 11 Numquid ergo & Magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidem exemplum ejus, qui gessit. Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in Senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivis. 12 Sed melius est, ut dicamus, retinere quidem jam coeptum Magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis. §. 6. Remover autem a postulando pro aliis & eum, qui corpore suo muliebria passus est. 13 Si quis tamen vi 14 prædonum, vel hostium stupratus est, non debet notari: ut & Pomponius ait. † Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. † Item

TIT. I. (1. Lib. 2. C. 6. (2. l. 19. in pr. supr. de offic. præsid. (3. l. 4. §. 8. infr. de damno infect. (4. l. 2. infr. de fidejussor. tutor. (5. Adde §. 6. vers. item senatus consulto. infr. h. t. (6. §. ult. in fin. Inst. quib. ex caus. manum. non licet. (7. l. 13. infr. de manumiss. vind. §. 5. in fin. Inst. quib. ex caus. manum. non licet.

(8. l. 7. C. h. t. l. 9. §. 5. supr. de offic. procons. (9. l. 2. in pr. infr. de reg. jur. (10. l. 2. §. 1. infr. ad SC. Vellej. l. 12. supr. de edendo. (11. l. 6. infr. de judiciis. adde l. 16. infr. de auctor. tutor. l. 8. C. de decur. (12. Adde l. 2. §. 36. vers. post hunc. supr. de orig. jur. (13. l. 31. C. ad leg. Jul. de adult. (14. l. 20. C. d. t.

Senatusconsulto etiam apud iudices pedaneos postulare 15 prohibetur calumniæ publici iudicii damnatus. † Et qui operas suas, ut 16 cum bestiis depugnaret, locaverit. † *Bestias* autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid, si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? Ergo qui locavit, solus notatur, sive depugnaverit, sive non. 17. Quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas: non tenebitur; non enim, qui cum bestiis depugnavit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locavit. † Denique eos, qui virtutis 18 ostendendæ causa hoc faciunt, sine mercede, non teneri ajunt veteres: nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non evadere. † Sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur 19, vel ut depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra arenam, non est notatus. † His igitur personis, quæ non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se Prætor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est æquissimum, si tutelam, vel curam hujusmodi personæ administrant, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. 20 Qui adversus ea fecisse monstratur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione iudicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur. §. 7. Ut initio 21 hujus tituli diximus, tres ordines Prætor fecit non postulantium, quorum (hic) tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minus deliquerint, quam hi, qui superioribus capitibus notantur. §. 8. Ait Prætor: *Qui lege 22, plebiscito, Senatusconsulto 23, Edicto 24, decreto Principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in jure apud me ne postulent.* Hoc Edicto continentur etiam alii omnes, qui Edicto Prætoris, ut infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent. §. 9. Deinde adjicit Prætor: *qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit.* (Eum) qui ex his, qui supra scripti sunt: sic accipe, si fuerit inter eos, qui tertio Edicto continentur, & nisi pro certis personis postulare prohibentur: ceterum, si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur. §. 10. De qua autem restitutione Prætor loquitur, utrum de ea, quæ a Principe, vel a Senatu, Pomponius quærit? & putat, de ea restitutione sensum, quam Princeps, vel Senatus indulsit. † An autem & Prætor restituere possit, quæritur? & mihi videtur, talia Prætorum decreta non esse servanda: nisi sicubi ex officio jurisdictionis suæ subvenerunt: ut in ætate observatur, si quis deceptus sit; ceterisque speciebus, quas sub Titulo de *in integrum restitutione* exsequemur. Pro qua sententia est, quod si quis famoso iudicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi 25. §. 11. Deinde adjicit Prætor: *Pro alio ne postulent, præterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni, patronæ: de quibus personis sub titulo de in jus vocando plenius diximus.* † Item adjicit: *Liberisve suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, (furioso,) furiosa.*

Fatuo fatua: (cum istis quoque personis curator detur.) 26
3. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Cui eorum a parente, aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo cujus de ea re iurisdictionis fuit, ea tutela, curatiove data erit. §. 1. Adfinitates non eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentis. §. 2. Item Pomponius, *nurus 27 & generi 28 appellatione, & soceri 29, & socru, & ulteriores, quibus pro 30 præpositio solet accedere, contineri ait.* §. 3. in curatoribus debuisse eum adjicere: (muti) 31 ceterorumque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adolescenti.

(15. Vide tamen §. 2. *supr. hic. l. 4. §. 8. in fin. infr. de damno infect.* (16. *l. 3. §. 5. infr. de testib. l. 4. §. 1. infr. de legationib.* (17. *Obst. l. 3. infr. de his, qui notantur infam.* (18. *v. Nov. 69. in præf.* (19. *Adde l. 10. in fin. pr. infr. ad leg. Jul. de vi publ.* (20. *l. 6. in pr. infra h. t.* (21. *§. 1. supr. h. l.* (22. *l. 6. §. 1. infr. ad leg. Jul. repetund.* (23. *l. 1. in pr. infr. ad leg. Jul. de vi privat. l. un. §. 1. infr. ad leg. Jul. de ambitu.* (24. *l. 1. infr. tit. prox.* (25. *Immo vide l. ult. C. de generali abolit. l. 7. C. de sentent. pass.* (26. *l. 2. infr. de curat. furios.* §. 4. *Inst. de curat.* (27. *l. 50. infr. de verb. sign.* (28. *l. 136. infr. d. t.* (29. *l. 146. infr. d. t.* (30. *l. 15. §. 1. infr. de action. rer. amot. l. 4. §. 6. vers. potest etiam. infr. de gradib. & affn.* (31. *Vide tamen l. 43. in pr. infr. de procur. l. 73. in pr. infr. de jure dot. l. 65. §. pen. infr. ad SC. Trebell.*

4. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Item, quibus, propter infirmitatem, curatorem Prætor dare solet.

5. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Et qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

De prohibitis in secundo, vel tertio ordine. 1. De successore ejus, qui prohibuit.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Puto autem omnes, qui non sponte, sed necessario 32 officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare: etiam si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. §. 1. Si quis *advocationem præstare* fuerit prohibitus: si quidem *apud se*, ut solent facere tempore Magistratus sui, puto eum postea apud successorem ejus adesse posse. 33

De permissione adversarii.

7. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Quos prohibet Prætor *apud se* postulare, omnimodo 34 prohibet, etiam 35 si adversarius eos patiatur postulare.

De prohibitionis, vel exilii tempore finito.

8. PAPIANUS lib. 2. Quæstionum.

Imperator Titus Antoninus rescripsit 36, *Eum, cui advocacionibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi.* 37. † Divus quoque Hadrianus rescripserat, *de exilio reversum postulare posse: nec 38 adhibetur distinctio 39, quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem, ulterius porrigatur.*

Si a Præfide prohibitus in alia provincia postulet.

9. IDEM lib. 1. Responsorum.

Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat, ideoque jus pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua Præfes fuit, qui sententiam dixit; in alia 40 vero non prohibetur, licet ejusdem 41 nominis sit.

De patronis fisci. 1. De decurionibus.

10. PAULUS lib. singulari Regularum.

Hi, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum 42, vel pupillorum, quorum tutelam gerunt, causam & adversus fiscum agere non prohibentur. §. 1. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore. 1. Qui sunt infames.

11. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

A Principe nostro rescriptum est, *non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo Advocatus contra patrem ejus fuisset.* † Sed & illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa adversus fiscum, in qua adversus patrem pupilli antea Advocatus fisci fuisset. §. 1. (Qui autem inter infames sunt, sequenti Titulo explanabitur.)

TIT. II.

DE HIS, QUI NOTANTUR INFAMIA. 1

Edictum, cujus octo sunt partes.

(1. JULIANUS lib. 1. ad Edictum.)

Prætoris verba dicunt: *Infamia notatur, qui ab exercitu 2, ignominia causa, ab Imperatore, eove cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit.* † *Qui artis ludicræ, pronuntiandive causa in scenam prodierit.* 3 † *Qui lenocinium fecerit.* 4 † *Qui 5 in iudicio publico calumniæ, prævaricationisve 6 causa quid fecisse iudicatus erit.* 7 † *Qui furti 8, vi bonorum raptorum, injuriarum 9, de dolo malo, & fraude suo nomine damnatus, pactusve erit.* 10

(32. *l. 1. §. 6. vers. sed est. supr. & l. 11. in pr. infr. h. t.* (33. *arg. l. 3. in fin. l. 4. infr. de recept. qui arbitr. l. 13. §. pen. circa med. infr. ad SC. Trebell.* (34. *Adde l. 9. infr. de panis.* (35. *v. l. 8. §. 2. infr. de procur. adde l. 14. §. 1. infr. soluto matrim.* (36. *v. l. 1. C. de his, quæ in exil. dati. lib. 10. tit. 59.* (37. *v. l. 3. C. ex quib. caus. infam. irrogatur.* (38. *Immo vide l. 4. §. 4. infr. de re militari.* (39. *Obst. l. 5. infr. de decur.* (40. *l. ult. supr. de jurisd.* (41. *l. 3. supr. de offic. adfessor.* (42. *l. ult. in pr. infr. h. t. v. l. 2. C. de advocat. divers. judic. l. 1. l. 2. C. de advocatis fisci. l. 22. infr. de inoffic. testam.*

TIT. II. (1. *Lib. 2. C. 12. & 10. C. 57.* (2. *l. 2. in pr. infr. h. t.* (3. *d. l. 2. §. ult. l. 3. l. 4. in pr. & §. 1. infr. h. t.* (4. *d. l. 4. §. 2 & 3.* (5. *v. §. 2. Inst. de panæ emer litig.* (6. *l. 4. infr. de prævaric.* (7. *l. 4. §. pen. infr. h. t.* (8. *d. l. 4. §. ult.* (9. *l. 7. in pr. infr. de injur.* (10. *d. l. 4. §. ult. l. 5. l. 6. l. 7. infr. h. t.*
† Qui

† Qui pro socio 11, tutela 12, mandati 13, depositi 14, suo nomine non contrario iudicio damnatus erit 15. † Qui eam, quæ in potestate ejus esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret 16, intra 17 id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit: eamve sciens 18 quis uxorem duxerit, non 19 jussu ejus, in cuius potestate est: & qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus 20 fuerit. † Quive suo nomine non jussu ejus, in cuius potestate esset, ejusve nomine, quem, quamve in potestate haberet, bina 21 sponsalia, binasve nuptias in eodem tempore 22 constitutas habuerit.

Interpretatio Primæ partis. De eo, qui missus est. 1. De exercitu. 2. De generibus missionum. 3. De milite adulterii damnato. 4. Effectus ignominiosa missionis. 5. Interpretatio Secundæ partis. De prodeuntibus in scenam, & quid sit scena.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Quod ait Prætor 23: qui ab exercitu 24 dimissus erit, dimissum accipere debemus, militem caligatum 25, vel si quis alius ulque ad Centurionem, vel Præfectum cohortis, vel alæ, vel Legionis; (vel Tribunum five cohortis, five legionis) dimissus est. † Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licet Confularibus insignibus utitur, ignominia causa ab Imperatore missum hac nota laborare. † Ergo & si Dux, cum exercitui præest, dimissus erit, notatur: & si Princeps dimiserit, & adjecerit 26 ignominia causa se mittere, ut plerumque facit, non dubitabis, & ex Edicto Prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem Principis successior ei datus est.

§. 1. Exercitium autem, non unam cohortem, neque unam alam dicimus: sed numeros multos militum: nam exercitui præesse dicimus eum, qui legionem vel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore commissas administrat. † Sed (hic) etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. §. 2. Ignominia causa (missum): hoc ideo adjectum est, quoniam multa 27 genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis 28 stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur. Est causaria 29, quæ propter valetudinem laboribus militiæ solvit. Est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is, qui mittit, addit 30 nominatim, ignominia causa se mittere: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si eum exautoraverit, id est 31, insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset, ignominia causa se eum exautorasse. Est & quartum genus missionis, si 32 quis evitandorum numerum causa militiam subisset: hæc autem missio existimationem non lædit, ut est sæpissime rescriptum. §. 3. Miles, qui Lege Julia de adulteriis 33 fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominia causa solvat.

§. 4. Ignominia (autem) missis neque in urbe 34, neque alibi 35, ubi Imperator est, morari licet. §. 5. Ait Prætor: qui (in) scenam prodierit, (infamis est.) Scena est, ut Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, ubi quis consistat, moveaturque spectaculum sui præbiturum, posita sit in publico, privatove, vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur; eos enim, qui quæstus 36 causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeunt, famulos esse, Pegafus, & Nerva filius responderunt. 37

(11. §. 2. vers. item pro socio Inst. de pœna temere litig. (12. E. 42. infr. de verbor. signific. (13. l. 6. §. 5. infr. h. tit. (14. dict. l. 6. §. 6. C. depositi. (15. dict. l. 6. §. pen. & ult. (16. l. 8. infra h. tit. (17. d. l. 8. l. 9. 10. 11. l. 23. l. ult. infr. h. tit. (18. d. l. 11. §. fin. (19. d. l. 11. §. fin. l. 12. infr. h. t. (20. l. 13. in pr. infr. h. tit. (21. d. l. 13. §. 1. l. 2. C. de incest. & inutil. nuptiis. l. 28. C. ad leg. Jul. de adult. §. 6. & 7. Inst. de nupt. (22. d. l. 13. §. 2. (23. l. 1. supr. h. tit. adde l. 3. C. de re militari. (24. §. 1. infra hic. (25. l. 9. infr. de custod. reor. (26. Vide tamen l. 13. §. 3. in fin. infr. de jure militari. (27. d. l. 13. §. 3. (28. l. 1. C. de excusat. veteran. l. ult. C. de his, qui non impletis stipend. (29. d. l. 1. C. de excusat. veteran. (30. Obst. l. 13. §. 3. infr. de jure militari. (31. l. 29. in prin. infr. de liberali caus. (32. v. l. 6. in fin. infr. de curator. furios. (33. l. 11. in pr. ad leg. Jul. de adult. (34. l. 13. §. 3. versic. & is. infr. de re militari. (35. l. 3. C. d. tit. (36. l. 1. §. 6. vers. & qui operas. supr. de postul. (37. Adde l. 14. infr. de panis.

De eo, qui operas suas locavit, ut in scenam prodiret.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Qui autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicæ causa, neque prodiit, non 38 notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

De athleticis, thymelicis, xyfticis, agitatoribus, his, qui aquam equis spargunt, & ceteris ministeriis. 1. De designatoribus. 2. Interpretatio Tertiarum partis, de lenonibus. 4. Quartæ, de calumniatore, & pravaricatore. 5. Interpretatio Quintæ Partis. De condemnato suo nomine.

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Athletas 39 autem Sabinus, & Cassius responderunt omnino artem ludicam non facere: virtutis enim gratia hoc facere. Et generaliter ita omnes opinantur, & utile videtur: ut neque thymelici 40, neque xyftici, neque agitatores, nec qui aquam equis spargunt, ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviant, ignominiosi habeantur. 41. §. 1. Designatores autem, quos Græci βραβεύται appellat, artem ludicam non facere Celsus probat: quia ministerium, non artem ludicam exercent. Et sane locus iste hodie a Principe non pro modico beneficio datur. §. 2. Ait prætor, qui lenocinium fecerit 42: lenocinium facit, qui quæstuaria 43 mancipia habuerit: sed & qui in liberis hunc quæstum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat, sive alterius 44 negotiationis accessione utatur: utputa, si caupo fuit, vel stabularius, & mancipia talia 45 habuit ministrantia, & occasione ministerii quæstum facientia; sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia hoc genus observantia in officina, lenocinii pœna tenebitur. §. 3. Pomponius, notari post libertatem ait. 46 §. 4. Calumniator ita demum notatur, si 47 fuerit calumniæ causa damnatus; neque enim sufficit calumniatum. Item pravaricator. Pravaricator autem est 48, quasi varicator, qui diversam partem adjuvat, prodita causa sua; quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait: nam qui pravaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo, ex adversa.

§. 5. Item si qui furti 49, vi honorum raptorum, injuriarum 50, de dolo malo suo nomine 51. damnatus, pactusve erit 52, simili modo infames sunt.

5. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. 53

1. De provocatione. 2. Si quis alieno nomine damnetur. 3. De pacto. 4. De jurejurando. 5. Interpretatio Sextæ partis. De mandato. 6. De herede. 7. De contrario iudicio.

6. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Furti 54 accipe, sive manifesti, sive nec manifesti. §. 1. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit, pendente iudicio, nondum inter famulos habetur 55: si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamvis, si injusta appellatio ejus visa sit, hodie 56 notari puto, non retro notatur. §. 2. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia: & ideo nec procurator (meus) vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres 57, furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur: nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. §. 3. Pactusve, inquit, eris: pactus sic accipimus, si cum pretio 58 quocumque pactus est: alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, eris notatus, nec erit veniæ ulla ratio; quod est inhumanum. † Qui jussu Prætoris pretio dato pactus est, non notatur. §. 4. Sed & si jurejurando 59 delato, juraverit quis, non deliquisse, non erit

(38. Obst. l. 1. §. 6. vers. & qui operas. supr. de postul. (39. l. un. C. de athleticis. lib. 10. tit. 53. (40. l. 10. infr. de pollicitat. (41. Vide tamen l. 4. C. de spectac. (42. l. 43. §. 6. infr. de ritu nupt. Nov. 14. (43. d. l. 43. §. 7. (44. d. l. 43. §. 9. l. ult. C. si mancip. ita venierit. (45. v. l. 29. C. ad leg. Jul. de adult. (46. Vide tamen l. 24. infr. h. tit. (47. l. 19. infr. h. t. (48. l. 1. in pr. infr. de pravaricat. l. 1. §. 6. infr. ad SC. Turpil. (49. l. 1. supr. h. t. l. 7. in fin. infr. de public. judic. §. 2. Inst. de pœna temere litig. (50. l. 5. l. 18. C. ex quib. caus. infam. irrog. (51. l. 6. §. 2. & 6. infr. h. t. (52. l. 6. §. 3. infr. h. t. (53. l. 18. C. ex quib. caus. infam. irrog. l. ult. infr. de pravaricat. l. 4. l. 29. in prin. infr. de jure fisci. (54. v. l. 63. infr. de furt. (55. v. l. 1. in fin. infr. ad SC. Turpill. (56. v. l. 17. §. 1. in fin. infr. de furt. l. 7. §. 2. infr. de injur. (57. Obst. §. 1. Inst. de perpet. & tempor. act. (58. l. 18. C. ex quib. caus. infam. irrogat. (59. d. l. 18.

notatus: nam quodammodo innocentiam suam jurejurando approbavit. §. 5. *Mandati 60 condemnatus*; verbis Edicti notatur, non solum qui mandatum suscepit, sed & is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non præstat: utputa, fidejussi pro te, & solvi, mandati te si condemnavero, famosum facio. §. 6. Illud plane addendum est, quod interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito 61 vel in mandato 62 male versatus sit. Non tamen in tutela, vel pro socio 63 heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam 64, neque in societatem 65 succedit, sed tantum in æs alienum defuncti. §. 7. Contrario judicio damnatus non erit infamis; 66 Nec immerito: nam in contrariis non de perfidia 67 agitur, sed de calculo 68, qui fere judicio solet dirimi.

De pacto.

7. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

In actionibus, quæ ex contractu proficiuntur, licet famosæ sint, & damnati notentur, attamen pactus non notatur; merito: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus.

Interpretatio Septimæ partis. De scientia & ignorantia.

8. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Genero, inquit, mortuo: merito adjecit Prætor, cum eum mortuum esse sciret: ne ignorantia 69 puniatur: sed cum tempus luctus continuum est, merito & ignoranti cedit ex die mortis mariti; & ideo si post legitimum tempus 70 cognovit, Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria 71, & deponere.

De uxore. 1. De sponso.

9. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Uxores viri lugere non compellentur. §. 1. Sponsi nullus luctus est. 72

De permissione Principis. 1. De sponsa intra tempus luctus.

10. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Solet a Principe impetrari, ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. §. 1. Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non 73 nocet.

De liberorum, & parentum luctu. 1. Si maritum lugeri non oportet. 2. De ea, quæ intra legitimum tempus peperit. 3. Qui lugeri non solent. 4. De eo, qui lugentem duxit, aut ducere passus est.

11. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Liberorum autem & parentum luctus impedimento nuptiis non est. §. 1. Etsi talis 74 sit maritus, quem more 75 majorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra 76 legitimum tempus collocari: Prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. 77

§. 2. Pomponius eam, quæ intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum puto. 78. §. 3. Non solent autem lugeri 79, ut Neratius ait, hostes, vel perduellionis damnati: nec suspendiosi, nec qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ 80, sed mala conscientia. Si quis ergo, post hujusmodi exitum mariti, nuptum se collocaverit, infamia notabitur. §. 4. Notatur etiam, qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia 81 enim excusatur non juris, sed facti. 82 † Excusatur, qui jussu ejus, in cujus potestate erat 83, duxerit: & ipse, qui passus est ducere, notatur. Utrumque recte: nam & qui obtemperavit 84, venia dignus est, & qui passus est ducere, notari ignominia.

12. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Qui jussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patria eam retinuit, non 85 notatur.

(60. l. 1. supr. h. t. l. 21. C. mandati. (61. l. 1. supr. h. t. l. 10. C. depositi. (62. Vide tamen l. 26. in pr. infr. mandati. (63. l. ult. C. ex quib. caus. infam. irrog. (64. l. 16. §. 1. infr. de tutel. (65. §. 5. Inst. de societate. (66. §. 2. Inst. de pœna temere litig. (67. l. 5. in pr. infr. depositi. (68. l. 29. infr. de dolo malo. (69. l. 11. §. ult. infr. h. t. (70. l. 2. C. de secund. nupt. (71. l. 15. §. 27. infr. de injur. l. 15. C. ex quib. caus. infam. irrog. (72. Vide tamen l. 15. in fin. l. 16. infr. de sponsal. l. 4. infr. de fundo dotal. (73. arg. l. 11. §. 1. infr. h. t. (74. §. 3. infr. h. l. (75. l. penult. in fin. supr. de justit. & jure. (76. l. 2. C. de secundis nupt. Nov. 39. c. 2. (77. l. 53. §. fin. vers. non audente. C. de Episc. & Cleric. (78. arg. §. 1. in fin. supr. h. l. (79. d. §. 1. supr. hic. l. 35. infr. de religios. & sumpt. fun. (80. l. ult. §. 4. infr. de bonis eorum, qui ante sentent. (81. l. 8. supr. h. t. (82. l. 9. in pr. infr. de jur. & fact. ignor. (83. l. 157. in prin. l. 167. §. 1. l. 169. in pr. infr. de reg. jur. (84. Vide tamen l. 20. infr. de oblig. & act. (85. Obst. l. 66. in fin. pr. infra de ritu nupt.

Interpretatio Octavæ partis. 1. De bonis sponsalibus alieno nomine constitutis. 2. Interpretatio verborum, Eodem tempore. 3. De sponsa uni, nupta alteri. 4. De nuptiis, vel sponsalibus prohibitis. 5. De compromisso. 6. Si judex causa cognita pronunciaverit, vel extrinsecus elocutus sit. 7. De pœna graviore. 8. De crimine stellationatus.

13. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Quid ergo si non ducere (sit) passus, sed postea quam duxit, ratum habuerit, initio ignoravit talem esse, postea scit? Non notabitur. Prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. §. 1. Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur, nisi ejus nomine constituat, quem, quamve in potestate haberet. Certe qui filium vel filiam constituere patitur 86, quodammodo ipsi videtur constituisse. §. 2. Quod ait Prætor eodem tempore, non initium sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in id tempus concurrant. §. 3. Item, si alteri sponsa, alteri nupta sit, ex sententia Edicti, punitur. §. 4. Cum autem factum notetur, etiam si cum ea quis nuptias, vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere vel non potest, vel fas non erit: erit notatus. §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. §. 6. Quantum ad infamiam pertinet, multum interest 87 in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit: an quædam extrinsecus sint elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. §. 7. Pœna graviore 88 ultra legem imposita existimationem conservat: ut & constitutum est, & responsum: utputa, si eum, qui parte bonorum multari debuit, Præses relegaverit, dicendum erit duriori 89 sententia cum eo transactum de existimatione ejus: idcircoque non esse infamem. 90 Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum judex condemnavit, oneratum quidem reum pœna aucta (nam ex furto non manifesto in duplum conveniri debuit), verum hanc rem existimationem ei non conservasse; quamvis si in pœna non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. §. 8. Crimen stellationatus 91 infamiam irrogat 92 damnato, quamvis publicum non est judicium.

Si quis ex suo facto non suo nomine damnetur.

14. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Servus, cujus nomine noxale judicium dominus acceperit, deinde eundem liberum & heredem instituerit, ex eodem judicio damnatus, non 93 est famosus: quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

De ea, quæ ventris nomine per calumniam. l. 18. vel per ignorantiam, in possessionem missa est, l. 19. & ex ea causa condemnata, vel non: & de ejus patre.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Notatur 94, quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseverat prægnantem.

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Cum non prægnans esset, vel ex alio concepisset,

17. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Debit enim coerceri, quæ Prætozem decepit. Sed ea notatur, quæ cum suæ potestatis esset, hoc facit.

18. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Ea, quæ falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Non alia autem notatur, quam 95 ea, de qua pronunciatum est, calumnie causa eam fuisse in possessionem missam. † Idque & in patre erit servandum, qui calumnie causa passus 96 est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti.

De sententia, Callido commento videris accusationis instigator fuisse.

20. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

Ob hæc verba sententiæ Præsidis provinciæ, callido commento videris 97 accusationis instigator 98 fuisse: pudor 99 potius one-

(86. l. 1. in fin. supr. h. t. l. 3. infr. de nox. act. (87. l. 20. infr. h. t. l. 3. l. 13. l. 17. l. 19. C. ex quib. caus. infam. irrog. (88. v. l. 11. in pr. infr. de panis. (89. Obst. l. 1. v. 4. infr. ad SC. Turpill. l. 131. §. 1. l. 244. infr. de verb. sign. (90. l. 10. §. ult. infr. de panis. (91. l. 1. infr. stellationat. (92. Obst. l. 2. infr. d. t. (93. Excip. cas. l. 4. §. 3. supr. h. t. (94. l. 1. §. 1. & 2. infr. si mulier ventris nomine. l. 1. §. 14. infr. de ventre in possess. mittend. l. 3. §. fin. ne vis fiat ei, qui in possess. (95. l. 4. §. 4. supr. h. t. (96. l. 11. in fin. l. 13. §. 1. supr. h. t. (97. l. 13. §. 6. supr. h. t. l. 17. l. 19. C. ex quib. caus. infam. irrog. (98. l. 1. §. 13. infr. ad SC. Turpill. (99. v. l. 2. in pr. infr. de obseq. parent. l. 13. l. 17. l. 19. C. ex quib. caus. infam. irrog.

ratus, quam ignominia videtur irrogari. Non enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur. 100

De testatione reprobata.

21. PAULUS lib. 2. Responsorum.

Lucius Titius crimen intendit Gajo Sejo, quasi injuriam passus, atque in eam rem testationem apud Præfectum Prætorio recitavit: Præfectus, fide non habita testationis, nullam injuriam Lucium Titium passum esse a Gajo Sejo, pronunciavit. Quæro, an teste, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur? Paulus respondit, nihil proponi, cur hi, de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non 101 oportet ex sententia sive justa, sive injusta, pro alio habita alium pręgravari.

De penis.

22. MARCELLUS lib. 2. Publicorum.

Ictus fustium infamiam non 102 importat 103, sed causa 104, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

De luctu parentum, liberorum, & agnatorum.

23. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Parentes, & liberi utriusque sexus, necnon & ceteri agnati vel cognati, secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam, prout quisque voluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia. 105

24. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Imperator Severus rescripsit: Non 106 offuisse mulieris famæ ejus quæstum in servitute factum.

De luctu parentum, quorum hereditas ad filios non pertinet. 1. De luctu ejus qui in bello cecidit.

25. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriæ, placuit. Idemque & in matre juris est, cujus hereditas ad filium non pertinet. §. 1. Si quis in bello ceciderit, etsi corpus ejus non compareat, lugebitur.

TIT. III.

DE PROCURATORIBUS 1, ET DEFENSORIBUS.

Definitio procuratoris. 1. Quarum rerum, & quibus modis detur procurator. 2. Usus procuratoris. 3. De absente.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Procurator est, qui aliena 2 negotia mandatu 3 domini administrat. §. 1. Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei esse potest, constitutus vel coram, vel per nuncium, vel per epistolam: quamvis quidam (ut Pomponius libro vicefimoquarto scribit) non putent unius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse; sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuncium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur: sed verius est, eum quoque procuratorem esse, qui 4 ad unam rem datus sit.

§. 2. Usus autem procuratoris perquam necessarius est, ut qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per alios possint vel agere, vel conveniri. §. 3. Dari autem procurator & absens potest.

De certo 1. De furioso.

2. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Dummodo certus sit, qui datus intelligitur, & is (si) ratam habuerit. §. 1. Furiosus non 5 est habendus absentis loco: quia in eo animus deest, ut ratam habere (non) possit.

De lite futura. Quibus modis procurator datur.

3. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Item (&) ad 6 litem futuram, & in diem, & sub conditione, & usque ad diem dari potest.

(100. Vide tamen l. 1. §. 3. *infr. de servo corrupt.* (101. v. C. *inter alios acta.* (102. Immo vide l. pen. §. 2. *infr. de extraord. cognit.* (103. l. 14. C. *ex quib. caus. infam. irrog.* (104. l. 16. C. *ead.* (105. l. 11. *in pr. supr. h. t.* (106. Vide tamen l. 4. §. 3. *supr. h. t.*

TIT. III. (1. Adde §. 1. *Inst. de iis, per quos agere. Lib. 2. C. 13. & deinceps.* (2. Adde l. 34. *infr. h. tit.* (3. Immo vide l. 35. *in pr. infr. h. t.* adde l. 24. *infr. de negot. gest. l. 58. infr. de solut. & liberat.* (4. l. 10. C. h. tit. v. l. 12. §. 7. *infr. mandati.* (5. *Obst. l. 2. §. pen. infr. de jure codicill. l. 17. §. 11. infr. de injur. l. 124. in fin. infr. de reg. jur.* (6. Immo vide l. 6. §. 1. *infr. quod cujusq. univers.*

4. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Et 7 in perpetuum.

Quis dicatur præsens.

5. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Præsens habetur, & qui in hortis est.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Et qui in foro, & qui in urbe, & in continentibus & ædificiis.

7. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Et ideo procurator ejus præsentis esse videtur.

De filio, vel filiafam. 1. An invitus. 2. Aut veteranus, aut miles procurator esse possit. 3. Edictum de procuratore compellendo judicium accipere, & quibus ex causis non compellitur.

8. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Filiusfamilias 9 & ad agendum dare procurator potest, si quæ sit actio, qua ipse experiri potest: non si castrense peculium habeat, sed & quivis filiusfamilias, injuriam passus dabit ad injuriarum actionem, si forte neque pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri: & erit jure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Julianus scribit: etsi filiofamilias patri per filium ejus in eadem potestate manentem fiat injuria, neque avus præsens sit, posse patrem procuratorem dare ad ulciscendam injuriam, quam nepos absentis passus est. † Ad defendendum 11 quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. † Sed & filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem, cum patre dat procuratorem, supervacuum esse Valerius Severus scribit: cum sufficiat, patrem dare 12 ex filia voluntate. Sed puto, si forte pater absens sit, vel suspectæ vitæ (quo casu solet filia competere de dote actio), posse eam procuratorem dare. † Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. §. 1.

Invitus 13 procurator non solet dari. *Invitum* 14 accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, verum eum quoque, qui consentisse non probatur. §. 2. Veterani, procuratores fieri possunt: milites 15 autem, nec 16 si velit adversarius, procuratores dari possunt: nisi hoc, tempore 17 litis contestatæ, quocumque casu prætermisum est: excepto eo, qui in 18 rem suam procurator datus est, vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est.

§. 3. Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus judicatum solvi exposuit, Prætor ait 19, judicium accipere cogam. † Verum ex causa non debet compelli. Utpote, inimicitia capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem, & dominum: scribit Julianus debere in procuratorem denegari actionem. † Item si dignitas accesserit procuratori, vel Reipublicæ causa abfuturus sit.

9. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Aut si 20 valetudinem, aut si necessariam 21 peregrinationem alleget.

10. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Vel 22 hereditas superveniens eum occupet. Vel (ex) alia 23 justa causa. † Hoc amplius, & si habeat præsentem dominum, non debere compelli procuratorem.

11. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Si tamen dominus cogi possit.

12. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Sed etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem judicium accipere: veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet 24, tractu temporis futurum, ut res pereat.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Sed hæc neque passim admittenda sunt, neque districte deneganda: sed a Prætoribus, causa cognita, temperanda.

(7. l. 1. *in pr. infr. pro socio.* (8. l. 2. *in pr. l. 87. l. 139. in pr. l. 147. l. 173. §. 1. infr. de verb. sign.* (9. l. 33. *in pr. infr. h. tit.* (10. v. l. 2. *infr. de SC. Macedon. l. 1. §. 15. infr. de collat.* (11. v. l. ult. §. 1. C. *de bonis quæ liber.* (12. l. 2. §. 1. *infr. solutio matrim.* (13. l. 17. C. h. t. l. 2. §. 3. *infr. de curat. bonis dando.* (14. l. 5. *infr. de servit. præd. urban.* (15. l. 5. C. *de condit. ob caus.* (16. v. l. 7. *supr. de postuland.* (17. l. 13. C. h. t. (18. l. 9. C. *ead.* (19. Immo vide l. 45. *in pr. infr. h. t.* (20. l. 20. *infr. h. t.* (21. l. 23. l. 44. *infr. h. t.* (22. l. 22. *infr. h. t.* (23. l. 44. *infr. h. t.* (24. v. l. 43. §. ult. *infr. h. t. l. 13. §. pen. infr. de recept. qui arbitr. l. 28. §. 4. infr. de judiciis.*

14. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Si post datum procuratorem capitales 25 inimicitia intercesserunt, non 26 cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam nova causa sit.

De procuratore ad communi dividendo iudicium dato.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Si defunctus sit dominus ante litem contestatam, *judicatum solvi* stipulatione pro 27 suo procuratore data, procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contradicente, fecit: quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri satis incivile est; committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. §. 1. Qui ad communi dividendo iudicium datus est ad agendum, item 28 & ad defendendam videbitur datus, duplici cautela interponenda.

De revocatione procuratoris.

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Ante 29 litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Post litem autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre a vivo procuratore, vel in civitate manente, potest: causa tamen prius cognita. §. 1. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi eius, & ceteris successoribus.

§. 2. In causa autem cognitione non solum hac versantur, quae 30 supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere iudicium, verum & alias.

18. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

Aut 31 religionis beneficium.

19. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Item si 32 suspectus sit procurator, aut in vinculis, aut (in) hostium, praedonumve potestate.

20. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Vel iudicio 33 publico, privato, vel 34 valetudine, vel majore re sua distringatur.

21. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Vel exilio, vel si latitet, vel inimicus 35 postea fiat.

22. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Aut adfinitate 36 aliqua adversario jungatur; vel heres ei existat.

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Aut longa peregrinatio, & alia similes causa impedimento fiant.

24. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Mutari debet; vel ipso procuratore postulante.

25. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Quae omnia non solum ex parte rei, sed 37 etiam in persona actoris observantur. † Sed si adversarius, vel ipse procurator dicat, *Dominum mentiri*; apud Praetorem hac finiri oportet; nec 38 ferendus est Procurator, qui sibi adserit procuratorem, nam hoc ipso suspectus est, qui operam suam ingerit invito: nisi forte purgare magis convitium, quam procuratorem exequi maluit, & haec tunc erit audiendus, si dicat *se procuratorem quidem carere velle, sed si id in laesa existimatione sua fiat*. Ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. † Plane si dicat, *in 39 rem suam se procuratorem datum*, & hoc probaverit, non debet carere 40 propria lite. † Item si retentione 41 aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda.

26. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Nisi dominus (ei) solvere paratus sit.

De translatione litis ex parte actoris.

27. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

In causa cognitione etiam hoc versabitur: ut ita demum transferri a procuratore iudicium permittatur, si quis omnia iudicii

ab eo transferre paratus sit: ceterum, si velit quaedam transferre, quaedam relinquere, iuste procurator hanc constantiam recusabit. Sed hac ita, si mandato domini procurator egit: ceterum, si mandatum non est; cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti, quae invito te acta sunt, tibi non praedjudicant: ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto oneraris. 42 † Hae autem cognitio procuratoris mutandi, Praetoris est. §. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi *judicatum solvi* stipulationem a reo factam; idque & Neratius probat, & Julianus; & hoc jure utimur: scilicet si dominus satis accepit. † Sed & si procurator satis accepit, & transferatur iudicium in dominum: verius est committi, & ex stipulatione actionem a procuratore in dominum transferri. † Sed & si a domino, vel a procuratore in procuratorem iudicium transferatur, non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio, & haec vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis 43 ex stipulatione actio, directa penitus tollenda.

Si procurator iudicatum solvi satis acceperit, vel dederit: & de actione iudicati.

28. IDEM lib. 1. Disputationum.

Si procurator meus *judicatum solvi* satis acceperit, mihi ex stipulatione actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur. 44 Sed & si egit procurator meus ex ea stipulatione me invito, nihilominus tamen mihi ex stipulatione actio tribuetur 45, quae res facit, ut procurator meus, ex stipulatione agendo, exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. † Per contrarium autem, si procurator meus *judicatum solvi* satisfecerit, in me (ex) stipulatione actio non datur. Sed & si defensor meus satisfecerit 46, in me ex stipulatione actio non datur: quia nec 47 iudicati mecum agi potest.

Si malit actor reum convenire, quam procuratorem.

29. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Si actor malit dominum potius convenire, quam eum, qui in rem suam procurator est, dicendum est, ei licere. 48

De impensis a procuratore factis.

30. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Actoris procurator, non in rem suam datus, propter impensas, quas in litem fecit, potest 49 desiderare 50, ut sibi ex iudicatione satisfiat, si dominus litis solvendo non sit.

Si procurator litis domino successit, vel non. 1. De pluribus procuratoribus unius litis. 2. De pluribus procuratoribus.

31. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Si quis, cum procuratorio nomine condemnatus esset, heres exstiterit domino litis, iudicati actionem non recte recusabit: hoc, si ex asse. Sin autem ex parte heres extiterit, & totum solverit; si quidem ei mandatum est hoc quoque, ut solvat, mandati actionem 51 adversus coheredes habebit: si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur. 52 † Quod est, & si heres procurator non exstiterit, & solverit. §. 1. Unius litis plurium personarum, plures dari procuratores non 53 est prohibitum. §. 2. Julianus ait, eum, qui dedit diversis temporibus procuratores duos posteriorem dando, priorem prohibuisse videri.

32. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Pluribus procuratoribus in solidum simul datis, occupantis 54 melior conditio erit: ut posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

De servi & filiusfam. procuratore. 1. De eo, qui de statu suo litigat. 2. De defensione absentium. 3. Edictum, ut qui alterius nomine actionem postulat, eundem defendat, & is de dato caveat. 4. Aequitas prioris partis superscripti edicti. 5. Qui defendere coguntur, vel non.

33. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Servum quoque, & filiumfamilias 55, procuratorem posse habere ajunt: & quantum ad filiumfamilias, verum est; in servo, subsistimus. Et negotia quidem pecuniaria servi posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem ejus esse, admittimus; quod &

(25. l. 8. §. fin. supr. l. 43. in fin. infr. h. t. 1. Feudorum 22. (26. l. 45. in pr. infr. h. t. l. 18. infr. iudicat. solvi. (27. l. 8. §. fin. supr. h. t. (28. l. un. C. de satisfando. (29. l. 3. C. mandati. (30. l. 8. in fin. l. 9. & seqq. supr. h. t. (31. v. l. 32. §. 4. infr. de recept. qui arbit. (32. l. 25. in pr. infr. h. t. (33. v. l. 3. §. 5. in fin. infr. de testib. (34. l. 9. supr. h. t. l. 22. C. eod. l. 23. infr. mandati, l. 2. §. 3. supr. si quis cautionib. (35. v. l. 3. in pr. infr. de testib. (36. Adde l. 23. C. de excusat. tut. (37. v. l. 41. in pr. infr. de reg. jur. (38. v. l. 29. infr. de testam. tut. l. 5. §. 10. infr. de jure immunit. l. 21. in fin. infr. de tutor. & curat. dat. (39. l. 29. infr. h. t. (40. v. l. 55. infr. h. t. (41. v. l. 30. infr. h. t.

(42. l. 1. in pr. infr. de alienat. iudicii mutandi caus. (43. v. l. 49. in fin. infr. de acquir. vel amit. possess. (44. v. l. 6. in fin. infr. quod cujuscumque univers. (45. l. 79. infr. de verb. oblig. (46. l. 61. infr. h. t. (47. v. l. 11. §. 7. infr. de except. rei judic. (48. Immo vide l. 55. infr. h. t. (49. Adde l. 25. in fin. supr. h. t. (50. l. 53. in pr. supr. de pact. l. 7. in fin. infr. mandati, v. l. 15. C. h. t. (51. l. 20. C. famil. ercisc. (52. l. 18. in fin. C. d. t. (53. Immo vide l. 5. §. pen. circa fin. infr. iudicat. solvi. (54. l. 14. in fin. pr. infr. de noxal. action. (55. l. 8. in pr. supr. h. t.

Labeoni videtur : actionem autem intendere vetamus. 56

§. 1. Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse, non dubitamus, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quæ ei, vel adversus eum competant; ex possessione (sive) servitutis, sive libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. §. 2. Publice utile est 57, absentes a quibuscumque defendi: nam 58 & in capitalibus judiciis defensio datur. 59 Ubi cumque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem, & innocentiam excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere; quod ex rescripto 60 Imperatoris nostri apparet. §. 3. Ait Prætor: *Cujus nomine quis actionem dari sibi postulat, is eam viri boni arbitrato defendat: & ei, quo nomine agat, id ratum habere eum 61, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisfacet.* §. 4. Æquum Prætori visum est, eum, qui alicujus nomine procurator experitur, eundem 62 etiam defensionem suscipere. §. 5. Si quis in rem suam procurator interveniat, adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

34. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Si quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emtor hereditatis? an debeat invicem venditorem defendere, & placet, si bona fide, & non in fraudem eorum 63, qui invicem agere vellent, gestum sit negotium, non oportere eum invicem 64 defendere.

1. De liberti ingrati accusatione. 2. Quam ob causam, & ubi procurator defendere cogitur. 3. Quid sit defendere.

35. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Sed & hæ personarum procuratorum debent defendere, quibus sine mandatu agere licet: ut puta liberi 65, licet sint in potestate; item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. §. 1. Patronus libertum (&) per procuratorem 66, ut ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorem respondere. §. 2. Non solum autem si actio postuletur a procuratore, sed & præjudicium, vel interdictum, vel si stipulatione legatorum vel damni infecti velit cavere, debet absentem defendere in competenti tribunali, & eadem provincia. Ceterum cogi 67 eum etiam in provincia de Roma abire, vel e contrario; vel a provincia 68 in aliam provinciam, & defendere, durum est. §. 3. *Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cavere idonee, 69 nec debet durior conditio procuratoris fieri, quam est domini, præterquam 70 in satisfaciendo.* † Præter satisfactionem procurator ita defendere videtur, si judicium accipiat. Unde quaesitum est apud Julianum, an compellatur, an vero sufficiat, ob rem non defensionem, stipulationem committi? & Julianus scribit libro tertio Digestorum, compellendum 71 accipere judicium: nisi & agere causa cognita recusaverit, vel ex justa causa remotus fuerit. † Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiat, cum quis damni infecti satis, vel legatorum desideret.

36. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Vel in operis novi nunciatione. Sed & si servum ex causa noxali patiat duci, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus, *ratam rem dominum habiturum*, caveat.

Quarum actionum nomine dominus defendi debet. 1. De pluribus defensoribus.

37. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Omnium 72 autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quæ in heredem non dantur. §. 1. Unde est quaesitum, si adversarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati, videri eum recte defendi Julianus ait, quo jure nos uti, Pomponius scribit.

38. IDEM lib. 40. ad Edictum.

Non tamen eo usque procedendum erit, ut, si decem (millia) petantur, & extant duo defensores parati in quina defendere 73, audiantur.

(56. Adde l. 15. in pr. infr. ex quib. caus. major. (57. l. 12. C. h. t. (58. l. 3. C. de accusat. (59. Obi. l. 13. §. 1. infr. de publ. judic. (60. v. l. 3. C. de accusat. (61. §. 3. Inst. de satisfat. (62. Adde l. 4. in pr. infr. de tutel. (63. l. 1. infr. quæ in fraud. credit. (64. Adde l. 1. C. rer. amotar. (65. l. 12. C. h. t. l. 3. §. 3. infr. judicat. solvi. (66. l. 4. infr. de obseq. parent. (67. l. 20. in fin. infr. de oper. libert. (68. v. l. 21. §. 2. infr. de excusation. (69. l. 51. in fin. l. 52. l. 53. infr. h. t. (70. v. l. 166. infr. de reg. jur. (71. l. 8. §. ult. supr. h. t. (72. v. l. 46. §. 1. infr. h. t. (73. v. l. 2. infr. de exercis. act. l. 3. §. pen. infr. judicat. solvi.

In quibus causis dominus defendi debet. 1. Ex quibus causis. 2. Et quos ratum habituros cavere debet. 3. Si pater de dote. 4. Vel filii nomine injuriarum agat. 5. De status controversia. 6. De procuratore ejus, contra quem restitutio postulat. 7. De suspecto tutore.

39. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Non solum autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet dominum defendere: verum in interrogationibus quoque, ut in jure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. † An igitur heres sit absens, respondere debet, & si responderit, vel tacuerit, tenebitur. §. 1. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, *id ratum 74 habiturum eum, ad quem ea res pertinebit*, cavere debet. 75 † Sed interdum, licet suo nomine procurator experiat; tamen *de rato* debet cavere, ut Pomponius libro xxiv. scribit, ut puta jusjurandum procuratori retulit, juravit *absenti dari oportere*: agit hoc judicio suo nomine, propter suum jusjurandum, neque 76 enim hæc actio domino competere potuit; sed debet *de rato* cavere. † Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat, dubitandum non est, quin locus sit *de rato* cautioni: idque Pomponius scribit.

§. 2. Quæritur apud Julianum, utrum dominum solum ratam rem habere debet satisfaciendo, an etiam ceteros creditores? & ait, dumtaxat de domino cavendum, nec illis verbis, *ad quem ea res pertinet*, creditores contineri: nam nec ipsi domino hæc incumbere cautio. §. 3. Si de dote agat pater, cavere 77 debet *ratam rem filiam habituram*: sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit. §. 4. Si pater filii nomine injuriarum 78 agat (cum duæ sint actiones, una patris, altera filii) cessat 79 *de rato* cautio. 80 §. 5. Si status controversiam 81 cui faciat procurator, sive ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget, sive ipse ex libertate in servitutem petat, debet cavere ratam rem dominum habituram: (& ita Edicto scriptum est) ut ex utroque latere quasi actor habeatur. §. 6. Est & casus, quo quis ejusdem actionis nomine, & *de rato* caveat, & *judicatum solvi*, ut puta, postulata est cognitio de integritate restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur 82; alterius procurator existit: debet cavere hic procurator (&) *ratam rem dominum habituram*, ne forte dominus reversus velit quid petere; idem *judicatum solvi*, ut, si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur, & hæc ita Pomponius lib. xxv. ad Edictum scribit. §. 7. Item ait, si suspectus 83 tutor postuletur, defensorem ejus oportere etiam *de rato* cavere; ne reversus ille velit retractare 84 quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatum nominatum 85; aut si, etiam absente tutore, quasi non defenderetur, Prætor erat cogniturus.

Quæ actiones per procuratorem exerceri possunt. 1. Quibus casibus de rato cavere debet. 2. De satisfationibus a defensore præstandis in actione reali. 3. Quando ratihabicionis satisfactio exigitur. 4. De his, a quibus mandatum non exigitur.

40. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait: nisi, ut Julianus ait, causa cognita: id est, si (&) nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia justa causa impediatur.

§. 1. Si stipuletur procurator *damni infecti, vel legatorum*, debet *de rato* cavere. 86 §. 2. Sed & is, qui 87 quasi defensor, in rem actione convenitur, præter solitam satisfationem *judicatum solvi*, etiam *de rato* debet cavere. Quid enim, si in hoc judicio rem meam esse pronuncietur; reversus ille, cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod *judicatum est*? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si a me vindicaret, exceptione rei judicata summoveretur, & ita Julian. lib. 50. Digest. scribit: nam cum judicatur rem meam esse 88, simul

(74. l. 33. §. 3. supr. h. t. (75. l. 1. C. eod. (76. Vide tamen l. 9. §. pen. infr. de jurejur. (77. l. 3. in fin. infr. de action. rer. amot. l. 2. in fin. infr. soluto matrim. (78. v. l. 5. §. 6. infr. de injur. (79. d. l. 5. §. 7. (80. Excip. l. 22. §. pen. infr. ratam rem haberi. (81. l. 8. §. ult. infr. d. t. (82. Ut l. 24. §. 4. l. 27. §. 1. in fin. infr. de minor. & C. si advers. venditionem. (83. l. 6. infr. ratam rem haberi. (84. l. 12. in fin. infr. d. t. (85. Adde l. 25. §. 1. infr. de minor. l. 17. §. fin. infr. de jurejur. (86. l. 20. infr. ratam rem haberi. (87. v. Inst. de satisfat. in pr. adde l. ult. infr. de fidejuss. (88. l. 30. §. 1. vers. cum autem, infr. de except. rei judicat.

judicatur illius non esse. §. 3. Ratihibitionis autem satisfactio ante litis contestationem a procuratore exigitur: ceterum, semel lite contestata, non 89 compelletur ad cautionem. §. 4. In his autem personis 90, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit, contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interveniunt, debere eos repelli; ergo non exigimus, ut habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur; quamvis de rato offerant cautionem.

Si femina pro parentibus agant.

41. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Feminas pro parentibus 91 agere interdum permittitur causa cognita: si forte parentes morbus, aut aetas impediatur, nec quemquam, qui agat, habeant.

Ad quas actiones procurator dari potest. 2. De obligatione domini & procuratoris. 3. Si fideicommissarius heredem. 4. Aut creditor dominum pignoris. 5. Aut reus credendi vel debendi correum procuratorem dederit. 6. Utrum in judicio divisorio unus plurimum procurator esse possit. 7. Quomodo fidejussores reum latitantem defendere debent.

42. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Licet in popularibus 92 actionibus procurator dari non 93 possit, tamen dictum est, merito eum, qui de via publica agit 94, & privato damno ex prohibitione adficitur, quasi privata actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet. 95 §. 1. Ad actionem injuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest 96: nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est. §. 2. Ea obligatio, quae inter dominum, & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit 97: aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati; sicut evenit, cum in rem suam procuratorem praestamus, eoque nomine *judicatum solvi* promittimus, nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non mandati, sed ex vendito, si hereditatem vendidimus; vel ex pristina causa mandati agere debemus, ut sit, cum fidejussor reum procuratorem dedit.

§. 3. Is, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredem jure dabit procuratorem. §. 4. Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Servianam. §. 5. Porro, si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det, non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. §. 6. Si plures heredes sint, & familiae eriscunda, aut communi dividendo agatur, pluribus eundem procuratorem non 98 est permittendum dare 99: quoniam res expediri non potest circa adjudicationes, & condemnationes. Planè permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant. §. 7. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fidejussores eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat, vel omnes, vel qui ex his unum dederint, in quem judicium transferetur.

De mutuo & surdo. 1. Qui procuratorem dare possunt. 2. In quibus actionibus defensio non praestatur. 3. Si curator adulto petatur. 4. Pana non defendentis procuratoris. 5. Cui caveri debet, si dominus absit. 6. Utrum is, qui judicatum solvi cavet, defendere cogatur.

43. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Mutus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur: forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum. 100 §. 1. Cum quaeretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc Edictum prohibitorium est. §. 2. In popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit, defensionem, ut procurator, praestare cogendus non est. §. 3. Is, qui curatorem alicui praesenti petat, non aliter 101 audietur, nisi 102 adulto consentiente, quod si absenti, *ratam rem eum habiturum*, necesse habet dare. §. 4. Poena non defendentis procuratoris haec est, ut denegetur ei actio. 103

§. 5. Si procurator agat, & praesens sit absentis servus, Atilicinus ait servo 104 cavendum, non procuratori. §. 6. Qui non

cogitur defendere absentem, tamen 105 si *judicatum solvi* satisfecit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem judicium accipere, ne 106 decipiatur is, qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisfactionem cogi. Labeo, causa cognita, temperandum: & si captio actoris sit propter temporis tractum, judicium eum accipere cogendum. Quod si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitia 107 intercesserint, aut bona absentis possideri coeperint.

44. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

Vel si longinquo 108 sit abfuturus, vel alia 109 justa causa intervenierit:

1. *Ad quas actiones procurator dari potest. 2. An procurator utens interdicto, Ne vis fiat aedificanti, de rato caveat.*

45. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Non cogendum. Sabinus autem, nullas 110 Praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac si justas causas habeat, cur judicium accipere nolit, fidejussores non teneri; quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui justam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est, idem statuendum est. §. 1. Qui ita de publico agunt, ut & 111 privatum commodum defendant, causa cognita, permittuntur procuratorem dare: & postea alius agens, exceptione repellitur. §. 2. Si procuratori opus novum nunciatum sit, isque interdicto utatur, *ne ei vis fiat aedificanti*, defensoris partes eum sustinere 112, nec compelli cavere *ratam rem dominum habiturum*, Julianus ait. Et, si satisfecerit, non animadverto (inquit Julianus) quo casu stipulatio committatur.

De lite a domino in procuratorem transferenda. 1. De defensione unius rei. 2. De satisfactione ab eo praestanda, qui alium defendit. 3. Utrum is, qui judicium restitutionis accepit, cogatur restitutorium judicium accipere. 4. Quid procurator praestet. 5. Aut recuperet. 7. Si quis a comprocuratore conveniatur.

46. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Qui proprio nomine judicium accepisset, si vellet procuratorem dare, in quem actor transferat judicium, audiri debet, sollemniterque pro *judicatum solvi* satisfactione cavere. §. 1. Ei, qui defendit eum, cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in unam rem defendere. §. 2. Qui alium defendit, satisfacere cogitur. *Nemo enim aliena litis idoneus defensor sine satisfactione intelligitur.* 113 §. 3. Item quaeritur, si judicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium judicium accipere? & magis placet cogendum. §. 4. Procurator, ut in ceteris (quoque) negotiis gerendis, ita & in litibus (ex) bona fide rationem reddere debet. 114 Itaque quod ex lite consecutus erit, sive principaliter ipsius rei nomine, sive extrinsecus ob eam rem: debet mandati judicio restituere, usque adeo, ut (&) si per errorem, aut injuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat. 115 §. 5. Item contra, quod ob rem iudicatam procurator solverit, contrario 116 mandati judicio recuperare debet. Poenam 117 autem, quam ex suo delicto praestitit, recuperare non 118 debet. §. 6. Litis impendia, bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel a rei, debere ei restitui, aequitas suadet. §. 7. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris, an alter 119 cum eo recte acturus sit? & utique recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. ULPIANUS lib. 4. ad Urseium Ferozem.

Qui duos procuratores omnium rerum suarum relinquit, nisi nominatim 120 praecipit, ut alter ab altero pecuniam petat, non videtur mandatum utrilibet eorum dedisse.

48. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Itaque si hoc specialiter mandatum est, tunc, excipiente eo, cum quo agitur, *non mihi mandatum sit, ut a debitoribus pe-*

(89. Immo vide *L. ult. C. de consortib. ejusd. litis.* (90. *L. 35. in pr. supr. h. t.* (91. *v. l. 2. in pr. infr. de reg. jur.* (92. *L. 1. infr. de popul. action.* (93. *L. 5. infr. d. t.* (94. *v. l. 45. §. 1. infr. h. t.* (95. *L. 3. in pr. infr. de sepulchro violat.* (96. *L. 11. §. 2. infr. de injur. v. l. ult. C. eod.* (97. *L. 2. in pr. infr. mandati. §. 1. Inst. eod.* (98. *Adde L. 7. in pr. infr. de reb. eorum, qui sub tut.* (99. Immo vide *L. 48. infr. famil. erisc. L. 15. infr. de auctor. & consens. tut.* (100. *Excip. L. 1. §. pen. & ult. infr. de tutel.* (101. *Adde L. 2. §. pen. infr. qui petant tutor.* (102. *d. l. 2. §. pen.* (103. *L. 5. C. h. t.* (104. *L. ult. infr. quod cujuscumq. univers.* (105. *L. 76. infr. h. t.* (106. *v. l. 12. supr. h. t.* (107. *L. 14. supr. h. t.* (108. *L. 9. supr. h. t.* (109. *L. 10. supr. h. t.* (110. Immo vide *L. 33. §. 3. supr. h. t.* (111. *L. 42. in pr. supr. h. t.* (112. *L. 5. §. pen. infr. de operis novi nunciat.* (113. *L. 53. infr. h. t. L. 14. supr. qui satisf. cog. L. 110. §. 1. infr. de reg. jur. §. 5. Inst. de satisf. l. un. C. de satisf. dando.* (114. *Adde L. 2. infr. de negot. gest.* (115. *v. l. 8. §. 1. infr. d. t.* (116. *L. 12. §. 9. infr. mandati.* (117. *v. l. 203. infr. de reg. jur.* (118. *L. 9. in fin. infr. de noxal. action.* (119. *Adde L. 47. 48. infr. h. t.* (120. Immo vide *L. prox. in fin. supr. adde casus L. 9. infr. de administrat. & peric. tut. l. 2. C. cod.*

rem, actorem ita debere replicare, aut si mihi mandatum est, ut a te peterem,

De auctoritate procuratoris.

49. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet. 121

Si procurator liberatus sit.

50. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

Quacumque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet. 122

An minor xxv. annis idoneus defensor sit. 1. De defensore mariti.

2. De satisfatione a defensore prestanda.

51. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Minor xxv. annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus 123 non est: quia & ipsi, & fidejussoribus 124 ejus per in integrum restitutionem succurritur. §. 1. Quoniam tamen defendere est 125 eandem vicem, quam reus subire, defensor mariti (in) amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. §. 2. Is, qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus 126 est.

52. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Etsi consularis sit.

53. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Non videtur defendere: nisi 127 satisfacere fuerit paratus.

Qui non sunt idonei defensores. 1. Ubi tutor defendi debet.

54. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Neque femina 128, neque miles 129, neque qui Reipublica causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut Magistratum initurus est, aut invitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. §. 1. Tutores, qui in aliquo loco administraverunt, eodem loco & defendi debent. 130

De procuratore in rem suam.

55. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Procuratore in rem suam dato, praeferendus 131 non 132 est dominus procuratoris in litem movendam, vel pecuniam suscipiendam: Qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.

De rei vindicatione, & ad exhibendum.

56. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum recte aget. 133

De procuratore dato, ut confestim agat. 1. De procuratoria exceptione remissa.

57. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Qui procuratorem dat, ut confestim agat, is intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. §. 1. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex poenitentia eam opponere.

De mandato generali.

58. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest 134 exigere, aliud pro alio permutare. 135

59. IDEM lib. 10. ad Plautium.

Sed & id quoque ei mandari videtur, ut solvat creditoribus.

60. IDEM lib. 4. Responsorum.

Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam 136, & ideo si postea is, qui mandavit, transactionem ratam non habuit, non posse eum repellere ab actionibus exercendis.

De actione iudicati.

61. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Plautius ait: Procuratorem damnatum non debere conveniri, nisi 137 aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. † Idem erit observan-

(121. v. l. 10. in fin. supr. de pact. l. 17. §. ult. infr. de iurejurando. (122. l. 66. infr. h. t. (123. l. 12. C. h. t. (124. l. 89. infr. de acquir. vel omitte. hered. (125. l. 35. §. 3. supr. h. t. (126. l. 166. infr. de reg. jur. (127. l. 46. §. 2. supr. h. t. (128. l. 18. C. h. t. (129. Vide tamen l. 8. §. 2. supr. h. t. (130. l. 19. §. 1. infr. de iudiciis, l. 1. l. 2. C. ubi de ratiociniis. (131. l. 25. in fin. supr. h. t. adde l. 4. C. eod. l. 4. in pr. infr. de re iudic. l. 1. §. 11. infr. quando appellandum. (132. Obst. l. 29. supr. h. t. (133. Adde l. 62. infr. h. t. (134. l. 59. infr. h. t. l. 9. §. 4. infr. de acquir. rer. domin. §. 43. Inst. de rer. divis. (135. Obst. l. 63. infr. h. t. (136. Adde l. 7. §. 1. infr. quib. mod. pign. vel hypoth. solv. (137. l. 4. in pr. infr. de re iudic.

dum, & si defensoris 138 loco cum satisfatione se liti obtulerit.

De petitione legati, & de tab. exhibendis.

62. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

Ad legatum petendum procurator datus, si interdicto utatur adversus heredem de tabulis exhibendis 139, procuratoria exceptio, quasi non & hoc esset ei mandatum, non obstat. 140

De mandato generali.

63. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Procurator totorum bonorum, cui res administranda mandata sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles, neque servus sine speciali domini mandatu alienare 141 potest 142: nisi fructus, aut alias res, quae facile corrumpi possunt.

De translatione litis.

64. IDEM lib. 3. Regularum.

Is cuius nomine defensor existit, si ante 143 litem contestatam in praesentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere, causa cognita audiendus est.

De literis domini absentis.

65. IDEM lib. singulari de Eurematicis.

Si procuratorem absentem dominus satisfatione relevare velit, 144 literas suas ad adversarium dirigere debet, quibus significet, quem adversus eum Procuratorem, & in qua causa fecerit; ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit: hoc enim casu, literis ejus approbatis, velut praesentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque etsi postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

De stipulatione alterna.

66. PAPINIANUS lib. 9. Quaestionum.

Si is, qui Stichum vel Damam, utrum eorum ipse vellet, stipulatus est, (&) ratum habeat, quod alterum Procuratorio nomine Titius petit, facit, ut res in iudicium deducta videatur, & stipulationem consumat. 145

Quo casu convenitur, qui desit esse procurator.

67. IDEM lib. 2. Responsorum.

Procurator, qui pro evictione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit 146, etsi negotia agere desierit, obligationis tamen onere Praetoris auxilio non levabitur 147: nam procurator, qui pro domino vinculum 148 obligationis suscepit, onus ejus frustra recusat.

An procuratore invito dominus agat.

68. IDEM lib. 3. Responsorum.

Quod Procurator ex re domini, mandato non refragante stipulatur, invito 149 procuratore, dominus petere potest. Utrum is, qui procuratorem dedit, suae causae adesse possit.

69. PAULUS lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causae suae adesse non prohiberi. Utrum fideicommissarius heredes, a quibus mandatas actiones suscepit, defendere cogatur.

70. SCAEVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem 150 suum: is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredem, qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandata sunt actiones ab heredibus. Quaro, cum tam tutelae actio, quam pecuniae creditrix, ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandata sunt? Respondi, debere defendere.

De absentia causis per procuratorem reddendis.

71. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Absens reus causas absentis (per) procuratorem reddere potest. 151

(138. l. 28. in fin. supr. h. t. (139. v. l. 56. supr. h. t. (140. arg. l. 2. supr. de iurisd. (141. Vide tamen l. 58. l. 59. supr. h. t. (142. l. 16. C. eod. (143. l. 16. supr. h. t. (144. l. 1. C. eod. l. 21. infr. ratam rem haberi, l. un. C. de satisfando, §. 3. Inst. de satisfat. (145. l. 50. supr. h. t. (146. l. 3. §. 2. infr. de admin. rer. ad civitat. (147. Excip. l. 5. infr. quando ex facto tut. (148. pr. Inst. de oblig. (149. l. 79. inf. de verb. oblig. (150. Hoc mutatum Nov. 72. c. 1. (151. l. 33. §. 2. in fin. supr. h.

De jure per procuratorem retinendo.

72. IDEM lib. 1. Manualium.

Per procuratorem non 152 semper adquirimus 153 actiones, sed retinemus: veluti si reum conveniat intra legitimum tempus; vel si prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utile sit 154, quod vi, aut clam; nam & hic pristinum jus nobis conservat.

Si debitor conventus, pecuniam offerat.

73. IDEM lib. singulari de Officio Adfessorum.

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam solvere procuratore agente, quid fieri oportet 155; nam iniquum est, cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest qui praesente domino non obtulit pecuniam. Quid si tunc facultatem pecuniae non habuit: numquid cogi debeat iudicium accipere? quid (enim) si & famosa sit actio? Sed hoc constat, ut ante litem contestatam Praeses jubeat in 156 de sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis. Quod si lis contestata est, hoc omne officio iudicis dirimendum est.

De civitatis actore.

74. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Nec civitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

Utrum absentem emptorem defendens, venditori, a quo defendi vult, de rato cavere debeat.

75. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

Qui absentem emptorem, eundemque possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine ejus accipiebat, postulabat a venditore fundi, ut ab eo defenderetur: venditor desiderabat caveri sibi, ratam rem emptorem habiturum. Puto eum venditori de rato satisfacere debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rursus defendere. 157

Si defensor iudicatum solvi satisdederit, & reus solvendo esse defecerit.

76. IDEM lib. 5. ad Minicium.

Titius, cum absentem defenderet, satisdedit, & prius quam iudicium acciperet, desiit reus solvendo esse: quam 158 ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. Quaro, an id ei concedi oporteat? Julianus respondit: Defensor, cum satisdedit, domini loco habendus est 159, nec multum ei praestaturus est Prator, si eum non coegerit iudicium accipere: cum ad fidejussores ejus iri possit, & hi, quidquid praestiterint, a defensore consecuturi sint.

Quomodo defendi debet.

77. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Omnis 160, qui defenditur, boni 161 viri 162 arbitrato defendendus est.

1. *Si procurator ad duas res, unam petat.*

78. AFRICANUS lib. 6. Quaestionum.

Et ideo non 163 potest videri viri boni arbitrato litem defendere is, qui actorem frustrando 164, efficiat, ne ad exitum controversia deducatur. §. 1. Ad duas res petendas procurator datus, si unam rem petat, exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit.

TIT. IV.

QUOD CUJUSCUMQUE UNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGATUR.

Utrum universitatem habere liceat. 1. De rerum communione, & actore, seu syndico. 2. Si nemo. 3. Aut aliquis universitatem defendat.

1. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Neque societas, neque collegium, neque hujusmodi corpus 1 passim 2 omnibus haberi conceditur: nam & legibus 3, & Senatusconsultis, & Principalibus Constitutionibus ea res coerce-

(152. v. §. 5. *Inst. per quas person. cuique adquir.* (153. v. l. 68. *supr. h. t.* (154. l. 17. *infr. de operis novi nunciat.* (155. v. l. 21. *infr. de iudiciis, l. 16. infr. iudicatum solvi.* (156. v. l. 9. *C. de usur. l. 1. §. 36. infr. depositi.* (157. v. l. ult. *infr. de fidejuss.* (158. l. 43. *in fin. supr. h. t.* (159. d. l. 43. §. ult. (160. l. 33. §. 3. *sup. h. t. l. 7. §. 1. infr. quib. ex caus. in possess. eatur.* (161. l. ult. *in pr. infr. h. t.* (162. l. 45. *in pr. supr. eod. l. 11. §. 8. infr. de legat. 3. adde l. 5. §. ult. infr. quib. ex caus. in possess. eatur, l. 137. §. 2. infr. de verb. oblig.* (163. *Adde l. 18. infr. iudicatum solvi.* (164. v. l. 24. *infr. ex quib. caus. majores.*

TIT. IV. (1. v. l. 30. *in pr. vers. tertium, infr. de usurpat. & usucap.* (2. v. l. 1. *infr. de colleg.* (3. l. 5. §. 12. *infr. de jure immunitatis, l. 20. infr. de reb. dubiis.*

TOM. I.

tur. Paucis admodum in causis concessa sunt hujusmodi corpora: ut ecce, vestigialium publicorum sociis permissum est corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & salinarum. † Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus Senatusconsultis, atque Constitutionibus Principalibus confirmatum est: veluti pistorum 4, & quorundam aliorum 5, & naviculariorum 6, qui (&) in provinciis sunt. §. 1. Quibus autem permissum est corpus habere collegii, societatis, sive cujuscumque alterius 7 eorum nomine, proprium est, ad exemplum Reipublicae, habere res communes, arcam communem, & actorem sive Syndicum 8, per quem, tamquam in Republica, quod communiter agi, fierique oporteat, agatur, fiat. §. 2. Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit, possideri, & si admoniti non excitentur ad sui defensionem, Venire 9 se iussurum Proconsul ait. Et quidem non esse actorem, vel Syndicum tunc quoque intelligimus, cum is absit, aut valetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum.

§. 3. Et, si extraneus defendere velit universitatem, permittit Proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur: quia eo modo melior conditio universitatis sit.

Utrum actor universitatis a pluribus datus esse intelligatur.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Si municipes, vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non erit dicendum, quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro Republica vel universitate intervenit, non pro singulis.

Qui possit nomine universitatis, vel curiae experiri.

3. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Nulli permittetur nomine civitatis, vel curiae experiri, nisi ei cui Lex permittit, aut Lege cessante ordo dedit, cum duae 10 partes adessent, aut amplius quam duae.

4. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Plane, ut duae partes Decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest. 11

5. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Illud notandum, Pomponius ait, quod & patris suffragium filio proderit; & filii, patri. 12

3. *Collatio actoris universitatis cum procuratore.*

6. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Item eorum, qui in ejusdem potestate sunt: quasi Decurio enim hoc dedit, non 13 quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit servandum: nisi lex municipii, vel perpetua consuetudo prohibeat. §. 1. Si Decuriones decreverunt, actionem per eum movendam, quem Duumviri elegerint, is videtur ab Ordine electus: & (ideo) experiri potest: parvi enim refert, ipse Ordo elegerit, an is, cui Ordo negotium dedit. Sed si ita decreverint, ut, quaecumque incidisset controversia, ejus petenda negotium Titius haberet, ipso jure id decretum nullius momenti esse: quia non possit videri de ea re 14, quae adhuc in controversia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie haec omnia per Syndicos solent secundum 15 locorum consuetudinem explicari. §. 2. Quid, si actor datus, postea decreto Decurionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? Et puto, sic hoc accipiendum, ut ei permissa videatur, cui & permissa durat. 16 §. 3. Actor universitatis 17 si agat, compellitur etiam defendere, non autem compellitur cavere de rato. Sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam & de rato cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur: & iudicati actio ei ex Edicto non datur 18, nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. † Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. † Actor etiam filiusfamilias dari potest.

De actione in municipes danda. 1. De credito & debito universitatis. 2. Quatenus universitas manet.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Sicut municipum nomine actionem Prator dedit, ita & adversus 19 eos iustissime edicendum putavit. Sed & Legato 20,

(4. l. un. *C. de pistorib.* (5. l. ult. *infr. de jure immunitat.* (6. l. pen. *in fin. infr. d. t.* (7. l. 7. §. ult. *infr. h. t. adde l. 2. 3. inf. eod.* (8. l. 1. §. 2. l. 18. §. 13. *infr. de munerib. & honorib.* (9. *Adde l. 10. infr. ut in possessionem legator.* (10. v. l. 19. *infr. ad municipalem.* adde l. 17. §. 2. *infr. de receptis, qui arbitr.* (11. *Vide tamen l. 4. infr. de tutorib. & curat. dat.* (12. v. l. 6. *in pr. infr. h. t. l. 77. infr. de iudiciis, l. 14. in pr. infr. ad SC. Trebell.* (13. *Adde l. 15. §. 1. supr. de adopt.* (14. *Vide tamen l. 3. supr. de procurat.* (15. v. l. 3. §. 4. *circa fin. infr. quod vi aut clam.* (16. l. 10. §. 6. *in pr. infr. de in rem verso.* (17. l. 9. *infr. ratam rem haberi.* (18. l. 28. *in pr. supr. de procur.* (19. l. 9. *in pr. infr. h. t.* (20. l. 2. *in fin. infr. l. 2. in pr. C. de legationib.*

qui in negotium publicum sumtum fecit, puto dandam actionem in municipes. §. 1. Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec, quod debet universitas, singuli debent. §. 2. In Decurionibus, vel aliis universitatibus nihil refert, utrum omnes idem maneant, an pars maneant, vel omnes immutati sint. Sed si universitas ad unum redit, magis admittitur, posse cum convenire, & conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, & stet 22 nomen *universitatis*.

Quomodo creditoribus civitatis satisfiat.

8. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

(An) civitates, si per eos, qui res earum administrant, non defenduntur; nec quicquam est corporale reipublicæ, quod possidetur, per actiones debitorum civitatis, agentibus satisfieri oportet.

Quæ actiones in universitatem dantur.

9. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si tibi cum municipibus hereditas communis erit, familiæ eriscundæ iudicium inter 23 vos redditur. † Idemque dicendum est in finium regundorum, & aquæ pluviæ arcendæ iudicio.

Ad quæ constituitur actor, & utrum ipsi cavendum sit, an servo.

10. PAULUS lib. 1. Manualium.

Constitui potest actor etiam ad operis novi nunciationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solvi: quamvis servo 24 potius civitatis caveri debeat, sed & si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum civitatis dabitur.

TIT. V.

DE NEGOTIIS GESTIS. 1.

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Hoc Edictum necessarium est: quoniam magna utilitas 2 absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel injuria rem suam amittant.

Ratio actionis directæ, & contrariæ.

2. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Si quis absentis negotia gesserit, licet 3 ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligaverit, habeat eo nomine actionem. 4 Itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quæ appellatur *Negotiorum gestorum*. Et sane, sicut æquum est, ipsum actus sui rationem 5 reddere; & eo nomine condemnari, quidquid vel non, ut oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet, ita ex diverso iustum est, si utiliter gessit, præstari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est. 6

Edictum, 1. interpretatio verborum, Si quis 2. negotia 3. alterius. 4. Si pupillus gesserit. 5. De negotiis furiosi. 6. Interpretatio verborum, Sive quis &c. 7. De heredibus. 8. De executore. 9. Quo casu dolus tantum præstat a negotiorum gestore. 10. Si quis sponte vel coactus, vel necessitatis suspitione gesserit. 11. Si alio mandante vel fidejubente gestum sit.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

At prætor: si quis negotia alterius 7, sive quis negotia, quæ cuiusque, cum is moritur, fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo. §. 1. Hæc verba, si quis, sic sunt accipienda, sive 8 quæ: nam & mulieres negotiorum gestorum agere posse, & conveniri, non dubitatur. §. 2. *Negotia*, sic accipe: sive unum, sive plura. §. 3. *Alterius*, inquit: & hoc ad utrumque sexum refertur.

§. 4. Pupillus 9 sane, si negotia gesserit: post rescriptum Divi Pii (etiam) conveniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo autem, compensationem ejus, quod gessit, patitur. 10

§. 5. Et si furiosi negotia gesserim, competit mihi adversus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi 11, vel furiosa adversus eum, eamve, dandam actionem Labeo ait. 12

§. 6. Hæc verba, si quis negotia, quæ cuiusque, cum is moritur, fuerint, gesserit, significant illud tempus, quo quis post mortem alicujus negotia gessit: de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris jam defuncti, neque heredis 13, qui nondum adiit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, ut puta partus, & foetus, & fructus; vel si quid servi adquisierint, et si (ex) his verbis non continentur, pro adjecto tamen debent accipi §. 7. Hæc autem actio, cum ex negotio gesto oriatur, & heredi & in heredem 14 competit. §. 8. Si executor a prætore in negotio meo datus dolui mihi fecerit, dabitur mihi adversus eum 15 actio. 16 §. 9. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari, nam, si affectione coactus, ne bona mea distraherentur, negotiis te meis obtuleris, æquissimum esse, dolum dumtaxat te præstare. Quæ sententia habet æquitatem. §. 10. Hac actione tenetur non solum is, qui sponte, & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit, verum & is, qui aliqua necessitate urgente 17 vel necessitatis suspitione gessit. §. 11. Apud Marcellum libro secundo Digestorum quaeritur, si, cum proposuisses negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris 18, ut geram, an utraque actione uti possim? Et ego puto, utramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fidejussorem 19 accepero negotia gesturus: nam & hic dicit, adversus utrumque esse actionem.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

Sed videamus, an fidejussor hic habere aliquam actionem possit? & verum est, negotiorum gestorum eum agere posse: nisi donandi 20 animo fidejussit.

De errore gestoris.

5. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Item si, cum putavi 21 a te mihi mandatum, negotia gessi, & hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione.) Idem est etiam, si pro te fidejussero, dum puto mihi a te mandatum esse. §. 1. Sed & si, (cum) putavi Titii negotia esse, cum essent Sempronii, ea gessi, solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

De negotiis pupilli. 1. Si procuratori datum sit contemplatione domini. 2. De re perferenda. 3. De eo qui lucri sui causa gessit. 4. Negotium alterius quomodo accipitur. 5. Si quis quasi servus gesserit. 6. De negotiis peculiaribus. 7. De negotiis bona fide servientis. 8. De negotio unius nomine alterius gesto.

6. JULIANUS lib. 3. Digestorum scribit.

Si pupilli tui negotia gessero, non mandatu tuo, sed ne tutelæ iudicio tenearis, negotiorum gestorum te habebis obligatum; sed & pupillum 22, modo si locupletior fuerit factus.

§. 1. Item, si procuratori tuo 23 mutuam pecuniam dederis tui 24 contemplatione, ut creditorem tuum, vel pignus tuum liberet, adversus te negotiorum gestorum habebis actionem; adversus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen, si a procuratore tuo stipulatus sum? Potest dici, superesse mihi adversus te negotiorum gestorum actionem, quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. §. 2. Si quis pecuniam, vel aliam quamdam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio adversus eum competit. §. 3. Sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed 25 sui lucri causa, Labeo scripsit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse, qui enim depradandi causa accedit, suo lucro non meo commodo studet. Sed nihilominus, imo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. † Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed 26 in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. §. 4. Si quis ita simpliciter versatus est, ut suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit, nulla ex utroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. Quod si & suum & meum, quasi meum, gesserit, in meum tenebitur. Nam & si 27 cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune, dicen-

(21. L. 76. *infr. de judiciis.* (22. *Obst. l. 35. infr. de verb. sign.* (23. L. 7. *in pr. supr. h. t.* (24. L. 43. §. 5. *supr. de procur.*

TIT. V. (1. Lib. 2. C. 19. (2. L. 5. *in pr. infr. de oblig. & act.* §. 1. *Inst. de oblig. quæ quasi ex contract.* (3. L. 3. §. 5. *infr. h. t.* (4. L. 45. *in pr. infr. h. t.* (5. §. 1. *Inst. de oblig. quæ quasi ex contract.* (6. Adde L. 18. C. h. t. (7. L. 1. 2. *supr. h. t.* §. 3. & 5. *infr. h. t.* (8. L. 1. *infr. de verb. sign. l. 3.* §. 1. *infr. de homine libero exhib.* (9. L. 6. *in pr. l. 37. in pr. inf. l. 2. C. h. t.* (10. v. l. 6. *infr. de compensat.* (11. v. l. 24. *in fin. inf. de oblig. & act.* (12. v. l. 1. §. 2. *infr. de contraz. tussl.*

(13. Immo vide l. 28. §. *ult. inf. de stipul. serv.* (14. l. 6. C. h. t. (15. l. 21. *in fin. inf. eod.* (16. l. 50. *in fin. infr. de evict.* (17. l. 17. C. h. t. l. 4. *in fin. C. qui dare tutor. l. 2. C. de hered. tut.* (18. l. 16. C. h. t. (19. v. l. 30. *infr. de fidejussor.* (20. l. 12. C. h. t. l. 20. §. 1. *inf. mandati.* (21. L. 45. §. *ult. infr. h. t. l. 14.* §. 1. *vers. diversum, l. 29. in pr. inf. communi dividund.* (22. l. 34. *circa fin. infr. h. t.* (23. L. 31. *in pr. infr. h. t.* (24. v. l. 13. C. si certum petatur. (25. l. 60. §. 1. *in fin. infr. mandati.* (26. l. 14. *infr. de condict. indeb. adde l. 38. in fin. infr. de heredit. petit.* (27. l. 14. C. h. t.

dum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestor eum tibi teneri. §. 5. Si quis quasi 28 servus meus negotium meum gesserit, cum esset vel libertus, vel ingenuus, dabitur negotiorum gestorum actio. §. 6. Sed si ego tui filii negotia gesserero, vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem? & mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, & Pomponius lib. xxvi. probat: ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi pecuniaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia 29 filii tui, vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. † Idemque est & si sui juris esse eos putavi. Nam & si servum non necessarium emerio filio tuo, & tu ratum habueris, nihil agitur ratihabitione: eodem loco Pomponius scribit: hoc adjecto, quod putat & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur, & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit. §. 7. Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide serviebat, negotia gesserero: siquidem putans tuum esse servum gessi, Pomponius scribit, earum rerum (peculiarium) causa, quæ te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem: earum vero rerum, quæ ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso. Sed si liberum scivi, earum quidem rerum, quæ eum sequuntur, habebō adversus eum actionem: earum vero, quæ te sequuntur, adversus te. §. 8. Si Titii servum putans, qui erat Sempronii, dederō pecuniam, ne occideretur: ut Pomponius ait, habebō negotiorum gestorum adversus Sempronium actionem. §. 9. Item quaeritur apud Pedium lib. vii. Si Titium quasi 30 debitorem tuum, extra iudicium admonero, & is mihi solverit, cum debitor 31 non esset; tuque postea cognoveris 32, & ratum habueris, an negotiorum gestorum actionem me possis convenire? Et ait, dubitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit, sed ratihabitione 33, inquit, fecit tuum negotium, & sicut ei, a quo exactum est, adversus eum datur repetitio 34, qui ratum habuit: ita & ipse debet, post ratihabitionem, adversus me competere actio. Sic ratihabitione constituet 35 tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. §. 10. Idem ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum esset Sejus (heres,) convenero similiter, & exegero, mox tu ratum habueris, esse mihi adversus te, & tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. 36 Atquin alienum negotium gestum est? Sed ratihabitione hoc conciliat: quæ res efficit, ut tuum negotium gestum videatur, & a te hereditas peti possit. §. 11. Quid ergo (inquit Pedius) si, cum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam, tuque ratum habueris, an sit mihi adversus te actio? Sed non fore ait: cum hoc facto meo alter sit locupletatus; & alterius te ipsa gestum negotium sit: nec possit, quod alii adquisitionem est ipso gestu, hoc tuum negotium videri. §. 12. Videamus in persona ejus, qui negotia administrat: si quædam gessit, quædam non; contemplatione 37 tamen ejus alius ad hæc non accessit, & si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit; an dici debeat, negotiorum gestorum eum teneri (&) propter ea 38, quæ non gessit? Quod puto veritas. † Certe si quid a se 39 exigere debuit, procul dubio hoc ei imputabitur, quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non convenerit; quoniam 40 conveniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui 41 nullam actionem intendere potuit; tamen a semetipso cur non exegerit, ei imputabitur. Etsi forte non fuerit usurarium debitum, incipit 42 esse usurarium; ut Divus Pius Flavio Longino rescriptit; nisi forte, inquit, usuras ei remiserat.

7. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Quia tantumdem in bonæ fidei iudicii officium iudicis 43 valet 44, quantum in stipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio.

(28. l. 19. §. 2. l. 36. infr. h. t. (29. Adde l. 44. infr. eod. (30. v. l. 23. infr. h. t. (31. v. d. l. 23. (32. v. l. 14. in pr. infr. de condit. causa data. (33. l. 12. in fin. infr. de solution. (34. l. 80. §. 5. infr. de furtis. (35. Obst. l. 22. §. 2. infr. ratam rem haberi. (36. Immo vide l. 60. in fin. infr. de reg. jur. (37. v. l. 1. in fin. infr. de eo qui pro tutore. (38. l. 17. §. 3. infr. commodati. (39. l. 38. in pr. infr. h. t. (40. l. 39. infr. eod. l. 5. §. pen. infr. de præscr. verb. (41. l. 20. in fin. C. h. t. (42. l. 38. in pr. infr. h. t. (43. l. 24. vers. & est quidem infr. depositi. (44. v. l. 54. in pr. infr. locati.

1. De fructibus. 2. An post directum contrario iudicio agi possit. 3. Si is gesserit, quem unus ex sociis prohibuit.

8. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Si autem is fuit, qui negotia administravit, a quo mandatum non exigebatur, posse ei imputari, cur oblata de rato cautione, eum non convenit: si modo facile ei fuerit satisfacere. Certe in 45 sua persona indubitatum est, & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur 46, & tempore liberatus est: nihilominus negotiorum gestorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex qua heres non tenetur, ut Marcellus scribit. §. 1. Item si fundum tuum, vel 47 civitatis per obreptionem petiero, negotium tuum, vel civitatis gerens, & ampliores, quam oportuit, fructus fuero consecutus, debebo 48 hoc ipsum tibi, vel Reipublicæ præstare, licet petere non potuerim. §. 2. Si quocumque modo ratio compensationis habita non est a iudice 49, potest contrario iudicio agi. Quod si post examinationem reprobata fuerint pensationes, verius est, quasi re iudicata, amplius agi contrario iudicio non posse: quia exceptio rei iudicatae opponenda est. §. 3. Julianus lib. 111. tractat: Si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non, an adversus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem? movetur eo, quod si data fuerit adversus eum actio, necesse erit & eum perungi, qui vetuit: sed & illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari: cum, si mutuam pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio, dedissem, utique eum obligarem: & puto secundum Julianum debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque per socium, neque per ipsum aliquid damni sentiat.

De comprobatione domini & de negotio utiliter gesto.

9. SCAEVOLA lib. 1. Quaestionum.

Pomponius scribit, si negotium a te, quamvis male gestum, probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolleretur? sed superius ita (verum) se putare, si 50 dolus malus a te absit. (Scævola:) Immo puto, etsi comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem effic, sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare 51 non 52 possim semel probatum, & quemadmodum, quod utiliter gestum est, necesse est 53 apud iudicem pro rato haberi: ita omne, quod ab ipso probatum est. Ceterum, si, ubi probavi, non est negotiorum actio, quid fiet, si a debitore meo exegerit, & probaverim? quemadmodum recipiam? Item si vendiderit? ipse denique, si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. Erit igitur & post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

De utiliter gesto, & de fortuito eventu.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Sed an ultro 54 mihi tribuitur actio sumtuum, quos feci? & puto competere: nisi specialiter id actum est, ut neuter adversus alterum habeat actionem. §. 1. Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista utetur; sed sufficit si utiliter gessit 55, etsi effectum non habuit negotium, & ideo, si insulam fulsit, vel servum ægrum curavit 56, etiam si insula exusta est, vel servus obiit: agat negotiorum gestorum: idque & Labeo probat. † Sed (ut Celsus refert) Proculus apud eum notat, non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumtui dereliquerit 57, vel quam sibi necessariam non putavit? Oneravit (inquit) dominum, secundum Labeonis sententiam 58: cum unicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet 59, is enim negotiorum gestorum (inquit) habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessa-

(45. l. 38. in pr. infr. l. 6. in fin. l. 7. supr. h. t. (46. l. 19. in pr. infr. eod. (47. l. 23. infr. eod. (48. l. 46. §. 4. supr. de procur. (49. l. 7. §. 1. infr. de compensat. (50. v. l. 20. in fin. infr. de libertat. (51. l. 47. infr. solut. matr. (52. Immo vide l. 11. §. pen. infr. de munerib. & honor. l. 2. C. de profess. & medic. (53. Immo vide l. 4. C. si cert. petatur. (54. l. 17. §. 1. infr. commodati v. l. 1. §. 6. infr. uti possidetis. (55. l. 17. in pr. infr. de in rem verso, l. 56. in fin. infr. mandati. (56. l. 10. C. h. t. (57. Confer. l. 25. infr. de pignorat. act. l. 31. infr. famil. ercisc. l. 27. §. 4. infr. mandati. (58. l. 27. in pr. infr. h. t. (59. v. l. pen. in fin. infr. in quib. caus. pign. vel hypoth.

riam, vel qua oneratura est patremfamilias, adgreditur. † Juxta hoc est & quod Julianus scribit, eum, qui insulam fulsit, vel servum ægrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eo eventus non sit secutus. † Ego quæro, quid si putavit se utiliter facere, sed patrifamilias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem; ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse cœptum.

De culpa, dolo & casu. De lucri & damni compensatione.

11. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

Si negotia absentis & ignorantis geras, & culpam 61, & dolum præstare debes. Sed Proculus interdum 62 etiam casum præstare debere: veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere tu nomine ejus geras; veluti venales novicios 63 coemendo, vel aliquam negotiationem ineundo; nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur; lucrum vero, absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: absens pensare lucrum cum damno debet. 64

De negotiis captivi. 1. Vel filii fam. militis 2. Vel hereditarius.

12. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SUCCESSORI ejus, cujus fuerunt negotia, qui 65 apud hostes decessit, hæc actio danda erit. §. 1. Sed si filii familias militis defuncti testamento facto gessi, similiter erit danda actio.

§. 2. Sicut autem in negotiis vivorum gestis sufficit utiliter negotium gestum 66: ita & in bonis mortuorum, licet diversus exitus sit.

De casu, & culpa.

13. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DEBITOR meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit, hujus hereditatis curationem suscepi, & impendi decem, deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui, hæc sine culpa mea perierunt: Quæsitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, vel decem, quæ impendi? Julianus scribit, in eo verti quæstionem, ut animadvertamus, an justam causam habuerim sepellendorum centum: nam si debuim & mihi 67, & ceteris hereditariis creditoribus solvere, periculum non solum sexaginta, sed & reliquorum quadraginta (millium) me præstaturum; decem tamen, quæ impenderit retenturum, (id est, sola nonaginta restituenta:) si vero justa causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur; veluti si periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne poena trajectitiæ pecuniæ auferretur, aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quæ in hereditaria negotia impenderem, sed etiam quinquaginta, quæ mihi debita sunt, ab herede me consequi posse.

De filiofamil. & ancilla.

14. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI filiusfamilias negotia gessisse proponatur, æquissimum erit, in patrem quoque actionem dari, sive peculium habet, sive in rem patris sui vertit. 68 † Et, si ancilla 69, simili modo.

De initio temporis in negotiis gestis. De numero negotiorum.

15. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Pomponius lib. xxvi. in negotiis gestis, initio cujusque temporis conditionem spectandam ait. *Quid enim, inquit, si pupilli negotia caperim gerere, & inter moras pubes factus sit? vel servi, aut filii familias; & interea liber, aut paterfamilias effectus sit?* hoc & ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi 70 unum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo jam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus est: hic enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

16. IDEM lib. 7. ad Plautium.

SED & cum aliquis negotia mea gerit, non multa negotia sunt, sed unus contractus: nisi si ab initio ad unum negotium accessit, ut finito eo discederet: hoc enim casu, si nova voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus est.

De eo, quod quis in servitute gessit.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

EUM actum, quem quis in servitute egit, manumissus non 71 cogitur reddere. 72 † Plane, si quid connexum 73 fuit, ut 74 separati ratio ejus, quod in servitute gestum est, ab eo, quod in libertate gessit, non possit, constat venire in iudicium vel mandati, vel negotiorum gestorum, & quod in servitute gestum est. Denique si tempore servitutis aream emerit, & in ea insulam ædificaverit, eaque corruerit, deinde manumissus fundum locaverit, sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur: quia ex superioris temporis administratione nihil amplius iudicio deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Proculus, & Pegasus bonam fidem eum, qui in servitute gerere cœpit, præstare debere ajunt: ideoque quantum, si alius ejus negotia gessisset, servare potuisset; tantum eum, qui a semetipso 75 non exegerit, negotiorum gestorum actione præstaturum, si aliquid habuit in peculio, cujus retentione id servari potest. (Idem Neratius.)

2. *De necessitatis suspitione. 3. De gestore rem domini usucapiente. 4. De usuris. 5. De negotiis captivi.*

19. IDEM lib. 2. ad Neratium.

Atquin natura debitor fuit, etiam si in peculio nihil habuit, (&) tibi postea solvere debet in eodem actu perseverans; sicut is, qui temporali 76 actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur. §. 1. Scævola nostrar ait, putare se, quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum, sic intelligi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc 77, cum primum liber esse cœperit, non ut dolum, aut culpam in servitute admittam in obligationem revocet. Itaque si inveniatur vel malo 78 more pecunia in servitute erogata, liberabitur. §. 2. Si libero 79 homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem 80, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili; erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotii mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. §. 3. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, & ignorans usu cepisti 81: mihi negotiorum gestorum, ut restituas, obligatus non es: sed si antequam usu capias, cognoscas rem meam esse, subicere 82 debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut & mihi rem, & tibi stipulationem evictionis committat, nec videris dolum malum facere in hæc subjectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis.

§. 4. Non 83 tantum sortem, verum etiam usuras ex pecunia aliena 84 perceptas negotiorum gestorum iudicio præstabimus, vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque usuras 85, (quas) præstavimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, servabimus 86 negotiorum gestorum iudicio. §. 5. Dum apud hostes esset Titius, negotia ejus administravi, postea reversus est, negotiorum gestorum mihi actio competit, etiam si eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SIN autem apud hostes constitutus decessit, & successori 87, & adversus successorem ejus, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

De negotiis hereditariis. 2. De morte domini. 3. De eo qui mandavit negotia aliena gerenda.

21. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

NAM & Servius respondit (ut est relatum apud Alfenum libro xxxix. Digestorum): cum a Lusitanis tres capti essent, & unus

(60. *supr. in pr. h. §. l. 12. in fin. l. 13. 22. infr. h. t. l. 17. in pr. infr. de in rem verso, l. 3. §. 7. infr. de contrar. tutelæ adde l. 38. circa fin. infr. de heredit. petit.* (61. *l. 20. vers. secundum quæ, C. h. t. l. 24. C. de usur. excip. l. 3. §. 9. h. t.* (62. *v. l. 23. infr. de reg. jur.* (63. *l. ult. §. fin. inf. de adil. edict.* (64. *Vide tamen l. 23. §. 1. infr. pro socio.* (65. *l. 20. infr. h. t.* (66. *l. 10. §. 1. supr. h. t.* (67. *l. 9. §. 5. inf. de admin. & peric. tut.* (68. *infr. de in rem verso.* (69. *l. 27. in pr. inf. de peculio.* (70. *l. 16. infr. h. t.*

(71. *l. 21. in fin. C. h. t. l. 37. in fin. infr. de fideicom. libert. l. 1. 2. C. an servus pro suo facto post manumiss.* (72. *Vide tamen l. 3. C. d. t. an serv. pro suo facto.* (73. *d. l. 21. C. h. t.* (74. *l. 13. infr. de tutel. & ration. distrah.* (75. *l. 13. supr. h. t. l. 9. §. 5. infr. de admin. & peric. tut.* (76. *l. 8. in pr. supr. h. t.* (77. *Adde l. 17. in pr. supr. eod.* (78. *l. 1. §. 12. infr. de extraordinar. cognition.* (79. *l. 13. §. ult. infr. commodati.* (80. *l. 54. §. 3. infr. de acquir. rer. domin.* (81. *l. 2. §. 9. inf. pro emtore.* (82. *l. 24. §. 2. infr. de liberali caus.* (83. *l. 37. §. 1. inf. h. t.* (84. *l. 31. §. 3. l. 37. §. 1. infr. l. 20. C. h. t. l. 13. & 24. C. de usuris.* (85. *l. 18. C. h. t. l. 37. infr. de usuris.* (86. *Immo vide l. 3. §. 2. infr. de contrar. tutel. Confex. l. 2. in fin. supr. h. t. l. 10. §. 9. infr. mandati.* (87. *l. 12. in pr. supr. h. t.*

ea conditione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti noluisse, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent, (Servius respondit) æquum esse, Fratorem in eum reddere iudicium. §. 1. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem hæret, sequæ ei obligat, ideoque nihil refert, an etiam hæretici heres existat: quia id æs alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit. §. 2. Si, vivo Titio, negotia eius administrare cœpi, intermittere mortuo eo non debeo: nova tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare 90, ac conservare necessarium est: ut accidit, cum alter ex sociis mortuus est: nam quæcumque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum refert, quo tempore consumuntur, sed quo tempore inchoarentur. §. 3. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit, quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum (gestorum) teneris, non 91 in hoc tantum, ut actiones tuas præstes, sed etiam quod 92 imprudenter eum elegeris; (ut) quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi præstes.

De casu.

22. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Sive hereditaria negotia, sive ea, quæ alicujus essent, gerens aliquis, necessario rem emerit: licet ea interierit, poterit, quod impenderit, iudicio negotiorum gestorum consequi; veluti si frumentum, aut vinum familia paraverit, idque casu quodam interierit 93, forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio eius acciderit, nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit: absurdum est, eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

De Indebito exacto & soluto.

23. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Si quis negotia aliena gerens indebitum 94 exegerit, restituere cogitur 95. De eo autem, quod indebitum solvit, magis est, ut sibi imputare debeat.

De pecunia gestori soluta.

24. IDEM lib. 24. ad Edictum.

Si (ego) hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditor fieret, proprietatem quidem per procuratorem non 96 adquiratur, potest tamen creditor, etiam invito me 97, ratum habendo, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Si gestor plus quam oportet, impenderit.

25. IDEM lib. 27. ad Edictum.

Si quis negotia aliena gerens, plus 98 quam oportet impenderit, recuperaturum eum id, quod præstari debuerit.

Si ex pluribus gestoribus unus non solvendo decesserit.

26. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

Cum alicui civitati 99 per fideicommissum restitui iussa esset hereditas, Magistratus actores horum bonorum Titium, & Sejum, & Gajum idoneos creaverunt: postmodum hi actores inter se diviserunt administrationem bonorum, idque egerunt sine auctoritate, & sine consensu Magistratum: post aliquod tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non solvendo decessit, & nemo heres eius extitit. Quæro, si Sempronius conveniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione servari non potest, ad damnum eius 100, cui legitima hereditas quaesita est, pertinere.

De impensis voluptuariis. 1. Pietatis respectu sorori factis.

27. IDEM lib. 2. Responsorum.

Ex duobus fratribus, uno quidem suæ ætatis, alio vero minore annis, cum haberent communia prædia rustica, major frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificaverat; cumque eundem saltum cum fratre divideret, sumtus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore jam legitimæ 101 ætatis constituto 102: Herennius Modestinus respondit, ob sumtus nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, eum de quo quaritur, actionem non habere. §. 1. Titium, si pietatis 103 respectu sororis aluit filiam 104, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

Si quis mandato unius alterius negotia gesserit.

28. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.

Si quis mandato Titii negotia Seji 105 gessit, Titio mandati tenetur: isque æstimari debet quanto Seji & Titii interest. Titii autem interest, quantum is Sejo præstare debet, cui vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est: Titio autem actio competit cum eo, cui mandavit aliena negotia gerenda, & antequam 106 ipse quicquam domino præstet; quia id ei abesse videtur, in quo obligatus est.

De tutore posthumi.

29. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

Cum pater testamento posthumo tutorem dederit, isque tutelam interim administraverit, nec posthumus natus fuerit, cum eo non 107 tutelæ, sed 108 negotiorum gestorum erit agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio: & in eam utrumque tempus veniet: & quo, antequam nasceretur infans, gessit, & quo, posteaquam natus sit.

De contutore Magistratus, subcuratore hac actione conveniendis.

30. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

Ex facto quærebatur: quendam ad filiginem 109 emendam curatorem decreto Ordinis constitutum, eidem alium subcuratorem constitutum filiginem miscendo corrupisse, atque ita pretium filiginis, quæ in publicum emta erat, curatori adstrictum esse: quæque actione curator cum subcuratore experiri possit, & consequi, id ut ei salvum esset, quod causa eius damnum cepisset? Valerius Severus respondit, adversus 110 contutorem negotiorum gestorum actionem tutorem dandam. Idem respondit, ut Magistratui 111 adversus Magistratum eadem actio detur; ita tamen, si 112 non sit conscius fraudis. † Secundum quæ etiam in subcuratore idem dicendum est.

De literis, quas creditor secutus contraxit. 1. De negotiis unius inter negotia alterius gestis. 2. An gestor debeat appellare. 3. & 4. De usuris & sumptibus. 5. Si tutor filii mei negotia pupilla mea gesserit. 6. Quæ a matre geri nequeunt. 7. De impensis in communi lite factis.

31. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Liberto vel amico mandavit pecuniam accipere mutnam, cuius literas creditor secutus 113 contraxit, & fidejussor intervenit, etiam si pecunia non sit in rem (ejus) versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fidejussori: scilicet ad 114 exemplum 115 institoria actionis. §. 1. Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit, ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitate officio iudicis præberi necesse est adversus Titium, cui datur actio. Idem in tutore juris est. §. 2. Litem in iudicium deductam, & a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentis ejus allegans iudici, culpam contraxisse non videbitur, quod a sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Ulpianus notat: hoc verum est, quia frustrator condemnatus est, ceterum si amicus, (cum) absentem defenderet, condemnatus negotiorum

(88. v. l. 31. in fin. infr. de hered. instit. (89. l. 34. circa fin. infr. h. t. (90. l. 1. in pr. infr. de fidejuss. tut. (91. l. 3. §. 8. supr. h. t. (92. l. 18. in pr. infr. de hered. petit. l. 13. §. 8. l. 60. §. 7. infr. locati. (93. l. 10. §. 1. supr. h. t. l. 22. C. eod. (94. l. 6. §. 9. l. 8. §. 1. supr. h. t. l. 80. §. 5. infr. de furt. (95. Obst. l. 20. §. 13. vers. nam & Julianus, infr. de hereditatis petitione. (96. Obst. l. 13. infr. de adquir. rerum domin. (97. l. 42. in fin. infr. de adquir. vel amitt. possess. l. 58. in pr. infr. de solution. (98. l. 31. §. 4. infr. h. t. (99. l. 26. in pr. infr. ad SC. Trebell. (100. Immo vide l. 46. §. 1. infr. de admin. & peric. tut.

(101. l. 32. in fin. infr. de testam. tutel. l. 1. in pr. infr. de fidejuss. tut. l. 20. §. 1. infr. de liberat. legat. l. ult. §. 9. infr. de publicanis, l. 41. infr. de fidejussorib. l. ult. in fin. infr. de appell. l. pen. C. quando dies legat. (102. l. ult. C. de his qui veniam ætat. (103. l. 34. infr. h. t. l. 1. l. 11. C. eod. l. 14. §. 7. infr. de religios. (104. l. 15. C. h. t. (105. l. 8. §. 3. infr. mandati. (106. Adde l. ult. infr. de contrar. tutel. (107. v. l. 24. §. ult. infr. de testam. tutel. (108. Obst. l. pen. infr. de tutel. & ration. distrah. (109. l. 52. §. 11. infr. de furtis. (110. l. 4. C. de in lit. dando tutore. (111. l. 2. §. 8. & seq. infr. de admin. rer. ad civit. (112. v. l. 36. infr. de dolo malo, l. 39. in fin. infr. soluto matrim. (113. l. 6. §. 1. infr. h. t. (114. l. 13. §. 25. infr. de act. emt. l. 16. infr. de instit. act. (115. Adde l. 10. §. 5. infr. mandati.

gestorum ager, poterit ei imputari 116, si, cum posset, non 117 appellasset. §. 3. Qui aliena negotia gerit, usuras 118 præstare cogitur: ejus scilicet pecuniæ, quæ purgatis necessariis sumptibus superest. §. 4. Liberos certam pecuniam accipere testator ad sumtum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur 119 de jure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis fecerit.

§. 5. Tutoris heres impubes filius ob ea, quæ tutor ejus in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine judicio negotiorum gestorum convenietur §. 6. Quamquam mater filii negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat, tamen jus actoris periculo suo, litium causa constituendi, non habebit: quia nec ipsa filii nomine recte agit, aut res bonorum ejus alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat. 120 §. 7. Uno defendente causam communis 121 aqua, sententia prædico datur: sed, qui sumtus 122 necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

Si fidejussor per errorem alterius quoque contractus pignora suscepit, & utramque pecuniam solvit. 1. De matre res a sponso filia donatas accipiente.

32. IDEM lib. 3. Responsorum.

Fidejussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam ejus non contingebat, pignora, vel hypothecas suscepit, & utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suæ, confusis prædiis, consuli posse: ob eas res judicio mandati 123 frustra convenietur, & ipse debitorem frustra conveniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: quia prado fidejussor non videtur: creditor ob id factum ad restituendum judicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur jus suum vendidisse, non tenebitur. §. 1. Ignorante virgine, mater a sponso filia res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat 124 actio, negotiorum gestorum agitur.

Qua actione uxor a mariti herede conveniatur.

33. IDEM lib. 10. Responsorum.

Heres viri defuncti, uxorem, quæ res viri, tempore nuptiarum, in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare non 125 debet 126: prudentius itaque faciet, si ad exhibendum & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

De alimentis repetendis aut imputandis.

34. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Nesennius Appollinaris Julio Paulo Salutem: Avia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque, avia heredes conveniebantur a nepotis hereditibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes avia alimenta præstita nepoti: respondebatur, aviam jure pietatis de suo præstitisse: nec enim aut 127 desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. Præterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quæ pietate 128 cogente de suo 129 præstitisset, repetere: ex contrario dicebatur, (tunc) hoc recte dici, ut de suo aluisse mater probaretur: at in proposito aviam, quæ negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, numquid de utroque patrimonio erogata videantur? Quæro quid tibi justius videatur? Respondi: hæc disceptatio in factum consistit. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo observandum. Quid enim, si etiam protestata est 130, se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores ejus conveniret? pene peregre patrem ejus obiisse, & matrem, dum in patriam reveritur, tam filium, quam familiam ejus exhibuisse: in qua specie etiam in 131 ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Divus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius putabo, aviam vel heredes ejus audiendos, si reputare velint alimenta: maxime, si etiam in ratione impensarum ea retulisse aviam apparebit. † Illud nequaquam admittendum puto, ut de utroque patrimonio erogata videantur.

(116.v.l.8. §. 8. vers. igitur, infr. d. t. (117.l.17. C. de procur. (118. l. 19. §. 4. supr. h. t. (119.l.25. supr. h. t. (120.v.l.88. infr. de solution. (121. Adde l. 40. infr. h. t. (122. §. 3. supr. hic. l. 56. in fin. infr. mandari. (123. v. l. 2. infr. de pign. & hypoth. (124. Obst. l. 25. in pr. infr. deposit. (125. Obst. l. 3. C. de crimine expil. hered. (126. l. 5. infr. expil. hered. (127. v. l. ult. C. de aliment. pupillo præstand. (128. l. 27. §. 1. supr. h. t. (129. l. 11. C. eod. (130. l. 1. §. 11. in fin. l. 5. §. 14. infr. de agnosc. liber. l. 15. C. h. t. (131. l. 6. in pr. l. 21. §. 1. supr. h. t. l. 2. C. eod. l. 4. C. de hereditat. act.

Utrum negotiorum gestorum impuatur, quod a se non exegerit.

35. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

Divortio facto negotia uxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum servari potest. Hæc ita, si (in negotiis gestis) maritus, dum gerit, facere potuit: alias enim imputari non potest, quod a se non exegerit. Sed & posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio; quamvis si dotis actione maritus conveniatur, absolvendus est. 132 Sed hic quidam modus servandus est: ut ita querela locus sit, quantum facere potuit, quamvis postea amiserit, si illo tempore ei solvere potuit, non enim e vestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam: præterire denique aliquid temporis debet, quo cessasse videatur. Quod si interea, priusquam officium impleat, res amissa est, perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si numquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne facere desinat. §. 1. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeat, nec fuerit, quod sibi possit exsolvere. §. 2. Sed nec redhibitoria speciem venire in negotiorum gestorum actionem: & per hoc sex mensibus exactis perire 133, si vel mancipium in rebus non invenit, vel eo invento, quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitionum non ex re emtoris, nec invenit, nec recepisset, nec esset in ipsis emtoris negotiis, quæ gerebat, unde sibi in presenti redderet. §. 3. Ceterum si ex alia causa perpetua obligationis, cum sit locuples, debeat, non est imputandum, quod non solverit: utique si neque usurarum ratio querelam movet. † Diversumque est in tutore debitore 134: quia ibi interfuit ex prioris obligatione solvi, ut deberetur ex tutelæ actione.

Si bona fide serviens pecuniam acceperit.

36. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Si liber homo, bona fide mihi serviens, mutuam pecuniam sumserit, eamque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeat, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. Sed, negotiorum gestorum actio danda est, quæ desinit competere, si creditori ejus soluta sit.

De negotiis pupilli. 1. De negotio pecuniæ. De negotiis filii emancipati.

37. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Litis contestata tempore 135 quæri solet, an pupillus, cujus sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior 136 sit ex ea re factus, cujus patitur actionem. §. 1. Si pecuniæ quis negotium gerat, usuras 137 quoque præstare cogitur, & periculum 138 eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestata solvendo non essent. 139 §. 2. Pater 140, si emancipati filii res a se donatas 141 administravit: filio actione negotiorum gestorum tenetur.

De usuris.

38. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

Qui sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia. Quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius usuras præstare debeat. Dixi, si a semetipso 142 exigere eum oportuit, debiturum usuras: quod si dies solvendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, usuras non debiturum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cujus negotia gerebat, eam pecuniam a se debitam, merito usuras bonæ 143 fidei judicio præstaturum. Sed quas usuras debeat, videamus: utrum eas, quibus aliis idem creditor foenerasset; an & maximas 144 usuras? quoniam ubi quis ejus pecuniam, cujus tutelam, negotiave administrat, aut Magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas 145 usuras præstat, ut est constitutum a Divis Principibus. Sed istius diversa causa est, qui non sibi sumsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, & ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus Constitu-

(132.v.l.20. infr. de re judic. (133. l. 19. §. fin. infr. de edil. edict. (134. Vide tamen l. 9. §. 1. vers. ego & hoc, infr. de admin. & peric. tut. (135. l. 34. in pr. infr. de minor. (136. l. 6. in pr. supr. h. t. (137. l. 24. C. de usur. (138. l. 35. infr. de rebus cred. (139. v. l. 1. §. 11. infr. de magistr. conven. (140. Adde l. 32. in fin. supr. h. t. (141. v. l. ult. in fin. C. de bonis quæ liber. l. ult. C. de emancip. liber. l. 8. C. de bonis proscr. (142. l. 6. §. fin. supr. h. t. (143. l. 7. supr. h. t. l. 1. in pr. infr. de usur. (144. l. 7. §. 8. infr. de admin. & peric. tut. l. 26. §. 1. C. de usur. (145. d. l. 7. §. 10.

rum est, (cum gratuitam, certe integram (&) abstinentem omni lucro, prastare fidem deberent) licentia, qua videntur abuti, maximis usuris, vice cuiusdam poenae, subjiuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum; & usuris, quia non solvit, non quia ex negotiis, quae gerebat, ad se pecuniam transfudit, condemnandus est. Multum autem refert, incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non usurario facere usurarium.

Si quis pro alio solverit, vel exegerit.

39. GAJUS lib. 3. de Verborum Obligationibus.

Solvendo quisque pro alio, licet invito 146, & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non 147 potest jure exigere: naturalis enim, simul & civilis ratio suavit, alienam conditionem meliorem quidem (etiam) ignorantis & inviti nos facere posse, deteriore 148 non posse.

De negotio in re communi gesto.

40. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si communes aedes tecum habeam, & pro tua parte damni infestis vicino cavero 149, dicendum est, quod praestitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi dividendo iudicio, posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

De servo ex noxali causa defenso.

41. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Qui servum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit, negotiorum gestorum in solidum mecum, non 150 de peculio aget.

Si servi mei rogatu negotia mea gesseris.

42. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Si servi mei rogatu negotia mea susceperis: si dumtaxat admonitus a servo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio 151; si vero quasi mandatu servi, etiam de peculio, & de in rem verso agere te posse, responsum est.

Si quis pro alio solverit.

43. LABEO lib. 6. Posteriorum Epitomatorum a Javoleno.

Cum pecuniam ejus nomine solveres, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit: cum 152 ea solutione debitor a creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solvi.

De facto ob amicitiam paternam.

44. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

Is, qui amicitia ductus paterna, pupillis tutorem petierit 153, vel suspectos tutores postulavit: nullam adversus eos habet actionem, secundum Divi Severi Constitutionem.

De sumtibus in honores factis. 1. De eo, quod quis in servitute gessit. 2. De negotiis unius, nomine alterius gestis.

45. IDEM lib. 4. Opinionum.

Qua utiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus est etiam sumtus honeste ad 154 honores per gradus pertinentes factus: actione negotiorum gestorum peti possunt. §. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus, quem viventibus dominis administraverunt, rationem reddere non compelluntur. §. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit, existimans 155 sororem suam defuncto heredem testamento existisse; quamvis animo gendi sororis negotia id fecisset: veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento erant, gessisset; quia aequum est in damno eum 156 non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

Si quis quod alii mandatum erat, gesserit, aut fidejusserit.

46. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Mandasti filio meo, ut tibi fundum emeret: quod cum cognovissem, ipse eum tibi emi. Puto referre, qua mente emerim. Nam si propter ea, quae tibi necessaria esse scirem, & te ejus voluntatis esse, ut eum habere velles, agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, & ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. Si vero propte-

rea emerim, ne 157 filius mandati iudicio teneatur: magis est: ut ex persona ejus & ego tecum mandati agere possim 158, & tu mecum actionem habeas de peculio, quia est Titius id mandatum suscepisset; & ne eo nomine teneretur, ego emissem, agerem cum Titio negotiorum gestorum, & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est, & si filio meo mandaveris, ut pro te fidejuberet, & ego pro te fidejusserim. §. 1. Si proponatur, te Titio mandasse, ut pro te fidejuberet, neque, quod is aliqua de causa impediretur, quo minus fidejuberet, liberandae fidei ejus causa fidejussisse, negotiorum gestorum mihi competit actio.

Cui datur haec actio. 1. Collatio directa & utilis.

47. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Actio negotiorum gestorum illi datur, cujus interest hoc iudicio experiri. §. 1. Nec refert directa quis, an utili 159 actione agat, vel conveniatur: (quia in extraordinariis 160 iudiciis, ubi conceptio formularum 161 non observatur, haec subtilitas 162 supervacua est;) maxime cum utraque actio ejusdem potestatis est, eundemque habet effectum.

De fratre stipulante dotem.

48. PAPINIANUS lib. 3. Quaestionum.

Ignorante quoque sorore, si frater negotium 163 ejus gerens dotem a viro stipulatus sit, iudicio negotiorum gestorum, ut virum liberaret, jure convenitur.

De negotiis unius nomine alterius gestis.

49. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Si rem, quam servus venditus subripuisset a me venditore, emtor vendiderit 164, eaque in rerum natura esse desierit, de pretio 165 negotiorum gestorum actio mihi danda sit: ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses, sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem, quae ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses 166: (quandoquidem ea solutione liberaret.)

TIT. VI.

DE CALUMNIATORIBUS. 1

Summa. 1. In quibus causis hoc Edictum locum habet. 2. De pecunia ante vel post iudicium accepta. 3. De constitutione Antonini. 4. Pecunia accipi quomodo intelligitur.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

In eum, qui ut calumnia causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicitur 2, intra annum in quadruplum 3 ejus pecuniae, quam accepisse dicitur, post annum, simpli in factum actio competit. §. 1. Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed & ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum Lege Repetundarum 4 teneatur, qui ob negotium faciendum, aut non 5 faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui (autem) accepit pecuniam, sive ante iudicium, sive post iudicium acceptum, tenetur. §. 3. Sed & Constitutio 6 Imperatoris nostri, quae scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit iudici, vel adversario, in publicis, vel privatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire 7 iussit. † Nam tractari potest, si adversarius, non per calumniam, transigendi animo accepit, an Constitutio cessat? Et puto cessare: sicuti hoc quoque iudicium: neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. §. 4. Pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si aliquid 8 pro pecunia acceptum.

2. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

Quin etiam, si quis obligatione liberatus sit 9, potest videri accepisse. † Idemque si gratuita pecunia utenda data sit, aut minoris locata venditave res sit. Nec refert, ipse pecuniam accepit, an alii dari iusserit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

(157. Adde l. 6. in pr. supr. h. t. (158. l. 12. §. 5. infr. mandati. (159. l. 24. infr. de tutel. & ration. distrah. (160. §. ult. Inst. de interd. (161. tit. C. de formul. & impetr. act. subl. (162. l. 8. §. 16. infr. quib. mod. pign. vel hypoth. (163. l. 1. §. 1. infr. de doris collat. (164. l. 17. in pr. infr. de rei vind. l. 23. infr. de reb. cred. (165. l. 19. C. h. t. l. 3. in fin. C. de rei vind. l. 1. C. de reb. alien. non alienand. (166. Adde l. 43. supr. h. t.)

TIT. VI. (1. Lib. 9. C. 46. (2. l. 3. in fin. infr. h. t. (3. §. 25. Inst. de action. (4. v. l. 8. infr. de accusat. l. 3. l. 6. §. ult. infr. ad leg. Jul. repetund. (5. l. 8. infr. h. t. (6. l. 1. C. de pena jud. qui male judic. (7. l. 2. in fin. infr. de condict. ob turp. caus. (8. l. 2. §. 1. in fin. C. de constit. pecun. (9. l. 3. in pr. infr. h. t. l. 19. infr. de liberali caus.

(146. l. 23. infr. de solution. Vide tamen l. 69. infr. de reg. jur. (147. l. 6. §. ult. vers. certe si supr. h. t. l. 5. §. 3. infr. de praescr. verb. (148. l. 2. infr. quod vi aut clam. (149. l. 31. in fin. supr. l. 19. C. h. t. l. 25. §. 16. infr. famil. ercisc. (150. v. l. 16. in fin. infr. de pecul. legat. (151. v. l. 10. §. 7. infr. mandati. (152. l. ult. in fin. infr. h. t. (153. l. 1. C. cod. (154. l. 11. in pr. infr. de muner. (155. l. 5. supr. h. t. (156. v. l. 44. infr. de condict. indeb.

1. Si accipiens fecit vel non. 2. De depectione. 3. Cui datur hæc actio.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Et generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc, siue ab adversario, siue (ab alio) quocumque.

§. 1. Si igitur accepit, ut negotium faceret, siue fecit, siue non fecit 10, & qui accepit, ne faceret, & si fecit, tenetur.

§. 2. Hoc edicto tenetur etiam is, qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. §. 3. Illud erit notandum, quod, qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit 11, sed ei dabitur petitio, propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis & a te pecuniam accipit, ut mihi negotium faceret, & a me, ne mihi faceret, duobus iudiciis tenebitur.

De herede.

4. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Hæc actio heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

De concursu hujus actionis & conditionis ob turpem causam.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

In heredem autem competit in 12 id, quod ad eum pervenit. Nam est constitutum, turpia luca 13 heredibus quoque extorqueri 14, licet crimina extinguantur; utputa, ob falsum 15, vel iudici ob gratiosam sententiam datum, (&) heredi extorquetur; & si quid aliud scelere quaesitum. §. 1. Sed etiam præter hanc actionem conditio competit, si sola turpitudinis accipientis versetur: nam si & dantis 16, melior causa erit possidentis. Quare si fuerit conditum, utrum tollitur hæc actio, an vero in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & conditionem? Sed puto, sufficere alterutram actionem. Ubi autem conditio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

Annus in hac actione quomodo accipitur.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Annus autem in personam quidem ejus, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur, ex eo tempore cedit, ex quo dedit, si

(10. v. l. 3. in fin. pr. supr. quod quisque juris. (11. l. 5. §. 1. infr. h. t. (12. l. 16. §. ult. vers. in heredem, l. 19. infr. quod met. caus. (13. v. l. 1. in pr. infr. de privat. delict. l. 2. in fin. infr. vi bonor. rapt. (14. l. 12. infr. ad leg. Cornel. de fals. (15. l. 3. in fin. supr. h. t. (16. l. 3. infr. de condict. ob turp. caus.)

modo potestas ei fieret experiendi. † In illius vero personam, cum quo ut agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die data pecuniæ numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse: quia qui nescit, is videtur experiendi potestatem non habere, & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit.

Cui datur actio. 1. De filiofamilias. 2. De publicano.

7. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

Si quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faciat; si quidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui, ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet misericordiae causa dederit, ne fiat; neque ratum habui: tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. §. 1. Si, ut filiofamilias negotium fieret, acceptum est, & patri actio danda est. † Item si filiofamilias pecuniam acceperit, ut faceret negotium, vel non faceret, in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit, ne fiat, tunc etiam ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. §. 2. Cum publicanus mancipia retineret, dataque ei pecunia esset, quæ non deberetur; & ipse ex hac parte Edicti in factum actione tenetur.

De concursu hujus iudicii, & criminalis extraordinarii.

8. ULPIANUS lib. 4. Opiniorum.

Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie criminis alicujus, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam, is, cujus de ea re notio est, edoctus fuerit: id, quod illicite 17 extortum est, secundum Edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui jubeat, & ei, qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget.

De concursu hujus iudicii, & actionis in duplum.

9. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

De servo, qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur: quo absoluto, in duplum 18 pretium accusator domino damnatur. Sed & citra pretii aestimationem quaeritur de calumnia ejus. Separatum 19 est etenim calumniae crimen a damno, quod in servo propter quaestionem domino datum est.

(17. l. 6. in pr. supr. de offic. præsid. (18. l. 6. C. h. t. l. 27. in pr. & fin. infr. ad leg. Jul. de adult. l. 6. in pr. infr. de quaest. (19. v. l. 10. in fin. C. de donat. inter vir. & uxor.)

LIBER QUARTUS.

TIT. I.

DE IN INTEGRUM RESTITUTIONIBUS. I

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Utilitas hujus Tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc Titulo plurifariam Prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenit: siue metu 2, siue calliditate 3, siue ætate 4, siue absentia incidunt in captionem 5.

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Sive per status 6 mutationem 7, aut justum errorem. 8

De causæ cognitione.

3. MODESTINUS lib. 8. Pandectarum.

Omnes in integrum restitutiones, causa 9 cognita a Præto re promittuntur: scilicet ut justitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subvenit.

4. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Scio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam 11 rem, vel summam, si majori rei, vel summæ præjudicetur 12, audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

TIT. I. (1. Lib. 2. C. 20. & sequentes. (2. infr. tit. 2. (3. infr. tit. 3. & 7. (4. infr. tit. 4. (5. infr. tit. 6. (6. l. 1. infr. de capite minut. (7. infr. tit. 5. (8. l. 57. infr. de oblig. & act. §. 35. Inst. de action. (9. l. 13. in fin. pr. infr. de minor. (10. l. 26. §. 1. infr. ad municip. (11. l. 9. in fin. infr. de dolo mal. l. 54. infr. de contrah. emt. (12. l. 21. infr. de except.

Effectus hujus Edicti.

5. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

Nemo videtur exclusus, quem Prætor in integrum se restituendum pollicetur. 13

De successoribus.

6. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Non solum minoris, verum eorum quoque qui Reipublicæ causa abfuerunt, item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt 14: & ita sapissime est constitutum. Sive igitur heres sit, siue is, cui hereditas restituta est, siue filiofamilias militis successor, in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in servitutem redigatur, vel ancilla fiat 15, dominis eorum dabitur, non ultra tempus statutum, in integrum restituito. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit: Julianus lib. xvii. Digestorum scribit, abstinenti facultatem dominum posse habere, non solum ætatis beneficio, verum etsi ætas non patrocinetur: quia non adipsi scenda hereditatis gratia Legum beneficio usi sunt, sed vindictæ gratia.

De absente.

7. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Divus Antoninus Marcio Avito Prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescriptit: 16 Et si

(13. v. l. 14. in fin. infr. de verb. sign. (14. l. 3. §. 9. l. 18. in fin. infr. de minor. l. 2. & 4. C. de tempor. in integr. restit. l. un. C. si advers. dotem. (15. v. l. 2. C. de libert. & cor. liber. (16. l. 183. infr. de reg. jur.

nihil

nihil facere mutandum est ex solemnibus: tamen 17 ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est: itaque si citatus 18 non respondit, & ob hoc more pronuntiatum est, confessim 19 autem pro Tribunali te sedente adiit, existimari potest, non sua culpa, sed 20 parum exaudita voce praconis defuisse: ideoque restitui potest. §. 1. Nec intra has solum species consistet huius generis auxilium; etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab adversario intervenerit, succurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere solear: & boni Praetoris est potius restituere litem; ut & ratio & aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest. 21

Quid intersit inter restitutionem Minoris, & Absentis.

8. MACER lib. 2. de Appellationibus.

Inter minores vigintiquinque annis, & eos, qui Reipublicae causa absunt, hoc interest: quod minores annis, etiam qui 22 per tutores, curatoresve suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra Rempublicam restituuntur, cognita scilicet causa: ei vero, qui Reipublicae causa absit, ceteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, haecenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare his permittatur.

TIT. II.

QUOD I METUS CAUSA GESTUM ERIT.

Edictum, de Vis mentione Edicto detracta.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Ait Praetor: 2 Quod metus 3 causa gestum erit, ratum non 4 habebit. Olim ita edicebatur, quod vi, metusve causa; vis enim fiebat mentis, propter necessitatem impositam 5 contrariam 6 voluntati: metus instantis, vel futuri 7 periculi causa mentis trepidatione; sed postea detracta est vis mentio; (ideo) quia quodcumque vi atroci sit, id metu quoque fieri videatur.

Vis quid sit.

2. PAULUS lib. 1 Sententiarum.

Vis autem est majoris 8 rei imperus, qui repelli non potest.

Metus quomodo accipitur in hoc Edicto.

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Continet igitur haec clausula & vim, & metum: &, si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur.

§. 1. Sed vim accipimus atrocem 9, & eam, quae adversus bonos mores fiat, non eam, quam Magistratus (recte) intulit, scilicet jure licito, & jure honoris, quem sustinet. Ceterum si per injuriam quid fecit populi Romani Magistratus, vel provinciae Praeses, Pomponius scribit, hoc Edictum locum habere: si forte (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit. 10

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Ego puto etiam servitutis timorem, similibusque 11 admittendum.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Metum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed majoris malitatis.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Metum autem non vani hominis, sed qui merito & in hominem constantissimum 12 cadat, ad hoc Edictum pertinere dicemus.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Nec timorem infamiae hoc Edicto contineri 13 Peditus dicit lib.

vii. neque alicujus vexationis timorem per hoc Edictum restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc Edictum non restituitur: quoniam neque vi, neque metus causa factum est. §. 1. Proinde si quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligavit, Pomponius lib. xxviii. recte scribit, posse eum ad hoc Edictum pertinere: timuit enim vel mortem, vel vincula, quan-

quam non omnem 14 adulterum vel furem liceat occidere; 15, nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non jure occidi, & ideo justus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienaverit, succurri 16 & per hoc Edictum videtur; quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quae diximus.

8. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Isti quidem & in Legem Juliam incidunt, quod pro comperto 17 stupro acceperunt. Praetor tamen (etiam) ut restituant intervenire debet: nam & gestum est malo more 18: & Praetor non respicit, an adulter sit, qui dedit; sed hoc solum, quod hic accipit metu mortis illato. §. 1. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interversurus est, nisi dem, non dubitatur, quin maximo metu compellar; utique si jam in servitutem petor, & illis instrumentis perditis, liber pronunciari non possum.

§. 2. Quod si dederit, ne stuprum patiat vir, seu mulier, hoc Edictum locum habet; cum viris bonis iste metus 19 major, quam mortis, esse debet. §. 3. Haec, quae diximus ad Edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an (in) liberis suis; cum pro affectu 20 parentes magis in liberis terreantur. 21

1. Qui tenentur hoc edicto. 2. De manumissione. De depositione aedificii. 3. De actione & exceptione ex hoc edicto. 4. De actione amissa. 5. De re reddenda, & doli repromissione. 6. De concursu huius actionis, & rei vindicationis. 7. Qualis restitutio sit. 8. De vilata a fidejussore.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Metum autem praesentem 22 accipere debemus, non suspicionem inferendi ejus: & ita Pomponius lib. xxviii. scribit: ait enim, metum (illatum) accipiendum, (id est,) si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat, si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret, an huic Edicto locus sit? & refert, Labeonem existimare, Edicto locum non esse, & unde vi interdictum cessare 23: quoniam non videor vi dejectus, qui dejici non expectavi, sed profugi. 24 Aliter (atque) si posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi, huic enim Edicto locum facere. Idem ait & si forte adhibita manu in meo solo per vim aedifices, & Interdictum 25 quod vi aut clam, & hoc Edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per 26 vim tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius huic Edicto locum esse. §. 1. Animadvertendum autem, quod Praetor hoc Edicto generaliter & in rem loquitur, nec 27 adjicit, a quo gestum, & ideo sine singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus 28, vel Curia, vel Collegium, vel Corpus, huic Edicto locus erit. Sed licet vim factam a quocumque Praetor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis de vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer 29, vel liberarem, aliquid a te accepero, vel te obligavero, non debere me hoc Edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summi; 30 ceterum si alienus sum a vi, teneri me non debere: ego enim operam potius meam mercedem accepisse videor. §. 2. Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam servi manumissionem, 31 vel aedificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius Edicti porrigendam esse. §. 3. Sed quod Praetor ait, ratum se non habiturum, quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus intervenerit; ut puta stipulationem numeratio non est secuta, aut perfecta: si post stipulationem & numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem, solam exceptionem. Sed ex facto scio, cum Campani metu cuidam illato, extorsissent 32 cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum a Praetore in inte-

(14. l. 24. infr. ad leg. Jul. de adult. (15. l. 9. infr. ad leg. Corn. de sicar. (16. Immo vide l. 4. in pr. & §. 1. infr. de Condit. ob turp. caus. (17. l. 29. §. 2. infr. ad leg. Jul. de adult. (18. l. 1. §. 12. infr. de extraord. cogn. (19. Vide tamen l. 7. in pr. supr. h. t. (20. v. l. 7. circa med. pr. C. de curat. furios. (21. §. ult. Inst. de noxal. act. (22. l. 1. circa fin. supr. h. t. (23. l. 3. §. 7. infr. de vi & vi armata. (24. Vide tamen l. 33. §. 2. infr. de usucap. l. 1. §. 29. infr. de vi & vi armata. (25. l. 1. §. 5. & 6. l. 16. §. 1. inf. quod vi aut clam. (26. l. 5. infr. de vi & vi armata. (27. l. 14. §. 3. infr. h. t. l. 4. §. 3. infr. de doli mali & met. except. (28. v. l. 4. infr. de vi & vi armata. (29. l. 34. §. 1. infr. de donat. (30. l. 5. C. h. t. (31. l. 9. in pr. l. 17. in pr. infr. qui & a quib. manum. (32. Adde l. 5. in fin. pr. infr. ad leg. Jul. de vi publ.

(17. l. 26. §. ult. infr. ex quib. caus. major. (18. l. 10. infr. de publ. judic. l. 15. §. 2. infr. de jure fisci. (19. l. 105. infr. de solution. (20. v. Auth. Qui semel C. quomodo & quando judex. (21. l. 16. inf. de minor. (22. l. 29. in pr. inf. d. t.

TIT. II. (1. Lib. 2. C. 20. (2. l. 13. C. de transact. (3. l. 116. in pr. infr. de reg. jur. v. l. 9. C. de contrah. stipul. (4. l. 21. §. 1. inf. h. t. (5. l. 116. in pr. infr. de reg. jur. (6. l. 4. infr. d. t. (7. Immo vide l. 9. in pr. infr. h. t. (8. l. 5. inf. h. t. (9. l. 9. C. eod. (10. l. ult. in fin. inf. h. t. (11. l. 22. infr. eod. (12. l. 13. C. de transact. (13. Vide tamen l. 8. §. 2. infr. h. t.

grum restitutionem postulare: & Præto rem, me adistente, interlocutum esse, ut sive actione vellet adversus Campanos experiri, esse propositam: sive exceptione adversus petentes, non deesse exceptionem. Ex qua Constitutione colligitur: ut, sive perfecta, sive imperfecta res sit, & actio, & exceptio detur. §. 4. Volenti autem datur & in rem 33 actio, & in personam 34, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione. §. 5. Julianus lib. 111. Digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, verum & de dolo repromittere debere. §. 6. Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est ejus, qui vim passus est; verum non sine ratione dicitur, si in quadruplum quis egerit, finiri 35 in rem actionem, vel contra.

§. 7. Ex hoc Edicto restitutio (tal)is facienda est, (id est) in integrum officio judicis, ut, si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo (sicut dictum est 36) repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et, si 37 acceptilatione liberatio intervenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut Julianus scribat lib. 19. (Digestorum), si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel solvatur, vel restituta obligatione judicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. † Sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. † Sed & usufructus, vel servitutes amissæ sunt, restituendæ erunt. 38 §. 8. Cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit, quod metus causa factum est: non immerito Julianus a Marcello notatus est scribens, si fidejussor vim intulit, ut accepto liberetur, in rem non esse restituendam actionem: sed fidejussorem, nisi adversus rem quoque actionem restituat, debere in quadruplum eodemque condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam adversus rem competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

De vi illata a debitore.

10. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Illud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fidejussores acceptilatione liberati sunt, etiam adversus fidejussores agi posse, ut se 39 reponant in obligationem. §. 1. Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim, arbitrato judicis, apud quem ex hoc Edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fidejussores quoque vel eisdem, vel alios non minus 40 idoneos adhibeas; præterea ut & pignora 41, quæ dederas, in eandem causam restituas.

De vi illata ab alio.

11. PAULUS lib. 4. (Juliani) Digestorum notat.

Si quis alius sine malitia fidejussoris, ut fidejussori accepto fieret, vim fecit: non tenebitur fidejussor, ut rei quoque obligationem restituat.

De fructibus & omni causa 1. Si is, qui vim fecit, vim passus est. 2. Si debitor metu solverit.

12. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Sed & partus 42 ancillarum, & foetus pecorum & fructus restitui, & omnem causam oportet: nec solum eos, qui percepti sunt; verum si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum, hoc quoque præstabit. §. 1. Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui Prætor velit per hoc Edictum ea, quæ alienavit? & Pomponius scribit lib. xxviii. non oportere ei Præto rem opem ferre: nam cum liceat 43, inquit, vim 44 vi repellere 45, quod fecit passus est: quare si metu te coegerit sibi promittere, mox 46 ego eum coegero metu, te accepto liberare, nihil esse, quod ei restituatur. §. 2. Julianus ait, eum, qui vim adhibuit debitori suo, ut ei solveret, hoc Edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quæ damnum exigit: quamvis negari non possit, in Juliam 47 eum de vi incidisse, & jus crediti amisisse. 48

Qui per vim extorquet, quod sibi debetur, jus crediti amittit.

13. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Extat enim decretum 49 D. Marci, in hæc verba: Optimum est, ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Cum

Marcius diceret: vim nullam feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis 50 est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris, vel pecuniam (debitam) non ab ipso sibi sponse datam, sine ullo iudice temere possidere, vel accepisse, isque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non 51 habebit. 52

Si exceptione tutus acceptilationem extorserit. 1. De quadruplo, & simplio & causa cognitione. 3. Qui tenentur hac actione: & quid probandum sit ab actore. 4. Natura hujus actionis. 5. De eo qui vim admisit, & eo ad quem res pervenit, & servo qui in fuga est. 6. De reo & fidejussore. 7. Quid quadruplatur. 8. De eo qui sibi promisit, & fidejussore. 9. De stipulatione per vim extorta. 10. Quadruplum quomodo accipitur. 11. Si servus vi ablatus pereat vel fugiat. 12. De furto. 13. De concursu hujus & de dolo actionis. 14. Quid quadruplatur. 15. Quatenus plures tenentur.

14. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

(Item) si cum exceptione adversus te perpetua 53 tutus essem, coegero te acceptum mihi facere, cessare hoc Edictum: quia nihil tibi abest. §. 1. Si quis non restituat, in quadruplum in eum judicium pollicetur. Quadruplatur 54 autem omne, quodcumque restitui oportuit. Satis clementer cum reo Prætor agit, ut 55 daret ei restituendi facultatem, si vult poenam evitare. Post annum vero in simplum actionem pollicetur: sed non semper, sed causa cognita. §. 2. In causa 56 autem cognitione versatur, ut si (alia) actio non sit, tunc hæc detur: & sane cum per metum facta injuria anno (&) quidem utili exoleverit, idonea esse causa debet, ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio esse sic potest: si is, cui vis admilla est, decesserit, heres ejus habet hereditatis petitionem; quoniam pro possessore, qui vim intulit, possidet 57; propter quod heredi non erit metus causa actio: quamvis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus 58 datur, quoniam & rei habet persecutionem. §. 3. In hac actione non quæritur 59, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim, & ex hac re eum, qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensit: nam cum metus habeat in se ignorantiam, merito quis non adstringitur, ut designet, quis ei metum vel vim adhibuit: & ideo ad hoc tantum actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur. §. 4. Hæc autem actio cum arbitraria sit 60, habet reus licentiam, usque ad sententiam ab arbitro datam, restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, jure meritoque quadrupli condemnationem patietur. §. 5. Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert: quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo, nonne judicis officio absolvat? aut si servus in fuga est? æque, si cavero judicis officio, me, si in meam potestatem pervenerit, restitutorum; absolvi debebo. † Unde quidam putant, bona fide emtorem ab eo, qui vim intulit, comparantem non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est. Sed rectissime Viviano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum, mihi captiosus 61 sit. Pedius quoque lib. vii. scribit, arbitrium judicis in restituenda re tale esse: ut eum quidem, qui vim admisit, jubeat restituere, etiam si ad alium res pervenit; eum autem ad quem pervenit, etiam si alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet. 62 §. 6. Labeo ait: si quis per metum reus sit

(33. §. 6. infr. hic. l. 3. C. h. t. (34. l. 2. inf. quib. ad libert. proclam. (35. l. 14. §. 13. infr. h. t. (36. §. 5. supr. h. l. (37. l. 10. inf. h. t. (38. l. 15. §. 8. inf. quod vi aut clam. (39. l. 9. §. 7. supr. h. t. (40. v. l. 25. in fin. infr. de recept. qui arbitr. (41. arg. l. 27. §. 2. infr. de minor. (42. l. 38. §. 6. infr. de usur. (43. l. 3. supr. de justit. & jur. (44. l. 3. §. 9. infr. de vi & vi armat. (45. l. 1. C. unde vi. (46. d. l. 3. §. 9. inf. de vi & vi armat. (47. §. 8. Inst. de publ. judic. l. 1. §. 2. infr. de vi & vi armat. (48. l. 6. 7. C. unde l. 9. C. de oblig. l. un. §. fin. C. de suffrag.

(49. l. pen. infr. ad leg. Jul. de vi privata. (50. Immo vide l. 55. inf. de furt. (51. d. l. 6. & 7. C. unde vi. (52. Vide tamen l. 10. §. 16. infr. quæ in fraud. credit. l. 48. in pr. infr. de furtis. adde l. 54. C. de decur. (53. §. 9. Inst. de except. (54. §. 7. §. pen. infr. h. l. & l. 21. §. 2. infr. h. t. (55. §. 27. Inst. de action. v. l. 65. infr. de furt. (56. l. 16. in pr. infr. de minor. (57. Adde l. 9. infr. de hered. petit. (58. l. 3. C. h. t. (59. l. 9. §. 1. supr. l. 5. C. h. t. l. 15. in fin. inf. de dolo malo. (60. §. 31. Inst. de action. (61. l. 5. in fin. supr. de transact. (62. l. ult. §. 1. in fin. supr. de eo per quem factum.

constitutus, & fideiussorem volentem dederit; & ipse, & fideiussor liberatur: si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur. §. 7. Quadruplatur 63; autem id, quanti ea res erit, (id est) cum fructibus, & omni causa.

§. 8. Si quis per vim sibi promittendo, postea fideiussorem adhibeat, is quoque liberatur. §. 9. Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum agentem, adversus exceptionem replicatione adjuvari, Julianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat; quod cum durum videbatur, ita temperandum est, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omni modo facere compellatur. §. 10. Quatenus autem diximus, quadruplo simplum inesse, sic 64 hoc disponendum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omni modo contineatur, & ejus restitutio fiat, poenæ autem usque ad triplum stetur. §. 11. Quid si homo sine dolo malo & culpa ejus, qui vim intulit, & condemnatus est, perierit? in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora 65 iudicati actionis moriatur, quia tripli poena propter facinus satisfacere cogitur. † Pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio 66 (ab eo) extorquenda est, quatenus & persequatur, & omnimodo eum restituat: & nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel si qua ei competit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, servabitur: ita 67 ut si dominus eum quoquomodo receperit, is, qui ex stipulatione convenitur, exceptione tutus fiat. Hæc si post condemnationem: si autem ante sententiam homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit, tenebitur 68; & hoc fit his verbis Edicti, neque ea res arbitrio iudicis restituatur. Ergo si in fuga sit servus sine dolo malo & culpa ejus, cum quo agitur, cavendum est per iudicem, ut eum servum reddat. Sed & si non culpa ab eo, quo cum agitur, aberit; si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset, tenebitur reus 69; sicut in interdico unde vi, vel quod vi aut clam, observatur. Itaque interdum hominis (mortui) pretium recipit, qui 70 eum venditurus fuit 71, si vim passus non esset. §. 12. Qui vim intulit, cum possessionem a me sit consecutus 72, fur non est; quamvis qui vi rapuit, fur improbius 73 esse videatur, ut Juliano placet. §. 13. Eum, qui metum fecit, & de dolo teneri certum est (& ita Pomponius): & consumi 74 alteram actionem per alteram, exceptione in factum opposita. §. 14. Julianus ait, quod interest, quadruplari solum; & ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, & solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est. §. 15. Secundum hæc, si plures metum adhibuerint, & unus fuerit conventus: siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. Sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit: verius est, etiam sic perimi adversus ceteros metus causa actionem.

15. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

A ut in id dabitur adversus ceteros actio, quod minus 75 ab illo exactum sit.

1. Si servi metum adhibuerint, 2. De successoribus.

16. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Quod diximus, si plures metum admiserunt: idem dicendum erit, & si 76 ad alium res pervenit, alter metum adhibuit.

§. 1. Sed si servi metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit 77, poterit autem quis dominum, ad quem res pervenerit, convenire: qui conventus si rem, sive (secundum quod jam dictum est) quadruplum præstiterit, proderit & servis. Si vero noxali conventus, maluerit noxæ dedere, nihilominus ipse poterit conveniri, si ad eum res pervenit. §. 2. Hæc actio heredi 78, ceterisque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem. † In heredem autem, & ceteros in 79 id, quod pervenit ad eos, datur: non immerito. Licet enim poena 80 ad heredem non transeat, attamen quod turpiter, vel scelere qua-

situm est, (ut & est rescriptum) ad compendium heredis non debet pertinere. 81

Si quid ad primum heredem semel pervenit, hæc actio perpetuatur.

17. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Videamus ergo, si heres, ad quem aliquid pervenerit, consumserit id, quod pervenit, desinat teneri, an vero sufficit semel pervenisse? & si consumto eo decesserit, utrum adversus heredem ejus omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem; an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil pervenit? Et melius est, omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel pervenisse ad proximum heredem; & perpetua s2 actio esse cæpit: alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumsit, quod ad eum pervenit teneri.

De eo, qui factus est locupletior.

18. JULIANUS lib. 64. Digestorum.

Si ipsa res, quæ ad alium pervenit, interit, non esse locupletiore dicimus. Sin vero in pecuniam, aliamve rem conversa sit, nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples (factus) videtur, licet postea deperdat. Nam & Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescriptit, ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse: quia licet res, quæ in hereditate fuerant, apud eum non sint, tamen 83 pretium earum, (quo) locupletem eum vel sapius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

De herede.

19. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconsul, quatenus ad eum pervenerit, intelligendum est, ad perpetua 84 dandam actionem pertinere.

20. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Quantum autem ad heredem pervenerit, litis contestata tempore spectabitur: si modo certum sit aliquid pervenisse. † Idem & ipsius, qui vim intulit, (si) sic in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum sit ad heredem perventurum, id est, si debitor liberatus est.

De eo, qui sibi metum infert. 1. Metus causa gestum nullo tempore ratum haberi. 2. Quid quadruplatur. 3. De dotis promissione. 4. Si metu discedatur a contractu bonæ fidei. 5. 6. De aditione vel repudiatione hereditatis.

21. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Si mulier contra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam, cum 85 de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in servitutem redigatur, cessat Edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert. 86 §. 1. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore Prætor ratum habebit. §. 2. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est, ejus quadruplum 87, vel simplum cum fructibus consequetur, æstimatur enim, quod restitui oportet; id est, quod abest: (abest) 88 autem nuda possessio cum suis fructibus: quod & Pomponius. §. 3. Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem 89: quia est verissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse. §. 4. Si metu coactus sim ab emtione, locatione discedere, videndum est, an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat: an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonæ fidei obligatione possumus niti, cum finita sit, dum amittitur? & magis est, ut similis species acceptilationi sit: & ideo Prætoriam actio nascitur. §. 5. Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici 90, quia quamvis, si liberum esset, noluissem, tamen 91 coactus volui 92: sed per Prætorem restituendus sum, ut abstinenti mihi potestas tribuatur. §. 6. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via Prætor mihi succurrit: aut utiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa præstando; ut quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat. 93.

(63. §. 1. supr. h. l. (64. §. 25. Inst. de act. (65. v. l. pen. & ult. C. de usur. rei judic. (66. §. 1. in fin. Inst. de divis. stipul. l. 69. in fin. infr. de legat. 1. (67. Adde l. 15. in fin. infr. quod vi aut clam. (68. l. 1. C. h. l. (69. v. l. 14. in fin. infr. depositi. (70. l. 15. in fin. infr. de rei vindic. (71. l. 47. in fin. infr. de legat. 1. (72. v. l. 38. in fin. infr. de usurp. & usucap. (73. l. 2. §. 10. infr. vi bonor. raptor. l. 1. §. 1. infr. de effract. & expil. (74. l. 9. §. 6. supr. h. l. (75. v. l. 1. in fin. infr. vi bonor. rapt. (76. l. 3. in pr. C. h. l. (77. l. 1. infr. de noxal. act. (78. l. 14. §. 2. in fin. supr. h. l. (79. l. un. C. ex delict. defunctor. (80. l. 1. in pr. infr. de privat. delict.

(81. l. 3. in pr. infr. de vi & vi armat. (82. l. 19. infr. h. l. (83. l. 22. in fin. l. 23. l. 25. §. 1. infr. de hered. petit. (84. l. 17. in fin. supr. h. l. (85. l. 2. C. de libert. & eor. liber. (86. l. 2. §. 8. supr. si quis caution. (87. l. 14. §. 7. supr. h. l. (88. v. l. 119. infr. de reg. jur. (89. Vide tamen l. 36. infr. de verb. oblig. l. pen. C. de inutil. stipul. (90. Obf. l. 6. in fin. infr. de acquir. vel omitt. hered. (91. l. 22. infr. de ritu nupt. (92. l. 35. infr. de acquir. vel omitt. hered. (93. v. l. 1. §. 10. infr. de separationibus.

De eo, quod in carcere extortum est.

22. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Qui in carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret, quid quid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

De metus presumptione, & probatione. 1. De vincolorum metu. 2. De athleta a certaminibus prohibito. 3. De apparitoribus.

23. ULPIANUS lib. 5. Opinorum.

Non est verisimile, compulsam in Urbe inique indebitum solvise eum, qui claram dignitatem se habere pretendebat: cum potuerit jus publicum invocare, & adire aliquem potestate præditum, qui utique vim eum pati prohibuisset: sed hujusmodi presumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere.

§. 1. Si iusto metu perterritus cognitionem, ad quam ut victus iret, potens adversarius minabatur, id, quod habere licebat, compulsus vendidit 94, res suæ æquitati per Præsidentem provinciæ restituitur. §. 2. Si scelerator inciviliter custodiendo athletam, & a certaminibus prohibendo, cavere compulerit 95 ultra quantitatem debitæ pecuniæ, his probatis competens iudex rem suæ æquitati restitui decernat. §. 3. Si quis, quod adversario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione 96 Præsidis interveniente, sine notione iudicis coactus est dare, iudex inciviliter extorta restitui ab eo, qui rei damnum præstiterit, jubeat. Quod si debitis satisfecit simplici iussione, & non cognitione habita: quamvis non extra 97 ordinem exactionem fieri, sed civiliter oportuit: tamen quæ solutioni debeat ab eo quantitatum profecerunt, revocare incivile est.

TIT. III.

DE I DOLO MALO. 2

Edicti ratio. 1. Et verba 2. Quid sit dolus malus. 3. Distinctio doli. 4. Si alia actio sit, vel non: si interdictum sit, vel exceptio, vel stipulatio. 5. De turpi stipulatione. 6. Si in integrum restitui potest. Si alia actio tempore finita sit. 7. De actione amissa. 8. Si alia actio sit contra eum, qui de dolo tenetur, vel contra alium.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Hoc Edicto Prætor adversus varios & dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit 3, & iusta causa esse videbitur, iudicium dabo.

§. 2. Dolus malus Servius quidem ita definit, machinationem quamdam alterius decipiendi causa, cum 4 aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo autem, posse (&) sine simulatione id agi, ut quis circumveniat: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per ejusmodi dissimulationem deserviant, & tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definit, dolus malus esse omnem calliditatem, fallaciam 5, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est. §. 3. Non fuit autem contentus Prætor dolus 6 dicere, sed adjecit malum: quoniam veteres dolus etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime, si adversus hostem, latronemve quis machinetur. 7 §. 4. Ait Prætor, si de his rebus alia actio non 8 erit. 9 Merito Prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temere debuit a Præatore decerni, si sit civilis, vel honoraria: qua possit experiri. Usque adeo, ut (&) Pedius lib. VIII. scribat, etiam si interdictum sit, quo quis experiri; vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc Edictum. Idem & Pomponius lib. XXVIII. & adjicit: & si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: utputa si de dolo 10 stipulatum sit.

§. 5. Idem Pomponius ait, & si actionem in nos dari non oporteat: veluti si stipulatio tam turpis 11 dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem, non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit adversus me daturus actio-

(94. l. ult. C. h. t. l. 6. in pr. supr. de offic. præsid. (95. v. l. 7. C. h. t.

196. v. l. 11. C. eod. (97. l. 50. infr. de evict. l. 3. in fin. pr. inf. ne vis fiat ei.

TIT. III. (1. Adde tit. de eo, per quem factum supr. & infr. tit. si

quid in fraudem patroni, tit. de his, quæ in fraudem creditorum. item

tit. de doli mali & met. except. (2. Lib. 2. C. 21. (3. l. 16. in pr. infr. de

minor. §. 4. infr. h. l. (4. l. 7. §. 9. in fin. supr. de pact. (5. v. l. 13. §. 6.

infr. de act. emt. (6. l. 26. infr. de capriv. & postlim. (7. v. l. 77. §.

31. in fin. infr. de legat. 2. (8. §. 1. supr. hic. l. 2. C. h. t. (9. Obst.

b. 14. §. 13. supr. tit. prox. (10. l. 31. infr. de recept. qui arbitr. (11.

h. 26. infr. de verb. oblig.

nem. §. 6. Idem Pomponius refert, Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere 12, & si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere; sibi imputaturo eo, qui agere superfedit: nisi in hoc quoque dolus malus admittitur, ut tempus exiret. §. 7. Si quis, cum actionem civilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilatione 13, vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. §. 8. Non solum autem si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo queritur.

V el ab eo res servari poterit.

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

N on habet hoc Edictum locum: verum etiam si adversus alium.

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

S it actio: vel si ab alio res mihi servari potest.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

I deoque si quis pupillus a Titio, tutore auctore concludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum habeat tutelæ actionem, per quam consequatur, quod sua intersit. Plane si tutor solvendo non sit, dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

N am is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarii inanis 14 actio est.

Si res alio modo servari possit, vel non. 1. & 2. De pœnali vel populari actione. 3. Si dubitetur, an actio alia sit. 4. De servo usufructuario occiso. 5. De servo legato occiso. 6. De pauperie. 7. De servo soluto. 8. De servo, qui pactionis pro libertate reum dedit. 9. De dolo procuratoris. 10. De eo, qui affirmavit, eum, qui mutuatus est, idoneum esse.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Et eleganter Pomponius hæc verba, si alia actio non sit, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salva esse non poterit. † Nec videtur huic sententiæ adversari, quod Julianus lib. xv. scribit, si minor annis vigintiquinque consilio servi circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emtorque eum manumisit, dandam in 15 manumissum de dolo actionem. Hoc enim sic accipimus, carere dolo emtorem, ut ex emto teneri non possit 16; (aut) nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet, circumscriptus est: & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere. 17 §. 1. Secundum quæ, & si pœnali actione indemnitati ejus consuli possit, dicendum erit, cessare de dolo actionem. §. 2. Pomponius (autem) etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem. §. 3. Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem; & adfert talem speciem: qui servum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit; vel fundum, & dum tradit, imposuit ei servitutem 18, vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpavit: ait Labeo, sive cavit de dolo, sive non, dandam in eum de dolo actionem; quoniam, si cavit, dubium est, an competat ex stipulatu actio, sed est verius, si quidem de dolo cantum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cantum, in ex emto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex emto; in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est. §. 4. Si servum usufructuarium proprietarius occidit 19, legis Aquiliæ actioni & ad exhibendum accidit, si possidens proprietarius occidit: ideoque cessat de dolo actio. §. 5. Item si servum legatum 20 heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius, quam factus sit legatarii, interemtus est, cessat legis Aquiliæ actio: de dolo autem (actio), quocumque tempore eum occiderit, cessat 21, quia ex testamento actio competit. §. 6. Si quadrupes tua, dolo alterius, damnum mihi dederit: queritur, an de dolo habeam adversus eum actionem? Et placuit mihi quod

(12. l. 7. in fin. supr. de in integr. restitut. (13. l. ult. C. de acceptil. (14. l. 24. infr. mandati. l. 24. §. 2. infr. de liberal. caus.

adde l. 38. infr. h. t. l. 8. §. 9. infr. ad SC. Vellej. l. 8. infr. de cond.

dict. ob turp. caus. l. 39. infr. de donat. inter vir. & uxor. (15. Vide

tamen l. 1. C. an serv. pro suo facto. (16. l. 5. C. de rescind. vendit.

(17. l. 9. in fin. l. 10. infr. de minor. (18. l. 8. §. 1. infr. de act. emt.

(19. l. 12. infr. ad leg. Aquil. l. 27. infr. de pign. & hypothec. (20.

Adde l. 14. infr. d. t. (21. Obst. l. 5. in fin. infr. quib. mod. ususfr.

amitt.

Labeo scribit: si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo. quamvis, si noxae deditio sit secuta, non puto dandam, nec 22 in id, quod excedit. §. 7. Idem Labeo querit; si compeditum servum meum, ut fugeret, solveris, an de dolo actio danda sit? Et ait Quintus apud eum notans, si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia 23, in factum actionem dari debere. §. 8. Servus pactionis pro libertate reum 24 domino dedit, ea conditione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio, manumissus non patitur in se obligationem transferri: Pomponius scribit, locum habere 25 de dolo actionem: sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum ait, patronum exceptione a reo summovendum. Ego moveor: quem admodum de dolo (actio) dabitur, cum sit alia actio? nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus summoveri potest, si agat cum reo, debere dici, quasi 26 nulla actio sit 27, qua exceptione repellitur, de dolo discernendam. Atquin patronus tunc summoveretur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere: expromissori plane adversus manumissum dari debebit de dolo; aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur. §. 9. Si dolo malo procurator passus 28 sit vincere adversarium meum, ut absolveretur: an de dolo mihi actio adversus eum, qui vicit, competat, potest queri? & puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac, si collusum est: alioquin de dolo actio erit danda; scilicet si 29 cum procuratore agi non possit, quia non esset solvendo. §. 10. Idem Pomponius refert, Caecilianum Praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui adfirmaverat, idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur. Quod verum est; nam nisi 30 ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. 31

8. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod si, cum scires eum facultatibus tibi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse: merito adversus te, cum mei deceptiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est. 32

De hereditate vendita. 1. Vel repudiata. De servo optato. 2. De tabulis testamenti suppressis. 3. De sequestro. 4. De doli actione noxali, vel de peculio. 5. Ob quam summam hac actio datur.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si quis adfirmavit minimam esse hereditatem, & ita 33 eam ab herede emit, non est de dolo actio; cum ex vendito 34 sufficiat. §. 1. Si autem mihi persuaseris 35, ut repudiem hereditatem, quasi minus solvendo sit; vel ut optem 36 servum, quasi melior eo in familia non sit, dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. §. 2. Item si tabula testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressa sint, mox mortuo filio prolata, heredes filii adversus eos 37, qui suppresserunt, & lege Cornelia 38, & de dolo posse experiri. 39 §. 3. Labeo libro trigesimo septimo posteriorum scribit: si oleum tuum, quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleum deposueris apud Sejum, ut is hoc venderet, & pretium servaret, donec inter vos diiudicaretur, cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestraria Sejum convenire potes, nondum 40 impleta conditione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius lib. xxvii. posse cum sequestre praescriptis 41 verbis actione agi: vel si is solvendo non sit, cum Titio de dolo; qua distinctio vera esse videtur. §. 4. Et, si servum pignoratam noxae mihi dederis per iudicem, & ita absolutus, de dolo teneris 42, si apparuerit esse eum pignori datum. 43 Hac de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque lib. xxx. Praetoris Peregrini 44 scribit de dolo actionem servi nomine, interdum de peculio 45, interdum noxalem

(22. v. l. 7. §. 1. infr. de damno infect. (23. §. fin. Instit. de lege Aquil. adde l. 7. in prin. infr. depositi. l. ult. §. 2. infr. de custod. reor. (24. l. 104. infr. de verbor. obligat. (25. Immo vide l. 3. C. an serv. pro suo facto. (26. l. 25. infr. de verbor. obligat. (27. l. 13. l. 66. l. 112. l. 115. in fin. infr. de reg. jur. (28. l. 9. infr. de doli mali & met. excepti. (29. l. 14. inf. h. t. l. 8. §. 1. infr. mandati. (30. Immo vide l. 14. infr. h. tit. (31. l. 2. infr. de proxenet. (32. Adde l. 20. infr. h. tit. (33. l. 42. infr. mandati. (34. l. 13. §. 5. infr. de act. em. l. 4. C. de hered. & act. vend. (35. l. 7. C. h. t. (36. l. 4. infr. de opt. legata. (37. Vide tamen l. 36. in fin. C. de inoffic. testam. (38. l. 3. §. 6. infr. de tabul. exhibend. (39. l. un. C. quando civil. actio. (40. l. 6. C. depositi. (41. Facit l. 19. infr. de praeser. verbis. (42. Obs. l. 69. infr. de solution. (43. Adde l. 4. §. fin. infr. de re judicat. (44. l. 2. §. 28. supr. de orig. jur. (45. l. 3. §. 4. infr. commodati. l. 1. §. 42. infr. depositi.

dari: nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, & nunc in peculio dandam: sin vero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum. §. 5. Merito causa cognitionem Praetor inseruit: neque enim passim hac actio indulgenda est. Nam ecce in primis, si modica 46 summa sit.

Id est, usque ad duos aureos, 10. PAULUS lib. 11. ad Edictum. 1. De parentibus, patronis, his, qui dignitate excellunt, & eorum hereditate.

Non debet dari. §. 1. Quibusdam personis non dabitur 47 aputa liberis vel libertis adversus parentes patronosve: cum sit famosa. 48 † Sed nec humili 49 adversus eum, qui dignitate excellit, debet dari: puta plebejo adversus Consularem recepta auctoritatis: vel luxurioso, atque prodigo, aut alias vili adversus hominem vitae emendatoris: & ita Labeo. Quid ergo (est)? in horum persona dicendum est, in 50 factum verbis temperandam actionem dandam 51, ut bona fidei mentio fiat,

12. PAULUS lib. 11. ad Edictum. Ne ex dolo suo lucrentur. 1. De heredibus. 2. De pupillo.

Hereditas tamen harum personarum, item adversus heredes 52 de dolo actio erit danda. §. 1. Item in causa cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conveniendum, si proximus pubertati est 53: maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum. Quid enim, si impetraverit a procuratore petitoris, ut 54 ab eo absolveretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, qua non magnam machinationem exigunt?

1. De municip. & decurionib. 2. De dolo procuratoris. 3. De forma libelli. 15. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Sed & ex dolo 55 tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem; sicut exceptio 56 datur. §. 1. Sed an in municipes 57 de dolo detur actio, dubitatur: Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt 58? sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant; puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. §. 2. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum pervenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur. §. 3. In hac actione designari oportet, cuius dolo factam sit: quamvis in metu non sit necesse. 59

16. PAULUS lib. 11. ad Edictum. Item exigit Praetor, ut comprehendatur 60, quid dolo malo factum sit. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit, nec in tanto crimine vagari.

Quatenus plures tenentur. 1. De successoribus. 17. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si plures dolo 61 fecerint, & unus restituerit, omnes liberantur. Quod si unus, quanti ea res est, praestiterit, puto adhuc ceteros liberari. §. 1. Hac actio in heredem, & ceteros successores datur, dumtaxat 62 de eo, quod ad eos pervenit.

1. De arbitrio iudicis. 2. Si proprietarius insulam incenderit. 3. De eo, qui falsa pondera commodavit. 4. Si lis temporibus legitimis transfactis perierit. 5. Si quis servum ab alio promissum occiderit.

18. PAULUS lib. 11. ad Edictum. Arbitrio 63 iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea

(46. l. 4. supr. de in integr. restit. (47. Immo vide l. 52. §. 6. infr. de furti (48. l. 5. §. 1. infr. de obseq. parent. l. 4. §. 16. infr. de doli mali & met. excepti. (49. l. 7. C. de incest. & inuul. nupt. (50. l. 1. §. 43. infr. de vi & vi armat. l. 5. in fin. C. h. t. (51. Vide tamen l. ult. C. qui & advers. quos. (52. Obs. l. 4. §. 16. vers. si autem. infr. de doli mali & met. excepti. (53. d. l. 4. §. 26. v. l. 17. in pr. infr. de excusat. (54. l. 7. §. 9. supr. h. t. (55. l. 3. in pr. infr. quando ex facto tutor. (56. l. 4. §. 24. infr. de doli mali & met. excepti. (57. Adde l. 1. §. ult. infr. de acquir. vel amit. possess. l. 4. infr. de vi & vi armat. (58. Vide tamen l. 9. §. 1. supr. tit. prox. (59. l. 14. §. 3. supr. tit. prox. (60. l. 6. C. h. t. (61. Adde l. 14. §. ult. l. 16. in pr. supr. tit. prox. (62. l. 26. infr. h. t. l. 30. in fin. infr. de pecul. (63. §. 31. Inst. de action.

res est. 64 † Ideo autem & hic, & in metus causa actione, certa quantitas non adicitur, ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem juraverit 65: sed officio iudicis debet in utraque actione, taxatione iusjurandum refrenari.

§. 1. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est: quid enim si manifestum sit, restitui non posse? veluti, si servus dolo malo traditus, defunctus sit, ideoque protinus condemnari debeat in id, quod interfuit 66 actoris. §. 2. Si dominus proprietatis insulam, cuius ususfructus legatus erat, incenderit, non 67 est de dolo actio; quoniam alia 68 ex hoc oriuntur actiones.

§. 3. De eo, qui sciens commodasset pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. 69 Atquin si majora pondera commodavit, id, quod amplius mercis datum est, repeti conditione potest: si minora, ut reliqua merx detur, ex empto agi potest; nisi 70 si ea conditione merx venit, ut illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adfirmasset, se æqua pondera habere. §. 4. Dolo cuius effectum est, ut illis, temporibus legitimis 71, transactis pereat: Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis (res) restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti eius interfuerit 72, id non esse factum; ne aliter observantibus lex circumscribatur. §. 5. Si servum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant: quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquilia actio tibi denegabitur.

Si fidejussor promissum animal occiderit.

19. PAPIANUS lib. 37. Quæstionum.

Si fidejussor promissum animal ante moram 73 occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere, Neratius Priscus, & Julianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur. 74

Si servus, ut domino solvat, mutuatus sit. 1. De absoluteione.

20. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Servus tuus, cum tibi deberet, nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit, & tibi solvit; Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit, nec in rem domini versum videatur, cum 75 ob debitum dominus acceperit. §. 1. Si persuaseris mihi, nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum, & ob id iudicio absolvi te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Julianus scribit.

De perjurio.

21. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Quod si, deferente me, juraveris, & absolutus sis; postea perjurium fuerit 76 adprobatum, Labeo ait, de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iusjurandum transactum 77 videri. Quam sententiam & Marcellus lib. VIII Digestorum probat: statim enim religioni debet.

22. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Nam sufficit perjuriæ poena. 78

Si per fallaciam legatarii solida legata soluta sint.

23. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Si legatarius, cui supra modum legis Falcidia legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro jurando 79, vel quadam alia fallacia persuaserit, tamquam satis, abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hereditas; atque eo modo solida legata fuerit consecutus, datur de dolo actio.

De dolo ejus, qui pro libertate verba faciebat.

24. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si dolo acciderit ejus, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus præsentem adversario secundum libertatem pronuncietur, puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet. 80.

(64. l. 179. infr. de reg. jur. (65. l. 3. §. 2. infr. ad exhibend. (66. l. 19. infra ratam rem haberi. (67. Obst. l. 5. in fin. infr. quibus modis ususfructus amittit. (68. l. 12. infr. ad leg. Aquil. (69. Adde l. 52. §. 22. infr. de furt. l. 37. infr. de penis. (70. l. 71. infr. de contrah. empt. (71. v. l. 13. C. de judic. (72. l. 19. infr. ratam rem haberi. (73. l. 88. in fin. infr. de verbor. obligat. (74. l. 178. infr. de reg. jur. (75. l. 10. §. 7. infr. de in rem verso. (76. l. 1. l. ult. C. de reb. credit. (77. l. 2. 27. 28. in fin. l. 31. in fin. infr. de iurejurando. (78. l. 2. C. de reb. cred. (79. l. 3. in pr. infr. de iurejur. (80. l. 9. in fin. infr. de minor.

De absoluteione.

25. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Cum a te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam servo meo, aut procuratori solvisse; eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolvereris: quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest; nam ex integro agere possum; & si objiciatur exceptio rei iudicata, replicatione iure uti potero.

De herede, de tempore actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

In heredem 82 eatenus daturum se eam actionem Proconsul pollicetur, quatenus ad eum pervenerit: id est, quatenus ex eare locupletior ad eum heredes venerit.

27. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Dolove malo ejus factum est, quo minus pervenerit.

28. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Itaque si accepto lata sit tibi 83 pecunia; omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: si quidem mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo; si minus, non agetur. † Sed utique in heredem perpetuo dabitur: quia non debet 84 lucrari ex alieno damno. Cui conveniens est, ut & in ipso, qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset, perpetuo 85 danda sit in factum actio.

29. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Sabinus putat, calculi ratione 86 potius, quam maleficii, heredem conveniri: denique famosum non fieri 87: ideoque in perpetuum teneri oportere.

30. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Neque causæ cognitio in heredis persona erit necessaria.

Si persuasum familia sit, ut de possessione decedat.

31. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

Cum quis persuaserit familiæ meæ, ut de possessione decedat, possessio quidem non amittitur 88, sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

De eo, qui servum ante diem in fraudem coheredum manumisit.

32. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

Filius legatum sibi servum per præceptionem, rogatus manumittere post certum tempus, (postea) quam rationes ipsi, & coheredibus fratribus reddidisset, ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat 89, quaesitum est, an ex fideicommissio fratribus tenetur, ut rationes eorum pro portionibus redderet? Respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri 90: verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

Si quis litem intendens, rei vendendæ opportunitatem peremerit.

33. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Rei, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis adversarius movere cepit; & posteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, destitit, placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere.

Si dominus id, quod ejicere, vel fodere permisit, tollere non patietur.

34. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo ejicere, vel cretam, vel arenam fodere, & sumtum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere, nulla 91 alia, quam de dolo (malo) actio locum habebit.

De tabulis corruptis.

35. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Si quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleverit, vel alio modo corruperit, heres scriptus habebit adversus eum actionem de dolo. Sed & his, quibus legata data sunt, (danda) erit de dolo actio.

(81. Vide tamen l. 20. §. 1. supr. h. t. (82. Obst. l. 7. in fin. l. 8. in pr. infr. de tributor. act. (83. l. 20. in fin. supr. tit. prox. (84. l. 38. infr. de reg. jur. (85. v. l. 4. infr. de interd. (86. l. un. C. de errore calculi. (87. l. 6. in fin. supr. de his qui notant. infam. (88. l. ult. C. de acquir. & rein. possess. (89. v. l. 31. §. 1. in fin. infr. ad SC. Trebell. (90. Vide tamen l. 5. C. de oper. libert. (91. Obst. l. 16. in fin. pr. infr. de præscr. verb. l. 6. infra de donat.

De compensatione doli.

96. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Si duo dolo malo fecerint, invicem 92 de dolo non agent.

De venditore rem laudante.

37. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

Quod venditor, ut commendat 93, dicit, sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum est; si vero decipiendi emtoris causa dictum est, æque sic habendum est, ut non nascatur adversus dictum, promissumve actio, sed de dolo actio.

De liberatione.

38. IDEM lib. 5. Opiniorum.

Quidam debitor epistolam quasi a Titio mitti creditori suo efficit, ut ipse liberetur; hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione, & acceptilatione liberavit debitorem, postea epistola falsa, vel inani 94 reperta, creditor major quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem; minor autem in integrum restituetur.

Si quis dolo se iudicio obtulerit.

39. GAIUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

Si te Titio obtuleris 95 de ea re, quam non possidebas, in hoc ut alius ufucapiat, & iudicatum solvi satisfeceris, quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: & ita Sabino placet.

De aditione hereditatis.

40. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

Is, qui decepit aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse (ipse) creditor erat, & solus erat: tunc enim sufficit 96 contra eum doli mali exceptio.

TIT. IV.

DE MINORIBUS VIGINTIQUINQUE ANNIS. I

Ratio, & verba edicti. 3. De rerum administratione minoribus non committenda.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Hoc Edictum Prætor naturalem æquitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit: nam cum inter omnes constet, fragile esse & infirmum huiusmodi ætatum consilium, & multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum, auxilium eis Prætor hoc Edicto pollicitus est, & adversus captiones opitulationem. §. 1. Prætor edicit: Quod cum minore quam vigintiquinque annis natu gestum esse dicitur, uti quæque res erit, animadvertam. §. 2. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat.

§. 3. Et ideo hodie in hanc usque ætatem adolecentes curatorum auxilio reguntur: nec ante 2 rei suæ administratio eis committi debet, quamvis bene rem suam gerentibus.

2. IDEM lib. 19. ad legem Juliam & Papiam.

Nec per liberos suos rem suam maturius a curatoribus recipiat: quod enim legibus cavetur, ut singuli anni per singulos liberos demittantur, ad honores pertinere D. Severus ait, non ad rem suam recipiendam.

Verum initium negotii cum minore contracti spectetur, an finis.

3. Minor quis dicatur. 4. De filiofamilias minore. 6. Si adversus arrogationem 7. Vel liberationem. 8. Vel negligentiam restitutio postuletur. 9. De patre ex persona filii defuncti restituendo. 10. De castrensi peculio. 11. De servo minore, & de majore, qui per minorem contraxit.

3. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Denique Divus Severus, & Imperator noster huiusmodi Consulium, vel Præsidium 4 decreta quasi ambigua esse interpretationem extra ordinem indulsit: & eodem jure utimur. §. 1. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus, quo major efficitur, utrum initium spectamus, an finem? & placet (ut & est constitutum) si quis major factus comprobaverit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. 6 Unde illud non inegantur Celsus Epistolarum lib. undec. & Digestorum sec. tractat, ex facto a Flavio Respecto Prætoris consultus: minor annis vigintiquinque, annos forte vigintiquatuor agens, iudicium tutelæ he-

redi tutoris distaverat, mox factum, ut (non) finito iudicio, iam eo majore effectu vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur, in integrum restitutio desiderabatur: Celsus igitur Respecto fasit, non facile 7 hunc quondam minorem in integrum restitui; sed si ei probaretur, calliditate adversarii id actum, ut majore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, iudicii die videtur solum deceptus hic minor; sed totum hoc structum, ut majore eo facto liberaretur. Idem tamen constititur, si levior 8 sit suspicio adversarii, quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui. §. 2. Scio etiam illud aliquando incidisse: minor vigintiquinque annis miscuerat 9 se paternæ hereditati, majorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate; contradicebatur 10 ei, quasi major factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendam in integrum, initio inspecto. Idem puto, & si alienam adiit hereditatem. §. 3. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, ut, si captus sit, restituatur: & cum nondum compleverit, ita erit dicendum, ut a momento in 11 momentum tempus spectetur. Proinde & si bissexto natus est, sive prior, sive posterior die, Celsus scripsit 12, nihil referre: nam id biduum pro uno die habetur, & posterior dies Kalendarum intercalatur. §. 4. Sed utrum solis patribusfamiliarum, an etiam filiisfamiliarum succurri debeat, videndum. Movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiisfamiliarum in re peculiari subveniendum, efficit, ut per eos etiam maioribus subveniatur, id est, patribus eorum, quod nequaquam fuit Prætori propositum: Prætor enim minoribus auxilium promittit, non maioribus. † Ego autem verissimam arbitrator sententiam existimantiam, filiumfamilias 13 minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius interfunt: puta, si sit obligatus. Proinde si jussu patris 14 obligatus sit, pater utique poterit in solidum conveniri; filius autem (cum & ipse possit vel in potestate manens conveniri, vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam invito patre ex condemnatione conveniri) auxilium impetrare debet, si ipse conveniatur. † Sed an hoc auxilium patri quoque proferat, ut solet interdum 15 fideiussori ejus prodesse, videamus: & non puto (profuturum 16). Si igitur filius conveniatur, postulet auxilium: si patrem conveniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hac enim, si jussu 17 patris mutuum pecuniam accepit, non adjuvatur. Proinde & si sine jussu patris contraxit, & captus est: si quidem pater de peculio conveniatur, filius non erit restituendus; si filius conveniatur poterit restitui; nec eo movemur, quasi interfuit filii peculium habere: magis enim patris, quam filii interest: licet aliquo casu ad filium peculium spectet: utputa 18 si patris ejus bona a fisco propter debitum occupata sunt; nam peculium ei ex Constitutione Claudii separatur. §. 5. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam 19, dum patri consentit stipulanti, dotem non statim quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filix proprium patrimonium est. 20 §. 6. Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumventum dicat (finge enim a prædone eum hominem locupletem adrogatum) dico debere eum audiri in integrum se restituentem. 21 §. 7. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum, & captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur, potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem legati, quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ ejus cohereret; puta jus militiæ 22: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cum hanc patri non acquireret, sed ipse haberet. §. 8. Et si heres sit institutus, si a patre in diebus 23 centum sit emancipatus; mox patrem debuerit certiorare, nec

(92. l. 154. in fr. de reg. jur. l. ult. §. 3. supr. de eo per quem factum. (93. l. 19. in pr. in fr. de adilit. edicto. (94. l. 6. supr. h. t. (95. l. 45. in fr. de hered. petit. (96. Adde l. 32. in fin. in fr. mandati.

TIT. IV. (1. Lib. 2. C. a tit. 22. ad 46. (2. Vide tamen l. 2. C. de his, qui veniam. l. 1. C. qui & advers. quos. (3. v. l. 12. C. de admin. & perig. tur. (4. Vide tamen Nov. Leonis 28. in fin. (5. l. 2. C. de his, qui veniam. (6. tit. C. si major factus ratum habuerit.

(7. l. 1. in fin. C. si advers. rem judic. (8. l. 7. in fin. supr. l. 6. C. de dolo malo. (9. v. l. 1. C. si minor ab heredit. (10. l. 1. & 2. C. si major factus. (11. l. 6. in fr. de usurp. & usucap. l. 134. in fr. de verb. sign. (12. l. 98. in pr. in fr. de verb. sign. (13. tit. C. de filiofamilias minore. (14. l. 23. in fr. h. t. (15. l. 13. in pr. in fr. eod. (16. Immo vide l. 27. in pr. in fr. h. t. (17. l. ult. C. de filiofam. minor. (18. Obft. l. 1. §. 4. in fr. quando de pecul. act. annal. (19. v. l. un. C. si advers. dot. (20. l. 16. in fr. de religios. l. 4. in fr. de collatione (21. Immo vide l. 9. §. 4. in fin. in fr. h. t. (22. l. 11. §. 16. in fr. de legat. 3. (23. l. 22. §. 1. in fr. quando dies legat.

fecerit (cum possit) qui eum emancipasset, si cognovisset, dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. §. 9. Pomponius adjicit, ex his causis, ex quibus in peculiari filiofamilias restituuntur, posse & patrem, quasi heredem 24, nomine filii, post obitum ejus, impetrare cognitionem.

§. 10. Si autem filiofamilias sit, qui castrense peculium habeat, procul dubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus.

§. 11. Servus autem minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debet imputare, cur minori 25 rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum: ut & Marcellus lib. II. Digestorum scribit. † Et si forte libera peculii administratio minori servo sit concessa, major dominus ex hac causa non restituetur.

4. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Enim quodcumque servus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est: & magis hoc apparebit, si aut de institoria actione quaratur, aut si proponatur, majorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si tamen is servus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur præfens, & fuit captus, cum re 26 mora ei sit, poterit dici, Prætorum ei succurrere oportere.

Si adversus bonorum damnationem, vel litis, & sumtum vexationem.

6. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Minoribus vigintiquinque annis subvenitur per in integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur; sed etiam cum intersit ipsorum, litibus & sumtibus non vexari.

Gestum quomodo accipitur. 1. Si adversus emtionem, venditionem, societatem, mutuum. 2. Solutionem sibi factam. 3. Interventionem. 4. Judicium. 5. Successionem. 6. Lucrum omissum. 7. Legati repudiationem, optionem. 8. Venditionem. 9. Si restitutioni impetrata restitutio contraria postuletur. 10. De restitutione minoris, cui servus substitutus fuit. 11. Si adversus appellationem omisam. 12. Vel eremodicium.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

At Prætor, gestum esse dicitur. Gestum sic accipimus, qualiter qualiter; si contractus sit, si quid aliud contigit.

§. 1. Proinde si emit 27 aliquid, si vendidit, si societatem coit 28, si mutuam pecuniam accepit, & captus est, ei succurratur.

§. 2. Sed & si ei pecunia a debitore paterno soluta sit, vel proprio, & hanc perdidit, dicendum est ei subveniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: ceterum non ei compellitur solvere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi 29 (ut Pomponius lib. xxviii. scribit): ne vel debitor ultra usuris 30 oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solvi, si sunt. Permittitur etiam, ex constitutione Principum, debitori, compellere adolescentem ad petendos 31 sibi curatores. Quid tamen si Prætor decernat solvendam pecuniam minori sine 32 curatoribus, & solverit? an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum 33: nisi forte, quasi adversus injuriam appellandum quis ei putet. Sed Credo Prætorum, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditorum non esse. §. 3. Non solum autem in his ei succurratur, sed etiam in interventionibus 34: utputa si fidejussorio nomine se, vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquefescere distinguendis, arbiter ad fidejussores probandos constitutus eum probavit 35, an vero ipse adversarius? Mihi autem, semper succurrendum videtur, si minor sit, & se circumventam doceat. §. 4. Sed & in judiciis 36 subvenitur, sive dum agit, sive dum convenitur, captus sit.

§. 5. Sed etsi hereditatem minor addit minus lucrosam succurratur

(24. l. 6. supr. de in integ. restit. (25. l. 4. 23. infr. h. t. Confer l. 7. §. 1. 2. & l. 8. inf. de institoria actione. (26. l. 26. §. 1. infr. de fideicommiss. libert. (27. l. 27. §. 1. infr. h. t. (28. l. 16. §. 1. inf. cod. (29. l. 64. infr. de fidejussorib. (30. l. 9. C. de usuris (31. v. l. 2. §. 3. infr. l. 7. C. qui petant tutor. (32. l. 7. C. qui admitti ad bonor. possess. (33. l. 25. C. de admin. & peric. tut. (34. l. 1. C. de filiosam. minore. (35. l. 10. supr. quis satisfacere cog. (36. §. ult. infr. hic. l. 1. C. si advers. rem. judic.

ei, ut se possit abstinere: nam & hic acceptus est. Idem & in bonorum possessione, vel alia successione. 37 † Non solum autem filius, qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit: veluti si servus sit cum libertate institutus, dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri ætatis beneficio, ut habeat bonorum suorum separationem. Plane, qui post aditam hereditatem restituitur, debet præstare 38, si quid ex hereditate in rem ejus pervenit, nec perit per ætatis imbecillitatem. §. 6. Hodie certo jure utimur, ut & 39 in lucro minoribus succurratur. §. 7. Pomponius quoque lib. xxviii. scribit: Et si sine dolo cujusquam legatum repudiaverit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit, illam aut illam, & pretiosorem dederit) debere subveniri: (& subveniendum est.) §. 8. Quasitum est, ex eo, quod in lucro quoque minoribus subveniendum dicitur, si res ejus venierit, & existat qui plus liceat, an in integrum propter lucrum restituendus sit? & quotidie Prætores eos restituunt, ut rursus admittatur licitatio. 40 Idem faciunt (&) in his rebus, quæ servari eis debent. Quod circumspecte erit faciendum. Ceterum nemo accedet ad emtionem rerum pupillarum, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est, in rebus, quæ fortuitis casibus 41 subjectæ sunt, non esse minori adversus emtionem succurrendum: nisi aut sordeas 42, aut evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. §. 9. Restitutus autem, cum se hereditati misceat, vel eam adeat, quam repudiavit, rursus restitui 43 poterit 44, ut se abstineat: & hoc & rescriptum & responsum est. §. 10. Sed quod Papinianus lib. II. Responsorum ait, minori substitutum servum necessarium fore, repudiante quidem hereditatem minore, necessarium fore 45; & si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere; si autem prius minor adiit hereditatem, & mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate non posse heredem existere, neque liberum esse, non per omnia verum est: nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede, & D. Pius rescriptit, & Imperator noster, & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: & quod ait liberum manere, tale est, quasi non (&) heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed utiles actiones habeat: sine dubio heres manebit, qui semel extitit. 46 §. 11. Item si non provocavit intra diem, subvenitur, ut provocet: frange enim hoc desiderare. §. 12. Item & in eremodiciis 47 ei subvenitur. Constat autem, omnis ætatis hominibus restaurationem eremodicii præstari, si 48 se doceant ex justa causa abfuisse.

Si adversus rem judicatam.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Minor, etiam si quasi contumax 49 condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit. 50

1. Si adversus dotem. 2. Delictum. 3. Divortium. 4. Servitutem. 5. Commisum vectigalis. 6. Libertatem.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si ex causa judiciari 51 pignora minoris capta sunt & distracta, & mox restitutus sit adversus sententiam Præsidis, vel procuratoris Cæsaris, videndum, an ea revocari debeant, quæ distracta sunt; nam illud certum est, pecuniam ex causa judiciari solutam ei restituendam: sed interest ipsius, corpora potius habere, (&) puto interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris.

§. 1. In dotis quoque modo mulieri 52 subvenitur 53, si ultra vires patrimonii, vel totum 54 patrimonium circumscripta in dotem dedit. §. 2. Nunc videndum, minoribus utrum in contractibus captis dumtaxat subveniatur, an etiam delinquentibus: utputa dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu, an ei subveniatur, si nihil ad eum pervenit? Et pla-

(37. Tit. C. si minor ab heredit. abstin. (38. l. 24. §. 4. infr. h. t. l. un. C. de reput. quæ fiunt. (39. l. 44. infr. h. t. l. 17. §. 3. infr. de usur. l. 1. 2. C. si ut omisam hered. (40. l. 35. inf. h. t. (41. Adde l. 1. §. 11. infr. de magistrat. conven. (42. l. ult. C. si adversus vendit. (43. l. 41. infr. h. t. v. l. 1. 2. 3. C. si sapius in integrum restit. (44. l. 2. §. 10. infr. ad Sc. Tertyll. abrogat l. ult. §. 6. vers. non autem. C. de bonis quæ liberis. (45. v. l. 31. infr. h. t. (46. l. 88. in fin. infr. de hered. instit. (47. l. 13. §. 3. 4. C. de judiciis (48. l. penult. C. quomodo & quando judex. (49. l. 53. §. 1. infr. de re judicata. (50. Vide tamen l. 199. infr. de reg. jur. junct. l. 9. §. 2. infr. h. t. (51. l. 1. C. si advers. vendit. pign. (52. l. 6. §. 2. infr. de jur. dot. (53. l. 48. in fin. infr. h. t. l. 61. infr. de jure dot. (54. l. un. C. si advers. dot.

cet, *in delictis 55 minoribus non subveniri 56*: nec hic itaque subvenietur. (Nam & si furtum fecit 57; vel damnum injuria dedit: non ei subvenietur) † Sed si, cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare, in hoc solum restituendus fit, ut pro confesso habeatur. † Ergo & si potuit pro fure damnum 58 decidere magis, quam actionem dupli vel quadrupli pari, ei subvenietur. §. 3. Si mulier, cum culpa divertisset, velit sibi subveniri, vel si maritus, puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum: nam (&) si adulterium 59 minor commisit, ei non subvenitur. §. 4. Papinianus ait: si major annis viginti, minor vigintiquinque, se in servitute venire patiat (id est, si pretium participatus est) non solere restitui 60; sed hoc merito; quoniam res nec capit 61 restitutionem, cum statum mutat. §. 5. Si in commissum incidisse vestigalis dicitur, erit in integrum restituito. 62 Quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interveniat: ceterum, cessabit restituito.

§. 6. Adversus libertatem 63 quoque minori a Pratore subveniri, impossibile est.

N 10. PAULUS lib. 11. ad Edictum.
Isti ex magna causa hoc a Principe fuerit consecutus.

1. Si adversus venditionem, emtionem. 2. Curatoris excusationem. 3. De causæ cognitione. 4. Si adversus casum fortuitum. 6. Minorem. 7. Filiumfamilias majorem.

11. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Verum vel de dolo, vel utilis actio erit in id, quod minoris interfuit 64, non manumitti: proinde quidquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc præstabitur. † Sed & nomine earum rerum, quas dominicus servus manumisisset supprimebat, competunt adversus eum actiones ad exhibendum, & furti, & condictio: videlicet quoniam & manumisisset eas contrectabat. Ceterum ex delicto in servitute facta, domino adversus eum 65 post libertatem actio non competit. Et hoc rescripto Divi Severi 66 continetur. §. 1. Quid, si minor vigintiquinque annis, major viginti, hac lege se vendiderit, ut manumittatur? (ideo proposui majorem viginti, quoniam & Scævola scribit lib. xiv. Quæstionum.) Et magis est, ut sententia Constitutionis Divi Marci ad Aufidium Victorinum, hunc, (id est, minorem viginti annis) non completatur: quare videndum, an majori viginti annis subveniatur? & si quidem ante desideret, quam libertas competat, audietur: sin vero postea, non possit. † Item quarari potest, si is, qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit? Et si quidem nondum libertas competit, erit dicendum, posse ei subveniri: sin vero posteaquam dies venit, voluntas majoris venditoris libertatem imponit.

§. 2. Ex facto quæsitum est: adolescentes quidam acceperant curatorem Salvianum quemdam nomine: hic, cum curam administrasset, beneficio Principis Urbicam procuracionem erat adeptus, & apud Pratorem se a cura adolescentium excusaverat, absentibus eis: adolescentes adierant Pratorem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quod esset contra Constitutiones 67 excusatus: (cum enim susceptam tutelam non alii soleant deponere, quam qui trans mare Reipublicæ causa absunt; vel hi, qui circa Principem sunt occupati, ut in Consiliarii Menandri Arii persona est indultum: meruisset autem Salvianus excusationem: adolescentes, quasi capti, in integrum restitui a Pratore desideraverant). Aetrius Severus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum retulit. Ad quam consultationem successor ejus Benidio Quietio rescripsit, Nullas partes esse Pratoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque; sed Principes intervenire, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset a Pratore excusatus. §. 3. Sciendum est autem, non passim 68 minoribus subveniri, sed *causa 69 cognita*, si capti esse proponantur. §. 4. Item non restituetur, qui sobrie rem suam administrans, occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato 70, velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas: & ita Pomponius lib. xxviii. scripsit. † Unde Marcellus

apud Julianum notat, si minor sibi servum necessarium 71 comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque 72 enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licet mortalem.

§. 5. Si locupletis heres exstitit, & subito hereditas lapsa sit, (puta prædia fuerunt, quæ chasmate 73 perierunt, insula exulta sunt, servi fugerunt, aut decesserunt): Julianus quidem lib. xlvi. sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Julianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem: & quod fato contigit, cuivis patrifamilias, quamvis diligentissimo, possit contingere. † Sed hæc res adferre potest restitutionem minori, si adit hereditatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia urbana, æs autem alienum grave: quod non profepit 74 posse evenire, ut demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quod non cito distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt.

§. 6. Item quæritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? Et Pomponius simpliciter scribit, non restituendum. Puto autem inspiciendum a Pratore, quis captus sit. Proinde si ambo capti sunt: verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit, melior 75 est causa secundum Pomponium ejus, qui accepit, & (vel) dilapidavit, vel perdidit. §. 7. Plane si minor 76 annis cum filiofamilias majore contraxerit 77: & Julianus lib. xv. Digestorum, & Marcellus lib. 11. Digestorum scribit, posse in integrum restitui; ut magis ætatis ratio, quam Senatusconsulti habeatur.

Si adversus mulierem.

12. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda; sed perinde atque ceteri per exceptionem summoveri debet: scilicet, quia 78 communi jure in priorem debitorem ei actio restituitur. Hæc, si solvendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur Senatusconsulti auxilio.

De his, qui pro minore interveniunt. Si adversus creditorem, aut fidejussorem. De causæ cognitione, & præsentia, vel absentia adversariorum. 1. De restitutione in rem.

13. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

In causæ cognitione versabitur, utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt: utputa fidejussoribus. Itaque si cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, ut fidejusseris pro eo, non est æquum, fidejussori in necem meam subveniri 79: sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa, perpendendum erit Pratori, cui potius subveniat, utrum creditori, an fidejussori, nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei subvenire: hic enim velut adfirmator fuit, & suasor, ut cum minore contraheretur. † Unde tractari potest: minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem, an & adversus fidejussorem implorare debeat? Et puto tutius, adversus utrumque. Causa 80 enim cognita, & præsentibus 81 adversariis, vel si per contumaciam desint, in integrum restitutiones perpendendæ sunt. §. 1. Interdum 82 autem restituito & in rem datur minori, id est, adversus rei ejus possessorem, licet cum eo non sit contractum: utputa rem a minore emisti, & alii vendidisti: potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat: & hoc vel cognitione 83 Pratoria, vel rescissa alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octavo scribit, Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vendidit, & tradidit, si emtor rursus 84 eum alienavit: siquidem emtor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit, & prior emtor solvendo esset, non esse faciendam; sin vero non esset solvendo, æquius esse minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emtor est.

(55. l. 37. §. 1. infr. h. t. (56. l. 1. C. si advers. delictum. (57. l. 5. §. 2. vers. sed & si infr. ad leg. Aquil. (58. l. 7. in pr. infr. de condict. furtiv. l. 46. §. 5. infr. de furtis. (59. l. 37. §. 1. infr. h. t. (60. Hoc mutatum Nov. Leon. 59. (61. Immo vide l. 3. §. 6. supr. h. t. (62. Vide tamen l. 7. §. 1. infr. de publican. (63. l. 10. l. 11. in pr. infr. h. t. & tit. C. si advers. libertat. (64. l. 48. §. 1. infr. h. t. l. 23. in fin. infr. de act. emt. (65. §. 6. Inst. de noxal. act. (66. l. 1. C. d. t. (67. l. 30. in pr. infr. de excusat. (68. §. 4. 5. infr. h. l. 24. §. 1. l. 44. infr. h. t. l. 1. C. qui & advers. quos. (69. l. 13. in fin. pr. infr. h. t. l. 1. in fin. C. de præd. & aliis reb. minor. (70. l. 1. §. 11. infr. de magist. conven.

(71. l. 47. §. 1. infr. de solution. l. ult. C. de in integr. restit. minor. (72. v. l. 116. §. 1. infr. de reg. jur. (73. l. 15. §. 2. in fin. infr. locati. (74. Vide tamen l. 9. §. 1. vers. idem quærit. infr. locati. (75. l. 34. in pr. infr. h. t. l. 91. §. 3. in fin. infr. de verb. oblig. (76. l. 3. §. 1. infr. ad SC. Maced. (77. l. 9. in fin. pr. infr. de juris & facti ignor. (78. Adde l. 16. in pr. infr. h. t. (79. l. 25. infr. de fidejuss. l. ult. C. de fidejuss. minor. obt. l. 5. in pr. supr. de procurat. l. 89. infr. de acquir. vel omitt. hered. l. 7. §. 1. infr. de except. (80. l. 11. §. 3. supr. h. t. l. 11. C. de præd. & aliis reb. minor. (81. l. 1. C. d. t. l. 47. in pr. infr. de re judic. (82. Adde l. 30. in fin. infr. ex quib. caus. major. l. 6. infr. quod falso tutore. (83. l. 39. in pr. infr. de evict. (84. l. 14. infr. h. t.

14. PAULUS lib. II. ad Edictum.

Plane quamdiu is, qui a minore rem accepit, aut heres ejus idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit: idque & Pomponius scribit.

15. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Sed ubi restitutio datur, posterior emtor reverti ad auctorem suum poterit. 85 Per plures quoque personas si emtio ambulaverit, idem juris erit.

Si sit alia actio ordinaria: vel gestum sit ipso jure nullum.

4. De pretio emtionis, & venditionis.

5. Qui restituere possunt.

16. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

In causâ cognitione, etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si 86 communi auxilio, & mero jure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: ut puta cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. §. 1. Item relatam est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, vel (etiam) donationis 87 causa, nullam esse societatem nec 88 inter majores quidem: & ideo cessare partes Prætoris. Idem & Ofilius respondit; satis enim ipso jure munitus est. §. 2. Pomponius quoque refert lib. xxviii. cum quidam heres rogatus esset fratris filix complures res dare ea conditione, *ut si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi*; & hæc defuncto herede, heredi ejus cavisset, *se restitutoram*, Aristonem putasse, in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adjicit, quod potuit incerti 89 condici hæc cautio, etiam a majore: non enim ipso jure, sed per conditionem munitus est. §. 3. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo Prætorum se non debere interponere. §. 4. Idem Pomponius ait, in pretio emtionis, & venditionis naturaliter 90 licere 91 contrahentibus se circumvenire. §. 5. Nunc videndum *qui in integrum restituere possunt*? Et tam Præfectus urbi, quam alii magistratus pro jurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam. 92

17. HERMOGENIANUS lib. I. Juris Epitomarum.

Præfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere: quamvis appellari 93 ab his non possit. Hæc idcirco tam varie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam: in integrum vero restitutio erroris proprii veniæ petitionem, vel adversarii circumventionis allegationem continet.

De successore minoris.

18. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Minor autem magistratus contra sententiam majorum non restituet. 94 §. 1. Sin autem Princeps sententiam dixit: per raro solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat, dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat 95, vel ab Advocatis 96 proditum queratur. Denique Glabriorem Acilium Divus Severus & Imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. §. 2. Sed & Percennio Severo contra res bis judicatas in integrum restitui, Divus Severus & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. §. 3. Idem Imperator Licinnio Frontoni rescriptis, insolitum esse, post sententiam vice 97 sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem. §. 4. Sed & si ab Imperatore judex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi a Principe, qui judicem destinavit, non fiet. §. 5. Non solum autem minoribus, verum successoribus 98 quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi majores. 99

19. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Interdum tamen successori plusquam annum dabimus, ut est Edicto expressum: si forte ætas ipsius subveniat. Nam post annum vice simum quintum habebit legitimum tempus: hoc enim ipso de-

ceptus videtur, quod, cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. † Plane, si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori post annum vice simum quintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id dumtaxat tempus, quod habuit is, cui heres exstitit.

De exule. 1. Si litem contestatus destitit.

20. IDEM lib. II. ad Edictum.

Papinianus lib. II. Responsorum ait, exuli 100 reverso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia abfuit: cum potuerit adire Prætorum per procuratorem: nec dixit, *vel Præsidem ubi erat.* † Sed quod idem dicit, & indignum esse propter irrogatam poenam: non recte. Quid enim commune habet delictum cum venia ætatis 101? §. 1. Si quis tamen major vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus 102 postea destitit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio 103: ut est sapissime rescriptum.

Quid sit desistere.

21. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Destitisse 104 autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum.

De effectu restitutionis adversus aditionem, vel repudiationem.

22. IDEM lib. II. ad Edictum.

In integrum vero restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, a minore refundenda 105 non sunt: quemadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto Prætoris ad distrahenda bona secundum juris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco Severus & Antoninus rescripserunt.

Si minor mandatu majoris gesserit, vel majori mandaverit.

23. PAULUS lib. II. ad Edictum.

Cum mandatu patris 106 filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis; nam, etsi alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo majori potius consulatur, cujus damno res sit cessura. † Sed si eventu damnum minor passurus sit, quia, quod præstiterit, servare ab eo, cujus negotia gestit, non potest, quia is non erit solvendo, sine dubio Prætor interveniet. † Si (autem) ipse dominus minor sit, procurator vero majoris ætatis 107, non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu ejus gestum erit, nec a procuratore servari res possit. Ergo etsi procuratorio nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit 108 sua negotia. Idque & Marcello placet.

De negotiis gestis. 1. De causâ cognitione. 2. Si adversus repudiationem. 3. De dolo servi, aut filiusfamil. 4. De effectu restitutionis. 5. De effectu hujus edicti.

24. PAULUS lib. I. Sententiarum.

Quod si minor sua sponte negotiis majoris intervenerit, restituendus erit, ne majori damnum accidat: quod si hoc facere recusaverit, tunc, si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic (ei) cedere auxilium in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens rescire. §. 1. Non 109 semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, ne magno incommodo hujus ætatis homines adficiantur, nemine 110 cum his contrahente; & quodammodo commercio eis interdicitur. Itaque, nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt, Prætor interponere se non debet. §. 2. Scævola noster ajebat 111, si quis juvenili levitate ductus, omiserit, vel repudaverit 112 hereditatem, vel bonorum possessionem, siquidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est; si vero, jam distracta hereditate, & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti

(85. l. 39. in pr. infr. de evict. (86. l. 12. supr. h. t. l. 3. C. de in integr. restit. minor. l. 4. C. si advers. rem judic. l. 3. C. si advers. libert. (87. v. l. ult. vers. cum autem. C. si major factus alienat. (88. l. 32. §. 24. infr. de donat. inter vir. & uxor. (89. v. l. 1. infr. de condit. sine caus. (90. l. 22. §. fin. infr. locati. (91. v. l. 4. l. 8. C. de rescind. vend. l. 4. supr. de in integr. restit. excip. l. 2. C. de rescind. vend. (92. l. 17. infr. h. t. l. un. in fin. supr. de offic. præfect. prætor. (93. d. l. un. §. 1. C. de sentent. præf. prætor. Nov. 109. c. 5. (94. Fac. l. 1. §. pen. in fin. infr. de appellat. (95. l. 36. infr. h. t. (96. l. 1. C. de advocat. divers. judic. 1. (97. l. 3. C. si advers. rem judic. (98. l. 6. supr. de in integrum restit. (99. l. ult. §. fin. C. de tempor. in integr. restit.

(100. Adde l. 26. §. 1. infr. ex quib. caus. major. (101. l. 37. in fin. infr. h. t. (102. v. l. 30. infr. eod. (103. arg. l. 14. §. 9. in fin. infr. de adil. edict. (104. l. 10. infr. de judic. (105. v. l. 31. infr. h. t. l. 90. infr. de solut. & liberat. (106. l. 3. in fin. l. 4. supr. h. t. (107. l. 46. infra eod. (108. d. l. 3. in fin. (109. l. 11. §. 3. 4. supr. h. t. (110. l. 12. §. 1. infra de admin. & peric. tut. l. 14. §. 5. in pr. C. de sacros. eccl. (111. Hoc emendat. l. 6. C. de repud. vel abstin. hered. (112. l. 1. l. 2. C. si ut omiss. hered.

tor de liberis hominibus loquatur. §. 1. Puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc Edictum.

De captivis, & transfugis.

14. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

Item ei succurritur 26, qui in hostium potestate fuit, id est, ab hostibus captus. Nam transfugis 27 nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte Edicti contineri, qua loquitur de his, qui in servitute fuerint.

De postliminio reversis, vel apud hostes defunctis. 1. De nato apud hostes. 2. Si damni infecti missus sit in ades militis.

3. Si actionis dies post reditum exierit.

15. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Ab hostibus (autem) captis, postliminio reversis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt; cum aliis supra scriptis (etiam) per procuratorem possit subveniri, præter eos, qui in servitute detinentur. 28 Ego autem etiam nomine ejus, qui hostium potitus est 29, si curator 30 (ut plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. §. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi 31 nato, qui postliminium habet, succursum videtur. §. 2. Si damni infecti missus sit in ades militis, si quidem præsentem eo jussit Prætor possideri, non restituitur 32: sin vero absente eo, dicendum subveniri ei debere. §. 3. Sed quod simpliciter Prætor edixit, postea, ita accipiendum est: ut, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentio 33 ante absentiam, finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam rediit, hoc contigit: id est, dum hospitium quis conducit, farcinulas componit, quarit advocatum 34: nam eum qui differt restitutionem, non esse audiendum, Neratius scribit.

16. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Non enim negligentibus subvenitur 35, sed necessitate rerum impeditis. 36 Totumque istud arbitrio Prætoris temperabitur, id est, ut ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Adversus quos miles restituitur. 1. Si adversus conditionem non impletam.

17. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Julianus libro quarto scribit, non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt 37: ut vindicari res possint, si miles hereditatem adgnoverit: quod si non adgnoverit, ex postfacto usucapionem processisse manifestatur. §. 1. Eum quoque, cui sic legatum sit, (vel) in annos singulos, quibus in Italia esset: restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset 38, & Labeo scribit, & Julianus lib. 17. & Pomponius lib. xxxi. probant: non enim dies actionis exiit, ubi Prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio in causa est.

De damno, & lucro.

18. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Sciendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium majoribus damnis, in quibus rei dumtaxat persequendæ gratia queruntur: non cum & lucri faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant.

De possessione, & usucapione.

19. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Denique si emtor prius, quam per usum 39 sibi acquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui; quia hæc sine possessione non constitit; possessio autem plurimum facti 40 habet, causa vero facti non continetur 41 postliminio. 42

20. IDEM lib. 13. Quæstionum.

Nec utilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus non abstulit: neque enim intelligitur amissum, quod ablatum alteri non est.

Ratio secunda partis edicti. 1. Collatio primæ & secundæ partis.

2. Si absens per se, vel per alium usuceperit, si defensor exstitit, vel non. 3. Quid sit non defendi.

21. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Item ait Prætor: Si quis usu suum fecisset, aut, quod non utendo sit amissum, consecutus: actione qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur. Quam clausulam Prætor inseruit, ut quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita & adversus ipsas succurrit, ne capiant. 43 §. 1. Et erit notandum, quod plus Prætor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit, adversus quas subvenit, ut supra: sed adjecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est. §. 2. Hæc autem restitutio locum habet, si per se, si per subjectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non defendebantur, & ita, si nemo eorum (erat) defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris quem convenias, non debet inquietari. † Ceterum, si non existeret defensor, æquissimum erat subveniri, eo potius quod (eorum), qui non defenduntur, si quidem latent, Prætor ex Edicto pollicetur 44 in bona eorum mittere, ut, si res exegerit, etiam distraherentur: si vero non latent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. §. 3. Defendi autem non is videtur, cujus se defensor ingerit 45, sed qui requisitus ab actore, non (est) defensionem defuturus. Plenaque defensio 46 accipietur, si & judicium non detrectetur, & judicatum 47 solvi satisfidetur.

1. Collatio primæ, & secundæ partis edicti.

2. De furiosis, infantibus, & civitatibus.

22. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Ergo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere, quam si amici ejus interrogati fuerint, an defendant: aut si nemo sit, qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat, nec quisquam defensionem se offerat: eaque testatione completi oportet. §. 1. Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur. 48 §. 2. Quod Edictum etiam ad furiosos, & infantes 49, & civitates 50 pertinere Labeo ait.

De vinculis. 1. De captivis. 4. De eo, qui secum agendi potestatem non facit.

23. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Ait Prætor, inve vinculis esset, (secumve agendi potestatem non faceret.) Hæc persona merito adjecta est: fieri enim poterat, ut quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in privata vincula ductus; nam & eum, qui in vinculis est, si modo non sit in servitute, posse usu acquirere constat. Sed & is, qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. §. 1. Is autem, qui apud hostes est, nihil per usum sibi acquirere potest, nec acceptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reversus recuperabit per usum domini adquisicionem. 51 §. 2. Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem, vel usufructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse Papinianus ait: & fructus 52 quoque medio tempore ab alio ex usufructu perceptos debere captivo restitui, æquum putat. §. 3. Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem acquirere possunt 53 ex re peculiari: & æquum erit, ex hac clausula præsentibus (id est, qui non sunt in captivitate) subveniri, si, cum non defenderentur, usucapum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ adversus captivum competeat, exierit: succurreretur adversus eum. §. 4. Deinde adjicit Prætor, secumve agendi potestatem non faceret: ut, si, dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta, vel quid ex supra scriptis contigit, restitutio concedatur: merito. Nec enim sufficit semper in possessionem bonorum ejus mitti: quia (ea) interdum species esse potest, ut in bonis latentis mitti non possit, aut non latent: finge enim, dum advocaciones postulat 54, diem exisse: vel dum alia mora judicii contingit.

(43. l. 22. §. 1. infr. h. t. l. 140. infr. de reg. jur. (44. l. 7. §. 1. infr. quib. ex caus. in possess. (45. l. 25. supr. de procurat. (46. l. 63. infr. de judiciis l. 5. ult. infr. quib. ex caus. in possess. (47. l. 110. §. 1. infr. de reg. jur. (48. l. 21. in pr. supr. h. t. (49. v. l. 2. C. de annal. exception. (50. l. 4. C. h. t. (51. v. l. 19. in fin. supr. h. t. (52. l. 28. in fin. infr. eod. (53. l. 15. in pr. infr. de usurpat. & usucap. (54. l. 15. in fin. supr. h. t. l. 21. infr. de usur.

(26. §. 5. Inst. de action. (27. l. 4. §. 4. infr. de captiv. & postlimin. (28. l. 33. in pr. supr. de procur. (29. l. 11. in fin. pr. infr. de captiv. & postlimin. (30. l. 6. in fin. infr. de tutel. l. 6. in fin. infr. quib. ex caus. in possess. (31. l. 25. infr. de captiv. & postlim. (32. l. ult. C. de restit. milit. (33. l. 5. in pr. vers. manebit igitur. infr. de impens. in res dotales. (34. l. 23. in fin. infr. h. t. (35. l. 24. in fin. infr. quæ in fraud. credit. (36. l. 26. in fin. infr. h. t. l. 63. §. pen. infr. ad SC. Trebell. (37. v. l. 13. §. 1. l. 15. supr. de minor. (38. l. 41. 43. infr. h. t. (39. l. 20. infr. eod. (40. l. 1. §. 3. in fin. l. 29. infr. de acquir. vel amitt. possess. Immo vide l. 49. in fin. pr. infr. d. t. (41. l. 23. §. 1. infr. h. t. l. 23. §. 1. de acquir. vel amitt. possess. l. 11. l. 15. in pr. l. 44. in fin. infr. de usurp. & usucap. l. 12. §. 2. infr. de captiv. & postlimin. (42. l. 19. in pr. infr. h. t.

24. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & ad eos pertinet, qui conventi frustrantur, & qualibet tergiversatione & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui 55 non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudi-
ne rerum distringeretur.

1. De Relegato. 2. De his, qui inviti, aut sine venia in jus vocari nequeunt. 3. Interpretatio verborum, Neque defenderetur. 4. Si cui per Magistratum. 5. Actio exempta sit. 6. Sine dolo malo ipse. 7. De feriis. 8. Si adversus usucapionem. 9. Interpretatio quartæ partis edicti.

26. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & si per Prætorem 56 stetit, restitutio indulgetur. §. 1. Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula, Pomponius ait: sed non & ipsi concedendam; quia potuit procuratorem relinquere: Ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum. 57 §. 2. Ait Prætor, aut cum eum invitum 58 in jus vocare non liceret, (neque defenderetur:) hæc clausula ad eos pertinet, quos more majorum sine fraude 59 in jus vocare non licet, ut Consulem, Prætorem, ceterosque, qui imperium, potestatemve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc Edictum quos Prætor prohibet sine permisso suo 60 vocari (quoniam aditus potuit permittere) patronos puta, & parentes. §. 3. Deinde adjicit, neque defenderetur: quod ad omnes supra scriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene supra de eo cautum est. §. 4. Ait prætor: sive cui per magistratus 61 sine dolo malo ipse actio exempta esse dicitur. Hoc quo? ut si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si Magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. Per Magistratus autem factum ita accipiendum est, si jus non dixit: alioquin si causa cognita 62, denegavit actionem, restitutio cessat: & ita Servio videtur. † Item (per) Magistratus factum videtur, si per gratiam, aut sordes Magistratus jus non dixerit. Et hæc pars locum habebit: necnon & superior, secumve agendi potestatem non faciat: nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. §. 5. Actio exempta sic erit accipienda, si desit agere posse. §. 6. Et adjicitur, sine dolo malo ipse: videlicet, ut, si dolus ejus intervenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus Prætor non subvenit 63. † Proinde, si dum vult apud sequentem Prætorem agere tempus frustratus est, non ei subvenietur. † Sed & si, dum decreto Prætoris non obtemperat, jurisdictionem ei denegaverit, non esse restituendum Labeo scribit. † Idemque, si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus. §. 7. Si feriæ extra ordinem sunt indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea Magistratus jus non dixerit, Gajus Cassius nominatim edicebat restitutum se: quia per Prætorem videbatur factum, solennium 64 enim feriarum rationem haberi non debere: quia 65 prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incidat: quod verius est, & ita Celsus lib. II. Digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum faciendæ est, non totius temporis: & ita Julianus lib. 4. Digestorum scribit. Ait enim, rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interventu feriarum impeditus est. §. 8. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquid exclusit: utputa rem tuam possedi uno minus die statuto in usucapionibus tempore deinde Reipublicæ causa abesse cœpi, restitutio adversus me unius diei faciendæ est. §. 9. Item, inquit Prætor, si qua alia mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam. 66 Hæc clausula Edicto inserta est necessario: multi enim casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim enumerari potuerunt: ut quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum 67: utputa legatione quis pro civitate functus est, æquissimum est eum restitui 68, licet Reipublicæ causa non absit: & sapissime constitutum est, adjuvari eum debere, si habuit 69 procuratorem, sive non. † Idem

(55. v. l. 19. inf. de testib. (56. §. 4. inf. h. l. (59. l. 40. in fin. infr. h. t. (58. l. 2. supr. de in jus vocand. l. 12. inf. judicat. solvi. (59. l. 32. infr. de injur. l. 8. inf. de accusat. (60. l. 4. §. 1. supr. de in jus vocand. (61. in pr. supr. hic. l. 1. supr. h. t. (62. §. 6. vers. sed & si inf. h. l. (63. l. 134. in fin. infr. de reg. jur. (64. l. 3. C. de dilation. (65. l. 31. vers. culpam autem inf. ad leg. Aquil. (66. l. 1. in fin. supr. l. 28. in pr. l. 33. in pr. infr. h. t. l. 7. supr. de in integr. restit. (67. v. l. 12. supr. de legib. (68. l. 8. supr. h. t. (69. Obst. l. 39. infr. eod.

puto & si testimonii 70 causa sit evocatus ex qualibet provincia, vel in Urbem, vel ad Principem: nam & hic sapissime est rescriptum subveniri. Sed & his, qui cognitionis gratia, vel appellationis 71 peregrinati sunt, similiter subventum. † Et generaliter quotiescumque quis ex 72 necessitate, non ex voluntate absuit dici oportet, ei subveniendum.

De lucro, & damno.

27. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Et sive quid amiserit, vel lucratus non sit, restitutio faciendæ est: etiam si non ex bonis quid amissum sit.

De absentia probabili, veluti studiorum causa. 1. De eo, qui est sub fidejussoris satisfactione. 2. Interpretatio verborum, Quod ejus &c. 3. De eo qui sapius absuit. 4. Si is, qui in provincia domicilium habet, Romæ sit. 5. De rescissoria actione, & de exceptione. 6. Et de fructibus.

28. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Necnon & si quis de causa probabili absuerit, deliberare debet Prætor, an ei subveniri debeat; puta studiorum 73 causa, forte procuratore suo defuncto, ne decipiatur per justissimam 74 absentiam causam. §. 1. Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fidejussorum satisfactione, & dum propter hoc recedere non potest, captus sit, restituetur: & adversus eum dabitur restitutio. §. 2. Quod ejus, inquit Prætor, per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta Principum licebit. Quæ clausula non illud pollicetur, restitutum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. §. 3. Si quis sapius Reipublicæ causa absuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiam annum colligant, singulæ minus anno: utrum annum ei damus ad restitutionem; an vero tantum temporis, quantum novissima ejus absentia occupavit, videndum: & puto, annum dandum. §. 4. Si cum in provincia domicilium haberes, esses autem in Urbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? Et ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si jus revocandi domum adversarius habuit: si minus, videri esse experiundi potestatem; quia & Romæ contestari litem potuit. §. 5. Exemplo rescissoriæ actionis etiam exceptio ei, qui Reipublicæ causa absuit, competit: forte si res ab eo possessionem nacto vindicentur. §. 6. In actione rescissoria, quæ adversus militem competit, æquissimum esse Pomponius ait, ejus quoque temporis, quo absens defensio non est, fructus eum præstare. Ergo & militi debebunt restitui: utrinque actio erit.

29. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Videlicet ne cui officium publicum vel damno 75, vel compe-
dio sit.

Si adversus usucapionem. 1. Et venditionem, sententiam.

30. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Cum miles, qui usucapiebat, decesserit, & heres impleverit usucapionem, æquum est rescindi, quod postea usucapum est: ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, servanda sit: quia possessio defuncti, quasi junctæ, descendit ad heredem 76: & plerumque nondum hereditate 77 adita completur. §. 1. Si is, qui Reipublicæ causa absuit, usucepit, & post usucapionem alienaverit rem, restitutio faciendæ erit 78: & licet sine dolo absuerit, & usuceperit, lucro ejus occurrere oportet. † Item ex reliquis omnibus causis restitutio faciendæ erit, veluti si adversus eum pronunciatum sit.

Quo casu actio rescissoria perpetuatur.

31. IDEM lib. 53. ad Edictum.

Si is, cujus rem usucepit Reipublicæ causa 79 absens, possessionem suæ rei ab illo usucaptæ nactus sit: & si postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem.

De eo, qui nondum provinciam accessit, aut ea excessit.

32. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

Abesse Reipublicæ causa intelligitur & is, qui ab Urbe 80 profectus est, licet nondum provincia excesserit: sed is, qui excesserit, donec in urbem revertatur; & hoc ad Proconsules, Legatosve eorum, & ad eos, qui provinciis præsunt, Procuratoresve 81 Principum, qui in provinciis tenentur, pertinet; & ad Tribu-

(70. l. 2. §. 3. infr. de judic. (71. l. 1. inf. cum, qui appellaverit. (72. l. 10. C. quomodo & quando judex. (73. Adde Aut. habita. C. ne filius pro patre. (74. v. l. 1. & 2. C. qui ætate vel profess. (75. l. 18. supr. h. t. l. 140. infr. de reg. jur. (76. Obst. l. 23. in pr. infr. de acquir. vel amit. possess. (77. l. 40. infr. de usurp. & usucap. (78. l. 13. §. 1. supr. de minor. (79. l. 32. 34. 35. 45. infr. h. t. (80. Adde l. 35. §. 8. infr. eod. (81. d. l. 35. §. 2. nos

nos militum, & Praefectos, & comites Legatorum, qui ad ararium (delati), aut in commentarium Principis delati sunt.

De patrono fisci. 1. De Notariis. 2. De medicis militum.

33. IDEM lib. singul. de enucleatis casibus.

Inter eos, qui ex generali 82 clausula adjuvantur, & fisci patronus connumeratur. §. 1. Eos, qui notis scribunt acta Praesidum, Reipublicae causa non abesse certum est. §. 2. Militum Medici 83, quoniam officium, quod gerunt, & publice prodest, & fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

De milite, qui comiteatum accepit. 1. De his, qui operas in publico locant.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Miles, comiteatu 84 accepto, si domi suae est, Reipublicae causa abesse non videtur. §. 1. Qui operas in publico, quod vestigialium causa locatum est, dat, Reipublicae causa non abest. 85

De his, qui mittuntur, ut milites ducant, aut reducant, aut legendos curent. 1. Vel ad gratulandum Principi. 2. De procuratore Caesaris. 3. De Praefecto Aegypti, & ceteris, qui Reipublicae causa absunt. 4. De Urbicis militibus. 5. De eo, qui ad compescendos malos homines missus est. 6. De pagano, qui in acie cecidit. 7. De eo, qui Reipub. causa Romam proficiscitur, vel per Urbem iter facit. 8. De profectioe, & Reipub. administratione. 9. De eo, qui in castra, vel domum it, aut redit.

35. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Qui mittuntur, ut milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curarent, Reipublicae causa absunt. §. 1. Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum Principi; §. 2. Item procurator 86 Caesaris, non solum cui rerum provinciae cujusque procuratio mandata erit, sed & is, qui rerum, quamvis non omnium. Itaque plures ibi Procuratores diversarum, Reipublicae causa abesse intelliguntur. §. 3. Praefectus quoque Aegypti Reipublicae causa abest, quive aliam ob causam Reipublicae gratia extra Urbem aberit.

§. 4. Sed & in urbanicis militibus idem Divus Pius constituit.

§. 5. Quaesitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an Reipublicae causa abesset? Et placuit, Reipublicae causa eum abesse. §. 6. Item paganum, qui in expeditione consularis jussu transierat, ibique in acie ceciderat, heredi enim ejus succurrendum est. 87 §. 7. Qui Reipublicae causa Romam profectus est, abesse Reipublicae causa videtur. Sed & si extra patriam suam Reipublicae causa profectus sit, etiam per urbem ei iter competit, Reipublicae causa abest. §. 8. Similiter qui in provincia est, ut primum aut domo sua profectus 88 est, aut cum in eadem provincia degit Reipublicae administrandae causa, simul agere Reipublicam coepit, ad similitudinem absentis habetur. §. 9. Et dum eat in castra, & redeat, Reipublicae causa abest: quod & eundem sit in castra militaturo, & redeundum. Vivianus scribit, Proculum respondisse, militem, qui comiteatu absit, dum domum vadit, aut redit, Reipublicae causa abesse, dum domi sit, non abesse. 89

De absentia voluntaria, aut necessaria.

36. ULPIANUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Reipublicae causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa 90, sed coacti absunt.

De assidentibus ultra tempus statutum.

37. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Hi, qui in provincia sua, ultra tempus a Constitutionibus concessum 91, assident, publica causa abesse non intelliguntur.

De assidentibus in sua provincia. 1. De officio finito, & tempore ad revertendum concessio.

38. ULPIANUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Si cui 92 in provincia sua Princeps assidere speciali beneficio permisit, puto eum Reipublicae causa abesse: quod si non ex permisso hoc fecerit, consequenter dicemus, cum crimen 93 admisit, non habere eum privilegia eorum, qui Reipublicae causa absunt.

§. 1. Tandiu Reipublicae causa abesse quis videbitur, quamdiu officio alicui praestitit. Quod si finitum fuerit officium, jam definit abesse Reipublicae causa. 94 † Sed ad revertendum illi tempora computabimus statim, atque desinit Reipublicae causa abesse, (ea)

quibus reverti in urbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare, quae lex revertentibus praestitit. 95 † Quare, si quo deflexerit suae rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis, quo reverti potuit, statim eum dicemus desuisse Reipublicae causa abesse. † Plane si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis 96; sicuti haberi solet & hiemis, & navigationis, & ceterorum, quae casu contingunt.

De absente, qui procuratorem reliquit.

39. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Is, qui Reipublicae causa abfuturus erat, si procuratorem reliquerit 97, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non 98 auditur.

Si adversus accusationem omissam. 1. De restitutione damnati, cujus bona alius usurpaverat.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Si qua militi accusatio competat, tempore 99, quo Reipublicae operam dedit, non perimitur. §. 1. Quod eo tempore, quo 100 in insula aliquis fuit, ex poena ei irrogata, cujus restitutionem impetravit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant ademata, probatum fuerit, suae causae restituendum est.

Si adversus conditionem non impletam.

41. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Si quis Titio legaverit, si mortis suae tempore 101 in Italia esset, aut in annos singulos, quoad in Italia esset; & ei succursum fuerit, quia ob id, quod Reipublicae causa abfuit, exclusus fuerit a legato, fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. Marcellus notat: quis enim dubitavit, salva legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod Reipublicae causa abfuit?

De eo, qui sui negotii causa in legatione est.

42. ALFENUS lib. 5. Digestorum.

Non vere dicitur Reipublicae causa abesse (eam,) qui sui 102 privati negotii causa in legatione est.

Si adversus conditionem deficientem.

43. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad 103 in Italia esset, vel ipse, vel promissor, & alteruter Reipublicae causa abesse coeperit, officium Praetoris est, introducere utilem actionem. † Eadem dicemus, & si ita concepta stipulatio fuerit: Si quinquennio proximo Romae fuerit, vel ita, si (Romae) non fuerit, centum dare spondes?

Ex quibus causis Reip. causa absens non restituitur.

44. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Is, qui Reipublicae causa abest, in aliqua re laesus, non restituitur, in qua 104, etiam si Reipublicae causa non abfuisset, damnum erat passurus.

De militibus.

45. SCEVOLA lib. 1. Regularum.

Milites omnes, qui discedere signis sine periculo non possunt, Reipublicae causa abesse intelliguntur.

Si adversus absentem.

46. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Qui Reipublicae causa abfuit, etiam adversus eum, qui pariter Reipublicae causa abfuerit, restituendus est, si aliquid damni iuste queritur.

TIT. VII.

DE ALIENATIONE, JUDICII MUTANDI CAUSA, FACTA. 1

Ratio, & summa edicti. 1. Si quis hominem alterius provinciae, vel potentiorum opposuerit.

1. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Omnibus modis Proconsul id agit, ne cujus deterior causa fiat ex alieno facto. Et, cum intelligeret judiciorum exitum interdum duriorum (nobis) constitui opposito nobis alio adversario, in eam quoque rem prospexit: ut si quis alienando rem, alium nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra interstit 2, alium adversarium nos non habuisse. §. 1. Itaque si alterius provin-

(82. l. 1. in fin. l. 26. §. ult. supr. h. t. (83. l. ult. infr. de jure immunit. l. 1. C. de profess. & medic. (84. l. 1. infr. de re militari. (85. l. 36. infra h. t. (86. l. 32. supr. eod. (87. l. 6. supr. de in integr. restit. (88. l. 41. §. 2. infr. de excusat. (89. l. 34. infr. supr. h. t. (90. l. 42. infr. eod. (91. l. 10. C. de adfessorib. (92. l. 37. supr. h. t. (93. l. ult. C. de crimine sacrileg. (94. l. 37. supr. h. t.

(95. v. l. 1. supr. si quis cautionib. (96. l. 2. §. 2. & seq. supr. d. l. (97. l. ult. in fin. supr. de in integr. restit. (98. Obst. l. 26. §. ult. supr. h. t. (99. l. 1. supr. eod. l. 2. C. de restit. milit. (100. l. 26. §. 1. supr. h. t. (101. l. 17. §. 1. supr. l. 43. infr. eod. (102. l. 36. supr. eod. (103. l. 41. supr. eod. (104. l. 14. §. 11. supr. quod met. caus. l. 13. in fin. infr. depositi.

TIT. VII. (1. Lib. 2. C. 55. (2. l. 3. §. pen. l. 4. §. pen. infr. h. t.

cia hominem, aut potentior nobis opposuerit adversarium, tenebitur.

Aut alium, qui vexaturus sit, adversarium.

2. **ULPIANUS** lib. 13. ad Edictum.
 1. De manumissione. 2. Quod vi, aut clam, & aqua pluvia arcenda. 3. De operis novi nuntiatione. 4. Quid veniat in hanc actionem. 5. Si is, qui tenetur hoc edicto paratus sit utile iudicium pati, ac si possideret.

3. **GAJUS** lib. 4. ad Edictum provinciale.
Quia etiam si cum eo, qui alterius provinciae sit, experiar, in illius provincia experiri debeo: & potentiori pares esse non possumus. 4 §. 1. Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit, durior nostra conditio fit, quia Praetores faveant libertatibus. 5 §. 2. Item, si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto quod vi aut clam, vel actione aqua pluvia arcenda tenebaris, alienaveris 6, durior nostra conditio facta intelligitur: quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero, cum incipiat mihi adversus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere; quia qui ab alio factum possidet, hastenus istis actionibus tenetur, ut patiat id opus tolli. §. 3. Opus quoque novum si tibi nuntiaverim, tuque eum locum alienaveris, & emtor opus fecerit, dicitur, te 7 hoc iudicio teneri: quasi neque tecum ex operis novi nuntiatione agere possim, quia nihil feceris; neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nuntiatum non sit. §. 4. Ex quibus apparet, quod Proconsul in integrum restituturum se pollicetur, ut hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum ejus interfit 8 alium adversarium non habuisse: forte, si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio adversario substituto.

§. 5. Quid ergo est, si is, adversus quem talis actio competit, paratus sit utile iudicium pati, perinde ac si possideret? Recte dicitur, denegandam esse adversus eum ex hoc edicto actionem.

De usucapione rei alienatae. 1. De causa alienationis. 2. De dominii, vel possessionis translatione. 3. De causa alienationis. 4. De servitutibus. 5. Quid veniat in hanc actionem: qua ex causa detur: & intra quod tempus. 6. De successoribus.

4. **ULPIANUS** lib. 13. ad Edictum.
Item, si res fuerint usucaptae ab eo, cui alienatae sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc edictum. §. 1. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicii mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. † Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere: nec tamen iudicii mutandi causa fecisse, nec hoc edicto teneri: neque enim alienat, qui dumtaxat omittit possessionem. Non tamen ejus factum improbat Praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sapius litigaret: haec enim verecunda cogitatio ejus, qui lites exaceratur, non est vituperanda: sed ejus dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum adversarium pro se subjiciat. §. 2. **PEDIUS** lib. 1x. non solum ad dominii translationem hoc edictum pertinere ait, verum ad possessionis quoque: alioquin, cum quo in rem agebatur (inquit), si possessione cessit, non tenebitur. 10 §. 3. Si quis autem ob valetudinem, aut aetatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, ut hoc edicto teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Ceterum erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex justa causa translato. §. 4. Ad jura etiam praediorum hoc edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio. §. 5. Haec actio in id, quod interest, competit: proinde si res non fuit petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa deceffit, cessat iudicium: nisi (si) quid actoris praeterea interfuit. §. 6. Haec actio non est poenalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet: quare & heredi dabitur; in heredem autem;

5. **PAULUS** lib. 11. ad Edictum.

Vel similem,
 6. **ULPIANUS** lib. 13. ad Edictum.

Vel post annum 11, non dabitur.

(3. l. ult. C. ubi in rem actio. (4. l. 1. §. 1. vers. itaque supr. si ex noxali. l. 4. in fin. infr. de recept. qui arbitr. l. 1. §. 22. infr. de aqua & aqua pluvia. (5. v. l. 24. infr. de manumiss. (6. l. 16. in fin. infr. de aqua & aqua pluvia. (7. Immo vide l. ult. infr. de nov. oper. nunc. l. un. C. h. t. (8. l. 1. in fin. pr. supr. h. t. (9. l. 119. infr. de reg. jur. (10. §. 1. supr. h. l. (11. l. 16. in fin. infr. de aqua & aqua pluvia.

7. **GAJUS** lib. 4. ad Edictum provinciale.
Quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

Si quis rem exhibeat, non pristinam iudicii causam. 1. De iudicio praesenti, vel futuro. 2. De alienatione rei alienae. 3. De heredis institutione, & legato. 4. Si quis alienaverit, deinde receperit. 5. De redhibitione.

8. **PAULUS** lib. 12. ad Edictum.
Ex hoc edicto tenetur, & qui rem exhibet, si arbitrato iudicis pristinam iudicii causam non restituit. §. 1. Ait Praetor: quaeve alienatio iudicii mutandi causa facta erit: id est, (si) futuri iudicii causa, non ejus quod jam sit. 12 §. 2. Alienare intelligitur etiam, qui alienam 13 rem vendidit. §. 3. Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic edicto locus non erit. §. 4. Si quis alienaverit, deinde receperit, non tenebitur hoc edicto. §. 5. Qui venditori suo redhibet, non 14 videtur iudicii mutandi causa abalienare. 15

9. **PAULUS** lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.
Quia, redhibito homine, omnia retro aguntur 16; & ideo non videtur iudicii mutandi causa alienare, qui redhibet: nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alias.

De solutione debiti. 1. Si tutor, vel curator alienaverit.

10. **ULPIANUS** lib. 12. ad Edictum.
Nam & si obligatus solvero, quod a me petere velles, huic edicto locus non erit. §. 1. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienaverint, utilis actio competit; quia consilium hujus fraudis inire non possunt.

De re ab actore militi donata.
 11. **IDEM** lib. 5. Opinione.

Cum miles postulabat suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas 17 esse dicebat, responsum est, si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere; ut rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur.

Communi dividundo.
 12. **MARCIANUS** lib. 14. Institutionum.

Si quis iudicii communi dividundo evitandi causa rem alienaverit 18, ex lege Licinia ei interdicitur, ne communi dividundo iudicio experiat: verbi gratia, ut potentior emtor per licitationem 19 vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienaverit, communi dividundo iudicio si agere velit, non audietur. Is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte edicti vetatur, qua cavetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

TIT. VIII.
DE RECEPTIS, QUI ARBITRIUM RECEPERUNT 2,
UT SENTENTIAM DICANT.

Collatio compromissi cum iudicio.
 1. **PAULUS** lib. 2. ad Edictum.

Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur 3: & ad finiendas lites pertinet.

Effectus compromissi.
 2. **ULPIANUS** lib. 4. ad Edictum.

Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed poenae petitionem.

De sententia arbitri adversus minorem. 1. Ratio edicti de arbitrio cogendo. 2. Si Magistratus arbitrium receperit. 3. De personis arbitrantium.

3. **IDEM** lib. 13. ad Edictum.

Labeo ait, si compromisso facto sententia dicta est, quo quis a minore viginquinque annis tutela absolveretur, ratum id a Praetore non habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio dabitur. §. 1. Tametsi neminem Praetor cogat arbitrium recipere (quoniam haec res libera 5 & soluta est, & extra necessitatem jurisdictionis posita) attamen, ubi 6 semel quis in se receperit ar-

(12. v. l. 2. l. ult. C. de litigios. (13. l. 23. infr. de contrahen. emt. (14. arg. l. 55. infr. de reg. jur. adde l. 9. & 10. in pr. infr. h. t. (15. l. 67. infr. de verbor. significat. (16. l. 21. in princ. infr. de aedil. edict. (17. v. l. 22. §. 2. infr. de jure fisci. (18. l. 24. §. 1. infr. commun. dividund. (19. l. 1. C. d. t.

TIT. VIII. (1. Lib. 2. C. 56. (2. v. l. 76. vers. arbitror. infr. pro socio. (3. l. 32. §. 9. in fin. infr. h. t. l. 14. in medio pr. C. de iudiciis. (4. l. 35. infr. h. t. l. 34. §. 1. supr. de minor. (5. Adde l. 9. §. 2. infr. h. t. (6. l. 22. §. ult. infr. mandati. l. 5. C. de oblig. & act-

bitrium.

bitrium, ad curam & sollicitudinem suam hanc rem pertinere Prætor putat: non tantum, quod studeret lites finire, verum quoniam non deberent decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim, post causam jam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima, & secreta negotii aperta, arbitrum vel gratiæ dantem, vel sordibus corruptum, vel alia (qua) ex causa nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare, æquissimum fore, Prætorem interponere se (debuisse), ut officium quod in se recepit, impleret? §. 2. Ait Prætor, qui arbitrium pecunia compromissa receperit. §. 3. Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem arbitrum cujuscumque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiam si sit Consularis; nisi forte sit in aliquo magistratu positus, vel potestate, Consul forte, vel Prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Nam Magistratus superiore, aut pari imperio nullo modo possunt cogi: nec interest, ante, an ipso magistratu arbitrium susceperint: inferiores possunt (cogi.)

De filiofamilias arbitro.

5. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum

Sed & filiofamilias compelleretur.

6. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Quin etiam de re patris 10 dicitur filiofamilias arbitrum esse: nam & iudicem eum esse posse, plerisque placet.

De statu, & fama arbitri. 1. Si in Titium servum compromissum sit.

7. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Pedius lib. 1x. & Pomponius lib. xxxiiii. scribunt, parvi referre, ingenuus quis, an libertinus sit, integræ famæ quis sit arbiter, an ignominiosus. In servum Labeo compromitti non posse lib. xi. scribit, & est verum. §. 1. Unde Julianus ait, si in Titium, & servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere: quia cum alio receperit: quamvis servi (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? pœna non committitur: quia non, ut receperit, dixit sententiam. 12

8. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si ita compromissum sit, ut (vel) alterutrius sententia valeat, Titium cogendum.

De statu arbitri. 1. De pupillo, furioso, muto, surdo. 2. Si idem sit iudex, & arbiter. 3. De sordibus, & turpitudine arbitri.

4. Si arbitrum litigatores infamaverint, aut si contempserint, aut ad alium ierint.

9. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si in servum compromittatur, & liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere.

§. 1. Sed neque in pupillum 13, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, ut Pomponius lib. xxxiiii. scribit. §. 2. Si quis iudex sit, arbitrium recipere ejus rei, de qua iudex est, inve se compromitti jubere prohibetur lege Julia, & si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio. §. 3. Sunt & alii, qui non coguntur sententiam dicere: ut puta si sordes, aut turpitudine arbitri manifesta sit. 14 §. 4. Julianus ait, si eum infamaverint 15 litigatores, non omnimodo Prætorem debere eum excusare, sed causa cognita. §. 5. Idem & si sprete 16 auctoritate ejus, ad iudicium,

10. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Vel alium arbitrum,

1. Si compromissum non sit. 1. Pecunia compromissa quomodo accipitur. 3. De nudo pacto. 4. Si pœna ab uno litigatore. 5. Vel sub conditione promissa sit.

11. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint, Prætorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent, & ad alium irent.

§. 1. Arbitrum (autem) cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit. §. 2. Quod ait Prætor, pecuniam compromissam, accipere nos debere, non si utrimque pœna nummaria, sed 17 si & alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententiam non steterit, promissa sit: (& ita) Pomponius scribit. Quid ergo,

si res apud arbitrum deposita sunt eo pacto, ut ei daret, qui vicerit, vel ut eam (rem) daret, si non pareatur sententia, an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum. Tantundem, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde, & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est, & cogetur sententiam dicere. §. 3. Interdum (ut Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: ut puta si ambo debitores fuerint, & pacti sunt, ne petat quod sibi debetur, qui sententia arbitri non paruit. §. 4. Item Julianus scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. 18 §. 5. Idem dicit, & si sub conditione fuerit pœna compromissa: veluti, si navis ex Asia venerit, tot millia; non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio 19 extiterit: ne sit inefficax, deficiente conditione; & ita Pomponius lib. xxxiiii. ad Edictum scribit.

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Quo casu ad Prætorem pertinebit in eo forsitan solo ut, si post sit dies compromissi proferri, proferatur.

De acceptilatione pœnæ compromissa. 1. Si de unius controversiis sit compromissum, & alter pœnam promiserit. 2. Quid sit arbitrium recipere. 3. Quibus diebus cogitur arbiter sententiam dicere. 4. De spatio ad pronuntiandum dando.

13. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Pomponius ait, & si alteri accepto lata sit pœna compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere 20. §. 1. Idem Pomponius scribit: si de meis solis controversiis sit compromissum, & de te pœnam sum stipulatus: videndum, ne non sit compromissum. Sed cui rei moveatur, non video; nam si adeo, quia de unius controversiis solum compromissum est, nulla ratio est; licet enim & de una re compromittere 21; si vero (ideo), quia ex altera dumtaxat parte stipulatio intervenit, est ratio. Quanquam si petitor quis stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui convenitur, tutus est (veluti) pacti exceptione, is, qui convenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur. 22 §. 2. Recepisse autem arbitrium videtur (ut Pedius lib. 1x. dicit) qui iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. Quod si (inquit) hactenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse. §. 3. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. §. 4. Proinde si forte urgeatur a Prætore ad sententiam, æquissimum erit, si juret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dari.

De compromisso sine die.

14. POMPONIUS lib. 11. ad Quintum Mucium.

Sed si compromissum sine die confectum est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere, partibus (scilicet) consentientibus, & ita causam disceptari. Quod si hoc prætermiserit, omni tempore 23 cogendus est sententiam dicere.

Quibus ex causis arbiter excusatur.

15. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Licet autem Prætor districte edicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem ejus habere debet, & excusationem recipere causa cognita: ut puta si fuerit infamatus 24 a litigatoribus; aut si inimicitia capitales 25 inter eum & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint: aut si ætas 26, aut valetudo, quæ postea contigit, id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio urgens, aut munus aliquod Reipublicæ: & id Labeo.

1. Si arbiter iudicium suo nomine habeat.

16. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Et qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa valetudinis, similibusve, causa cognita differre 27 cogitur. §. 1. Arbiter iudicii sui nomine, quod publicum, aut privatum habet, excusatus esse debet a compromisso: utique si dies compromissi proferri non potest. Quod si potest: quare non cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla distinctione

(7. Obft. l. 9. §. 3. infr. h. t. (8. l. 58. infr. de judiciis. l. 13. §. 4. infr. ad SC. Trebell. (9. l. 6. in fin. supr. de postul. (10. l. 12. in fin. infr. de judiciis. (11. l. 68. infr. de verb. sign. (12. l. 32. §. 15. infr. h. t. (13. Adde l. 41. infr. eod. (14. Immo vide l. 3. §. 1. in fin. supr. eod. (15. l. 15. infr. eod. (16. l. 10. l. 11. infr. eod. (17. l. 222. infr. de verb. sign.

(18. l. 13. in pr. & §. 1. infr. h. t. (19. l. 32. §. 3. in fin. infr. eod. (20. l. 11. §. pen. supr. eod. (21. l. 21. §. 6. infr. eod. (22. Immo vide l. 11. §. 3. supr. eod. (23. v. l. 3. §. 1. supr. h. t. (24. l. 9. §. 4. l. 11. in pr. supr. eod. (25. v. l. 3. in pr. infr. de testib. l. 8. §. fin. supr. de procur. (26. l. 41. infr. h. t. (27. l. 2. §. 3. supr. si quis cautionib. l. 42. infr. de judiciis. l. 60. in pr. infr. de re judic.

ipsum interdum futurum est? Si tamen uterque velit eum sententiam dicere, (an) quamvis cautum non sit de die proferenda, non alias imperet, quia iudicium habeat, ne cogatur, quam si consentiat 28 denuo in se compromitti? Hæc (scilicet) si dies exitura est. 29

Si unus ex litigatoribus bonis cesserit. 1. Si multo post revertantur litigatores. 2. De pluribus arbitris. 3. De compromisso, ut, quod uni placet, alter pronunciet. 4. De compromisso alternato. 5. De duobus arbitris, & tertio eligendo. 7. De tribus arbitris.

17. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Item si unus ex litigatoribus bonis suis cedat, Julianus libro IV. Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere, neque conveniri possit. 30 §. 1. Si multo post revertantur ad arbitrum litigatores, non esse cogendum sententiam dicere, Labeo scribit. §. 2. Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit sententiam dicere 31: sed aut omnes, aut nullus. §. 3. Inde Pomponius lib. XXXIII. quærit, si ita sit compromissum, ut quod Titio disceptatori placet, id Sejus pronunciet, quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ non est futura. 32 §. 4. Sed si ita sit compromissum, arbitrato Titii, aut Seji fieri, Pomponius scribit, & nos putamus, compromissum valere. Sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. §. 5. Si in duos fuerit sic compromissum, ut, si dissentirent, tertium assument, puto tale compromissum non valere: nam in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, ut (eis) tertius adsumeretur Sempronius, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt. §. 6. Principaliter tamen (quæramus) si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos Prætor debeat sententiam dicere; quia res fere sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem? in impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia, etsi dissentiant, invenitur par major, cuius arbitrio stabitur. † Sed usitatum est, etiam in duos compromitti: & debet Prætor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. §. 7. Celsus lib. 11. Digestorum, scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere (quidem) duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin, absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non valere; quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia ejus trahere eos in ejus sententiam.

18. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum (& Variarum Lectionum.)

Sicuti tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio iudicaverunt, nihil valet 33: quia id demum, quod major pars omnium iudicavit, ratum est, cum & omnes iudicasse palam est.

Qualis sententia dicenda. 1. Quid sit sententiam dicere. 2. De mutatione sententiæ.

19. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Qualem autem sententiam dicat arbiter, ad Prætozem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. 34 Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, ut certam sententiam dicat 35, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere, Julianus scribit lib. IV. Digestorum. §. 1. Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quod pronunciat, ut secundum id discedere eos a tota controversia velit. 36 Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnes controversias finierit, non videtur dicta sententia, sed adhuc erit a Prætoze cogendus. §. 2. Unde videndum erit, an mutare sententiam possit? Et alias quidem est agendum, si arbiter iussit dari, mox vetuit; utrum eo, quod iussit, an eo, quod vetuit, stari debeat? Et Sabinus quidem putavit, posse. Cassius sententiam Magistris sui bene excusat: & ait, Sabinum non de ea sensisse sententia, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ: utputa, si iussit litigatores Calendis adesse, mox Idibus jubeat, nam mutare eum diem posse. 37 Ceterum si condemnavit, vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare (se) sententiam non posse;

20. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Quia arbiter, etsi erraverit in sententia dicenda, corrigere eam non potest. 38

1. Quomodo contra sententiam arbitri fit. 2. De die solutionis. 3. De sententia incerta. 4. Si arbiter penam peti vetuit. 5. De prolatione diei. 6. De pleno compromisso. 7. Si arbiter aliquid non honestum. 8. Vel post diem compromissi adesse jusserit. 9. De absentia unius ex litigatoribus. 10. De loco arbitrii. 12. De die solutionis.

21. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Quid tamen, si de pluribus controversiis sumtus est, nihil sibi communibus, & de una sententiam dixit, de aliis nondum? numquid desit esse arbiter? Videamus igitur, an in prima controversia possit mutare sententiam, de qua jam dixerat? Et multum interest, de omnibus simul ut dicat sententiam, compromissum est, an non: nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiam; quod si & separatim, quasi plura sunt compromissa, & ideo, quantum ad illam controversiam pertinet, arbiter esse desierat. §. 1. Si arbiter ita pronunciaisset, nihil videri Titium debere Sejo, tamen si Sejum non vetuisset petere, tamen, si 39 quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse: & id Ofilius & Trebatius responderunt. §. 2. Solutioni diem 40 posse arbitrum statuere puto: & ita Trebatius videtur sentire. §. 3. Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam 41 sententiam dicere: utputa, quantum ei debes, redde. Divisioni vestra stari placet. Pro ea parte, quam creditoribus tuis solvisti, accipe. §. 4. Item (si) arbiter penam ex compromisso peti vetuerit, in lib. XXXIII. apud Pomponium scriptum habeo, non valere: & habet rationem, quia non de pœna compromissum est. 42 §. 5. Papinianus lib. 111. Quæstionum ait: si, cum dies compromissi finiretur 43, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quominus partibus suis fungeretur; quod si per eum factum est, æquissimum esse, cogi eum a Prætoze sequens recipere. Quæstio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caveatur, ceterum si caveatur, & ipse protulit, mansit arbiter. §. 6. Plenum compromissum appellatur, quod de rebus, controversisque compositum est: nam ad omnes controversias pertinet. Sed si forte de una re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse: id enim venit in compromissum 44, de quo actum est, (ut) veniret. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturum sit, de ea sola exprimi re in compromisso. §. 7. Non debent autem obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum jusserit. §. 8. Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse jusserit, pœna non committetur. §. 9. Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod valetudine, vel Republicæ causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia justa (de) causa, pœnam committi Proculus & Atilicinius ajunt, sed, si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam invitum non esse cogendum, Julianus libro quarto Digest. recte scribit; ipse autem nihilominus pœna absolvitur. §. 10. Si arbiter iussit (puta) in provincia adesse litigatores, cum Romæ esset in eum compromissum, an ei impune non pareatur, quæritur? Est & verius, quod Julianus ait lib. IV. eum locum compromisso inesse, de quo actum sit, ut promitteretur. Impune igitur ei non parebitur, si alio loco adesse jusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? melius dicitur, eum locum contineri, ubi 45 compromissum est. † Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa urbem, adesse jusserit? Pegasus admittit, valere iussum: quod puto (ita) verum esse, si (&) ejus sit auctoritatis arbiter, (ut) in secessibus soleat agere, & litigatores facile eo loci venire possint. §. 11. Sed si in aliquem locum inhonestum adesse jusserit, puta in popinam, vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam & Celsus lib. 11. Digestorum probat. Unde eleganter tractat, si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit, alter possit, & is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit, qui inhoneste venerat: an committatur pœna compromissi, (an) quasi opera 46 non præbita? Et recte putat non committi: absurdum 47 enim esse, jus-

(28. l. 21. §. 5. infr. l. 13. §. 2. supr. h. t. (29. d. l. 13. §. pen. adde l. 1. §. ult. l. 3. in pr. supr. de feriis (30. §. ult. Inst. de replicat. (31. l. 32. §. 13. infra h. t. (32. l. 19. in pr. infr. eod. (33. l. 39. infr. de re judic. (34. l. 17. §. 3. supr. h. t. (35. Vide tamen l. 26. infr. de re judic. (36. l. 13. §. 2. supr. h. t. (37. Fas. l. 14. infr. de re judic.

(38. Adde l. 55. infr. de re judicat. (39. l. 19. §. 4. infr. d. t. (40. §. ult. infr. hic. l. 22. & 23. infr. h. t. (41. l. 3. C. de sententiis quæ sine certa quantitate. (42. l. 32. §. 15. infr. h. t. (43. l. 16. in fin. supr. eod. (44. Vide tamen l. 61. infr. de judiciis. (45. Adde l. 59. infr. de judiciis. (46. l. 39. in pr. infr. h. t. (47. v. l. 41. in pr. infr. de reg. jur. sum

sum in alterius persona ratum esse, in alterius non. §. 12. Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter jusserit, committatur stipulatio, videndum est. Et, si quidem dies adjectus non sit, Celsus scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus 48, quod ubi præterierit, poena statim peti potest; & tamen (inquit) (&) si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit.

22. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Utique nisi ejus interfuerit, tunc solvi.

Quid sit sententia stare. 3. De die solutionis.

23. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Celsus ait, si arbiter intra Kalendas Septembres dari jusserit, nec datum erit, licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non evanescere: quoniam semper verum est, intra Kalendas datum non esse. Sin autem oblatum accepit, poenam petere non potest, doli exceptione removendus. Contra, ubi dumtaxat dare jussus est. §. 1. Idem ait, si jusserit me tibi dare, & valetudine sis impeditus, quominus accipias, aut alia justa (ex) causa, Proculum existimare, poenam non committi, nec si post Kalendas, te parato accipere, non dem. Sed ipse recte putat duo esse arbitri præcepta: unum, pecuniam dari, aliud intra Kalendas dari. Licet igitur in poenam non committas, quod intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem, quod non das. §. 2. Idem ait, nihil aliud esse sententia stare (posse) quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententia. §. 3. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare jusserit, tu accipere noluisse

49, posse defendi, ipso jure poenam non committi.

24. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum; non enim ante feceram.

Si arbiter, de quibusdam rebus dicta sententia, diem protulerit.

1. De clausula, Diem compromissi proferre, & quale debet esse sequens compromissum.

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Labeo ait, si arbiter, cum in compromisso cautum esset, ut eodem die de omnibus sententiam diceret, & ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit, valere prolationem, sententiaque ejus posse impune non pareri: & Pomponius probat Labeonis sententiam: quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est.

§. 1. Hæc autem clausula, diem compromissi proferre, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi: & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest: & ideo cetera quoque discutere, & pro omnibus unam sententiam ferre (debebit). §. 2. Si per fidejussorem fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum, Labeo dicit. Sed Pomponius dabit, utrum iidem, an & aliis tam idoneis. Quid enim, inquit, si iidem fidejubere noluerint? Sed puto, si noluerint fidejubere, tunc alios non absimiles 50 adhibendos.

26. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Ne si in potestate sit fidejussorum, postea se non obligantium, ut poena committatur. † Idemque & si decesserint.

Quibus modis dies proferitur. 1. De morte unius ex litigatoribus.

2. Quali sententia dari debet. 3. De diversis sententiis plurium arbitrorum. 4. De absentia unius ex litigatoribus. 5. Quid sit coram sententiam dicere. 6. De eo, qui præsens sententiam dicere prohibuit. 7. Si poena compromisso adjecta non sit.

27. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Diem proferre vel præsens, vel per nuncium, vel per epistolam potest. §. 1. Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum 52. Nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem pecuniam dare jusserit, & is decesserit, antequam daret, poenam committi, licet ejus heres paratus sit offerre. §. 2. Stari 53 autem debet sententia arbitri, quam de re dixerit, sive æqua, sive iniqua sit: & sibi imputet, qui compromisit. Nam & Divi Pii rescripto adjicitur: Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. §. 3. Si plures arbitri fuerint, & diversas sententias dixerint, libebit sententia eorum non stari: sed si major pars 54 consentiat, ei stabitur; alioquin poena committetur. Inde quaritur apud Julia-

num, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnet, cui sententia stetur? & Julianus scribit quinque debere præstari: quia in hanc summam omnes confenserunt 55. §. 4. Si quis litigatorum defuerit 56, quia per eum factum est, quo minus arbitretur, poena committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit, nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, ut, vel uno, vel utroque absente, sententia promatur: poenam autem is, qui defuit, committit; quia per eum factum est, quo minus arbitretur. §. 5. Coram 57 autem dicere sententiam videtur, qui sapientibus dicit: ceterum coram furioso, vel demente, non videtur dici 58: item, coram pupillo 59 non videri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuit. Et ita de his omnibus Julianus lib. IV. Digestorum scribit. §. 6. Et, si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, poena committetur. §. 7. Sed si poena non fuisset adjecta compromisso, sed simpliciter sententia dari quis promiserit, incerti 60 adversus eum foret actio.

De certa, vel incerta summa promissione.

28. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Non autem interest, certa, an incerta summa compromissa sit; utputa quanti ea res erit.

Quomodo contra sententiam arbitri fit.

29. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Adversus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, a quo arbiter peti vetuit 61. † Quid ergo, si a fidejussore ejus petatur, an poena committatur? & puto, committi: & ita Sabinus scribit. Nam τῷ δυνάμει, id est, potestate, a reo petit 62. Sed si cum fidejussore compromissi, & a reo petatur, nisi interfuit fidejussoris, non committetur.

Si quis rem, de qua compromissum est, in iudicium deducat.

30. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si quis rem, de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt, Prætozem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia jam poena non potest esse, atque si solum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit: futurum est, ut in potestate ejus, quem poenitet compromississe, sit compromissum eludere. Ergo adversus eum poena committenda est: lite apud iudicem suo ordine peragenda.

De dolo, & de pleno compromisso.

31. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Ita demum autem committetur stipulatio, cum adversus eam quid sit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim conditione committitur stipulatio, ne quis doli (sui) præmium ferat 63. † Sed si quidem compromisso adjiciatur 64, (ut) si quid dolo in ea re factum sit, ex stipulatu conveniri, qui dolo fecit, potest: & ideo, si arbitrum quis corruperit vel pecunia, vel ambitione, vel Advocatum diversæ partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat (ex doli clausula poterit conveniri:) vel si adversarium callide circumvenit. † Et omnino, si in hac lite dolose versatus est: locum habebit ex stipulatu actio; & ideo, si velit de dolo actionem exercere adversarius: non debet, cum habeat ex stipulatu actionem. † Quod si hujusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. † Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli clausula habet mentionem 65.

De quantitate poenæ compromissa. 1. Si poena commissa sit. 2. Si mulier nomine alieno compromiserit. 3. Si compromissum non valet, aut pendet, an ex eo poena exigi possit. 4. De sacerdotio. 5. De transactione, & rei controversa interitu. 6. De famoso, & publico delicto. 7. De liberali causa, de populari actione. 8. Si servus compromiserit. 9. De legatione. 10. Si hereditatem petat is, qui cum defuncto compromiserat. 11. De prolatione dici. 12. Si arbiter se celaverit. 13. De pluribus arbitris. 14. De doli exceptione adversus arbitri sententiam. 15. De officio, & potestate arbitri. 16. De sententia, quæ finem controversiæ non imponit. 17. Si jubeat arbiter sibi alium conjungi. 18. De procuratoribus. 19. De herede. 20. De vacua possessione. De cautione de rato. 21. De die proferenda.

32. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Non distinguemus in compromissis, minor, an major sit poena, quam res, de qua agitur. §. 1. Non cogetur arbiter senten-

(48. l. 21. infr. de judiciis. (49. l. 40. in fin. infr. h. t. (50. l. 10. in fin. supra quod met. caus. l. 14. §. 2. in fin. infr. de constit. pecun. (51. l. 2. infra. quod vi aut clam. (52. l. 49. §. ult. infr. h. t. (53. l. 76. in fin. infr. pro socio. (54. l. 17. §. ult. supr. h. t.

tiam dicere, si poena commissa sit 66. §. 2. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compromissa propter intercessionem. §. 3. Summa rei est, ut Prætor se non interponat, siue initio nullum sit compromissum, siue sit, sed pendeat an ex eo poena exigere potest, siue postea deficiat poena compromisso soluto, die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto. §. 4. Sacerdotio obveniente, videbimus, an cogatur arbiter sententiam dicere? id enim non tantum honori personarum, sed & majestati Dei indulgetur, cujus sacris vacare sacerdotes oportet. 67 Ceterum si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet.

§. 5. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium interfit. §. 6. Julianus indistincte scribit, si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea (re) de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus, vetare debet Prætor sententiam dicere, nec dare dicta executionem. §. 7. De liberali causa compromisso facto, recte non compellitur arbiter sententiam dicere: quia favor libertatis est, ut majores 68 iudices habere debeat. 69 † Eadem dicenda sunt, si de ingenuitate, siue de libertinitate quaestio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. † Idem dicendum est in populari actione. §. 8. Si servus 70 compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum; nec si dixerit, poenæ executionem dandam de peculio 71, putat Octavianus. Sed an, si liber cum eo compromiserit, executio adversus liberum detur, videamus sed magis est, ut non detur. §. 9. Item si quis Romæ compromiserit, mox Romam in legationem venerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere; non magis, quam cogetur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec interest, tunc quoque in legatione fuerit, an non. Sed si (nunc) in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere 72: quia & si iudicium sponte accepisset, cogetur peragere 73. Sunt tamen, qui de isto non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogetur. † Illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet? Quod prima ratione poterit videri iniquum, ut in ipsius potestate sit. Sed hoc tale erit, quale si actionem velit distare, quod facere ei licet 74. Sed compromissum istud comparabimus 75 ordinaria actione, ut non alias audiatur desiderans, ut arbiter sententiam dicat, quam si se defendat. §. 10. Si is faciat controversiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat, futurum est præiudicium 76 hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo interea inhibendus est arbiter. §. 11. Dies compromissi proferri potest, non (cum) ex conventionione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne poena committatur. §. 12. Si arbiter sese celare tentaverit, Prætor eum investigare debet: & si diu non paruerit, multa adversus eum dicenda est. §. 13. Cum in plures compromissum est ea conditione, ut quam quilibet, vel unus dixisset sententiam, eo staretur, absentibus ceteris, nihilominus qui præsens est, cogetur: at si ea conditione, ut omnes dicant, vel quod de majoris partis sententia placuerit, non debet singulos 77 separatim cogere: quia singulorum sententia ad poenam non facit. §. 14. Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conventus, ne sententiam diceret, nihilominus nullo cogente dicere perseverasset, libello cujusdam id querentis, Imperator Antoninus subscripsit, posse eum uti doli mali exceptione. Et idem, cum a iudice consuleretur, apud quem poena petebatur, rescripsit, etiamsi appellari 78 non potest, doli 79 mali exceptionem in poenæ petitione obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri.

§. 15. De officio arbitri tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex (ipso) compromisso sumendum: nec enim aliud illi li-

cebit, quam quod ibi, ut efficere possit, cautum est: non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est. §. 16. Quæsitum est de sententia dicenda? & dictum, non quamlibet: licet de quibusdam variatum sit; & puto, vere non committi, si dicat ad iudicem de hoc eundem vel se, vel alium: (in) se vel in alium compromittendum. Nam & Julianus, impune non pareti, si jubeat ad alium arbitrum ire: ne finis non sit; quod si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Mævii fundus traderetur, aut satisfactio detur: patendum esse sententiæ. Idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiæ eum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemque sententiæ esse, quemadmodum satisfactio, quibus fidejussoribus; idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cujus arbitrato satisfactio daretur.

§. 17. Item si jubeat, sibi alium conjungi, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est. §. 18. Si domini, qui invicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest jubere, ipsos etiam adesse. §. 19. Sed si & heredis in compromissis mentio sit, potest jubere, etiam heredem eorum adesse. §. 20. Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua possessio. An & satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat: quod nullam rationem habet; nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. §. 21. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adjici de die compromissi proferenda: ceterum impune jubenti non parebitur.

33. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

Arbiter ita sumtus ex compromisso, ut & diem proferre possit, hoc quidem facere potest; referre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

De duobus reis. 1. Si poena commissa sit.

34. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si duo rei sunt aut credendi, aut debendi, & unus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, poena committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul 80 eunt. Et fortasse poterimus ita fidejussoribus conjungere, si focii sunt 81; alias nec a te petitur, nec ego peto: nec meo nomine petitur, licet a te petatur. §. 1. Semel commissa poena solvi compromissum, rectius puto dici; nec amplius posse committi, nisi id actum sit, ut (in) singulas causas totiens committatur.

Si pupillus compromiserit.

35. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Si pupillus sine 82 tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare: quia si contra eum pronuncietur, poena non tenetur; præterquam si fidejussorem dederit, a quo poena peti possit: idque & Julianus sentit.

De diebus feriatis.

36. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

Si feriatis 83 diebus, cogente Prætoris, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso poena: exceptionem locum non habere constat; nisi alia 84 lege eadem (dies) feriata, in qua sententia dicta, est excepta.

Si heres adversus arbitri sententiam petat.

37. CELSUS lib. 2. Digestorum.

Quamvis arbiter alterum ab altero petere vetuit, si tamen heres petit, poenam committet 85; non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

Si adversarii non interfit sententiæ stari.

38. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Cum poena ex compromisso petitur, is, qui commisit, damnandus est: nec interest, an adversarii ejus interfuit arbitri sententiæ stari, necne.

De auctoritate arbitri. 1. De mora post diem prolatum.

39. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, poena ex compromisso committitur 86: sed ex his dumtaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam per-

(66. l. 34. §. 1. infr. eod. (67. l. 2. supr. de in jus vocand. l. 17. & 18. supr. de procurat. l. 60. §. 1. infr. de donat. inter vir. & uxor. l. 36. in pr. infra. de fideicom. libert. l. 13. in pr. infr. de vacat. & excus. muner. l. 33. in pr. C. de Episcop. & cleric. (68. l. ult. C. ubi causa status. (69. l. 2. in fin. C. de pedan. judicib. (70. Adde l. 7. & 8. supr. h. t. (71. l. 3. §. 8. infr. de pecunio. (72. l. 2. §. 4. infr. de iudiciis. (73. d. l. 2. §. 5. vers. sed & si agant. (74. Immo vide l. 8. §. fin. 9. & 10. in pr. 15. infr. de legationib. (75. l. 1. supr. h. t. (76. v. l. 16. infr. de except. (77. l. 17. §. 2. supr. h. t. (78. l. 1. C. eod. (79. l. 3. C. eod.

(80. l. 9. in pr. supr. de pact. (81. Vide tamen l. 27. in pr. supr. d. tit. (82. l. 3. in pr. supr. h. t. (83. l. 13. §. 3. supr. eod. (84. v. l. 7. C. de feriis. (85. v. l. 42. in fin. infr. de reg. jur. (86. v. l. 32. §. 16. supr. h. t.

tinent. † Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eam adversario dari jubendo, quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt.

§. 1. Cum arbiter diem compromissi proferre jussit, cum hoc ei permissum est, (alterius) mora alterius ad poenam committendam prodest.

De morte, vel absentia arbitri, si per stipulatorem stet, quominus accipiat.

40. POMPONIUS lib. 11. ex variis Lectionibus.

Arbiter *Calendis Januariis adesse jussit, & ante eum diem decessit, alter ex litigatoribus non adfuit, procul dubio poena minime commissa est; nam & Cassium audisse (se) dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet 87, quo minus accipiat, non committi poenam.*

De minore xx. annis.

41. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Cum lege Julia cautum sit, ne minor viginti annis judicare cogatur 88, nemini licere minore viginti annis compromissarium judicem eligere: ideoque poena ex sententia ejus nullo modo committitur. Majori tamen viginti annis, si minor vigintiquinque (annis) sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditurum receperit, multi dixerunt.

De poena Fisco adjudicata.

42. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Arbiter *intra certum diem servos restituere jussit, quibus non restitutis, poenæ causa fisco secundum formam compromissi condemnavit. Ob eam sententiam fisco nihil acquiritur: sed nihilominus stipulationis poena committitur, quod ab arbitro statuto non fit obtemperatum.*

De pleno compromisso, & speciebus omissis.

43. SÆVOLA lib. 1. Responsorum.

De rebus, controversiisque omnibus compromissum (in arbitrum) a Lucio, Titio & Maxio Sempronio factum est, sed errore quædam species in petitionem a Lucio Titio deductæ non sunt, nec arbiter de his quicquam pronuntiavit: quæsitum est, an species omissæ peti possint? Respondit, peti posse: nec poenam ex compromisso committi; quod si maligne hoc fecit: petere quidem potest, sed poenæ subjugabitur.

De terminis ab arbitro positis.

44. IDEM lib. 2. Digestorum.

Inter Castellianum & Sejum controversia de finibus orta est, & arbiter electus est, ut arbitratu ejus res terminetur: ipse sententiam dixit, præsentibus partibus, & terminos posuit 89: quæsitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est? Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod utroque præsentem arbitratus esset, poenam commissam.

De compromisso personali.

45. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

In compromissis arbitrium personæ insertum personam non egreditur 90.

De quibus arbiter judicare potest.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

De his rebus, & rationibus, & controversiis judicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quæ postea 91 supervenerunt.

Si litigator decesserit pupillo herede relicto.

1. Aut furere cœperit.

47. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

Si compromissum ita factum est, ut præsentem utroque, aut heredibus eorum, arbiter sententiam dicat, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto, non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. §. 1. Item, si alter ex compromittentibus furere cœperit,

48. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

Arbiter ad ferendam sententiam non 92 compellitur;

1. Quibus modis arbiter adesse jubere potest.

2. De morte litigatoris.

49. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

Sed (&) interpellatur, quo minus sententiam dicat, quia nihil eorum furioso fieri intelligitur 93. Quod si furiosus curatorem habet, vel habuerit, adhuc litigio pendente, potest præsentem cu-

ratore sententia dici. §. 1. Arbiter adesse litigatores, vel per nuncium, vel epistolam jubere potest. §. 2. Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cujusque ex litigatoribus: sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur 94.

Si extra compromissum arbiter diem protulerit.

50. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

Arbiter ex compromisso sumtus, cum ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri jufferat, alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat, consulebatur, posset ne ab eo pecunia ex compromisso peti? Respondi, non posse: ideo quod non esset arbitro compromissum, ut id haberet 95.

De arbitro in re sua.

51. MARTIANUS lib. 2. Regularum.

Si de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere jubeat, aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest 96.

De mora in parendo sententiæ, & ejus purgatione.

52. IDEM lib. 4. Regularum.

Si, qui jussus (est) arbitro ex compromisso solvere pecuniam, moram fecerit, poenam ex compromisso debet. Sed 97 postea solvendo, poena liberatur.

TIT. IX.

NAUTÆ, CAUPONES, STABULARII, UT RECEPTA RESTITUANT. 1

Prior pars Edicti, de actione honoraria in factum de recepto. 1. Ratio, & utilitas superscripti Edicti. 2. De navis. 3. De navium custodibus, & dietariis. 4. De exercitoribus rarium, & lyntrariis. 5. De cauponibus, & stabulariis. 6. De mercibus, & aliis rebus. 7. De rebus nostris, vel alienis. 8. De rebus illatis in navem, vel in litore existentibus. De facto nautarum, vectorum, viatorum.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Ait Prætor: *Nautæ, caupones, stabularii, quod cujusque salvum fore receperint, nisi restituerint, in eos judicium dabo* 2. §. 1. Maxima utilitas est hujus Edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, & res custodia eorum committere. Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant: 3 & nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos, quos recipiant, coeundi; cum ne nunc quidem abstineant hujusmodi fraudibus. §. 2. Qui sunt igitur, qui teneantur, videndum est. Ait Prætor, *Nautæ. Nautam accipere debemus eum, qui navem exercet* 4; quamvis nautæ appellantur omnes, qui navis navigandæ causa in nave sint: sed de exercitore solummodo Prætor sentit: nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut mesonautam obligari, sed per se, vel per navis magistrum 5: quamquam si ipse alicui e nautis committi jussit, sine dubio debeat obligari. §. 3. Et sunt quidam in navibus, qui custodia gratia navibus præponuntur; ut *καυφύλακες*, id est, *navium custodes*, (& dietarii.) Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem; quia is, qui eos hujusmodi officio præponit, committi eis permittit, quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod *χειρέμβολον*, (id est, manus immisionem) appellant. Sed & si hoc non extet, tamen de recepto navicularius tenebitur. §. 4. De exercitoribus rarium, item lyntrariis, nihil cavetur: sed idem constitui oportere, Labeo scribit, & hoc jure utimur. §. 5. *Caupones autem, & stabularios æque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, institutores eorum.* † Ceterum, si qui opera mediastini fungitur, non continetur; utputa atriarum, & focarii, & his similes. §. 6. Ait Prætor: *Quod cujusque salvum fore receperint, hoc est, quamcumque rem, sive mercem receperint. Inde apud Vivianum relatum est, ad eas quoque res hoc Edictum pertinere, quæ mercibus accederent: veluti vestimenta, quibus in navibus uterentur, & cetera, quæ ad quotidianum 6 usum habemus.* §. 7. Item Pomponius lib. xxxiv. scribit, parvi referre, res nostras, an alienas intulimus, si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi 7; & ideo si pignori merces acceperit (ob pecuniam nauticam) mihi magis, quam debi-

(94. d.l. 27. §. 1. (95. l. 32. §. ult. supr. eod. (96. l. 40. in fin. infr. de fideicom. libert. (97. l. 21. in fin. supr. h. t.

TIT. IX. (1. Adde Lib. 47. ff. 5. (2. l. 3. §. 1. infr. h. t. (3. Vide tamen l. un. in fin. C. furti advers. naut. (4. l. 1. §. 15. infr. de exercitor. act. (5. l. 1. §. 1. infr. d. t. (6. l. 4. in fin. infr. h. t. (7. Immo vide l. 31. §. 1. infr. de positi.

(87. l. 23. in fin. supr. eod. (88. v. l. 57. infr. de re judic. (89. l. 2. §. 1. inf. fin. regund. (90. l. 32. §. 16. supr. h. t. l. 43. infr. de verb. oblig. (91. l. 23. infr. de judicijs. (92. Immo v. l. 3. §. 1. & ult. l. 4. & seq. l. 15. & 16. supr. h. t. (93. l. 27. §. 5. supr. eod.

tori nauta tenebitur, si ante eas suscepit. §. 8. *Recipit autem saluum fore, utrum si in navem res missa ei assignatae sunt, an, etsi non sint assignatae, hoc tamen ipso, quod in navem missa sunt, recepta videntur? Et puto, omnium eum recipere custodiam, quae in navem illatae sunt: & factum non solum nautarum praestare debere, sed & vectorum.*

2. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Sicut & caupo, viatorum 9.

1. *Qualis sit haec actio, & cur introducta. Quid praestet nauta, caupo, stabularius. 2. De causa, ex qua recipitur. 3. De filiofam., & servo. 4. Quid veniat in hanc actionem. De ejus tempore, de herede. 5. De concursu hujus actionis, & actionis de furto.*

3. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Et ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. xxxiv. scribit. † Idem ait, etiamsi nondum sint res in navem receptae 10, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere. §. 1. Ait Praetor: *nisi restituant, in eos iudicium dabo.* Ex hoc Edicto in factum actio proficiscitur. Sed, an sit necessaria, videndum: quia agi civili actione ex hac causa poterit: si quidem merces intervenerit, ex locato, vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus, quae desunt, agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur: sed si gratis 11 res susceptae sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta: cum sint civiles? nisi forte (inquit) ideo, ut innotesceret Praetorem curam agere reprimebant improbitatis hoc genus hominum: (&) quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat praestatur 12; at hoc Edicto omnimodo qui recepit, tenetur, etiamsi sine culpa ejus res perierit, vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit, inde Labeo scribit, si quid naufragio, aut per vim pitatarum 13 perierit, non esse iniquum, exceptionem ei dari. † Idem erit dicendum, & si in stabulo, aut in caupona vis major 14 contigerit. §. 2. Eodem modo tenentur caupones, & stabularii, quo exercentes negotium suum recipiunt: ceterum, si extra negotium receperint, non tenebuntur. §. 3. Si filiusfamilias aut servus receperit, & voluntas patris, domini, intervenit 15, in solidum erit conveniendus. † Item si servus exercitoris subripuit, vel damnum dedit, noxalis actio cessabit: quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. Sin vero sine voluntate exercent, de peculio dabitur. §. 4. Haec autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait: & ideo & in 16 heredem, & perpetuo 17 dabitur. §. 5. Novissime videndum, an ejusdem rei nomine & de recepto honoraria 18 actione, & furti agendum sit? & Pomponius dubitat: sed magis est, ut vel officio iudicis, vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat 19.

Si nauta nautae, stabularius stabularii, caupo cauponis res receperit. 2. De his, quae mercibus accedunt.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed & ipsi nautae furti actio competit 20, cujus sit periculo: nisi (si) ipse subripiat, & postea ab eo subripiatur; aut alio subripiante, ipse nauta solvendo non sit. §. 1. Si nauta nautae, stabularius stabularii, caupo cauponis res receperit, aequae tenebitur.

§. 2. Vivianus dixit, etiam ad eas res hoc Edictum pertinere, quae post impositas merces in navem, locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur: ut vestimentorum, penoris quotidiani 21: quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

De custodia praestanda. 1. De furto, & damno.

5. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Nauta, & caupo, & stabularius mercedem accipiunt, non pro custodia: sed nauta, ut trajiciat vectores; caupo, ut viatores manere in caupona patiat: stabularius, ut permittat jumenta apud eum stabulari: & tamen custodiae nomine tenentur. Nam & fullo, & sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt: & tamen custodiae nomine ex locato tenentur 22. §. 1. Quaecumque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is, qui saluum fore recipit,

non solum a furto, sed etiam a damno 23 recedere videatur.

Altera pars Edicti de actione honoraria in factum ex quasi delicto in duplum. Si quis gratis in nave, aut caupona fuerit. 1. Si servus meus, vel communis, quo in nave, aut caupona utebaris, damnum mihi dederit, aut furtum fecerit. 2. Si damnum in eo datum fuerit. 3. De habitatione, & hospitio repentino. 4. De concursu hujus actionis, & de furto, vel ex lege Aquilia.

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Licet gratis 24 navigaveris, vel in caupona gratis diverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum injuria passus es. §. 1. Si servo meo in nave, vel in caupona utaris, & damnum mihi det, vel furtum faciat: quamquam & furti actio & damni injuria mecum sit, haec tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit. † Idem dicitur, & si communis sit. † Tu tamen quod mihi praestiteris ejus nomine, vel communi dividendo, vel pro socio actione, (aut si partem ejus, vel totum conduxisti,) etiam ex conducto habeas me obligatum. §. 2. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave, vel caupona est, cujus factum Praetor aestimare solet, non putat Pomponius ejus nomine hanc actionem utilem futuram. §. 3. In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi 25 causa in caupona sunt: hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator. 26 §. 4. Possumus autem furti, vel damni injuriae actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus: sed una contenti esse debemus 27: & si cum exercitore egerimus, praestare ei debemus actiones nostras; quamvis ex conducto actio adversus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne sapius de ejusdem hominis admisso quaratur. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

De nautis, de damno in nave, vel extra navem dato. De protectione exercitoris. 1. Natura hujus actionis. 2. De nauta, & mercatore, & nautepibata. 3. De servo nautae. 4. Quatenus tenetur exercitor. 5. De pluribus exercitoribus. 6. De tempore hujus iudicii. De herede, de servo, aut filiofam. exercitore.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Debet exercitor omnium nautarum suorum, sive liberi, sive servi factum praestare: nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias praestat, quam si in ipsa nave damnum datum sit 28: ceterum, si extra navem, licet a nautis, non praestabit. † Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se praestaturum, & consenserint 29 vectores praedictioni, non convenitur. §. 1. Haec actio in factum, in duplum 30 est. §. 2. Sed si quid nautae inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. † Sed si quis sit nauta & mercator, debebit illi dari. Quod si quis, quos vulgo *ναυτεπιστάτας* (id est, remum pro naulo & vecturae pretio solventes) dicunt, & huic tenebitur; sed hujus factum praestat, cum sit & nauta. §. 3. Si servus nautae damnum dederit, licet servus nauta non sit, æquissimum erit, in exercitorem actionem utilem dare. §. 4. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur 31, culpa scilicet sua, qui tales adhibuit: & ideo, & si decesserint, non relevabitur. † Servorum autem suorum nomine, noxali 32 dumtaxat tenetur; nam cum alienos adhibet, explorare 33 cum oportet, cujus fidei, cujus innocentiae sint; in suis venia dignus est, si qualesquales ad instruendam navem adhibuerit. §. 5. Si plures navem exercent, unusquisque pro 34 parte, qua navem exercet, convenitur. §. 6. Haec iudicia, quamvis honoraria 35 sint, tamen perpetua 36 sunt: in 37 heredem autem non dantur. Proinde, & si servus navem exercuit, & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum, voluntate patris 38 vel domini, servus, vel filius exercent navem, vel cauponam, vel stabulum, puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quae ibi contingunt, in solidum receperint.

(8. Obft. l. un. in fin. infr. furti advers. naut. (9. l. 6. §. 3. infr. h. t. l. un. §. ult. infr. furti advers. naut. (10. Immo vide l. ult. in pr. infr. h. t. (11. l. 6. in pr. infr. eod. (12. l. 1. §. 10. l. 32. infr. depositi. excip. d. l. 1. §. 6. (13. l. 18. in pr. infr. commodati. (14. l. 15. §. 2. l. 25. §. 6. infr. locati conducti. (15. l. ult. in fin. infr. h. t. (16. Immo vide §. ult. Inst. de obligat. quae quasi ex delict. (17. d. l. ult. §. ult. infr. h. t. (18. d. l. ult. §. ult. (19. l. 6. §. ult. infr. h. t. (20. l. un. §. 4. infr. furti advers. naut. (21. l. 1. §. 6. in fin. h. t. (22. l. 25. in fin. l. 60. §. 2. infr. locati. l. 12. in prin. infr. de furtis.

(23. Adde l. 40. infr. locati. (24. l. 3. §. 1. supr. h. t. (25. l. un. §. ult. infr. furti advers. naut. (26. d. l. un. §. ult. obft. l. 2. supr. h. t. (27. l. 3. in fin. supr. eod. (28. Vide tamen d. l. 3. in pr. supr. eod. (29. v. l. 1. §. 6. in fin. infr. depositi. (30. l. un. §. 2. infr. furti advers. naut. (31. l. 1. §. 2. infr. de exercit. act. (32. l. un. §. 5. infr. furti advers. naut. (33. l. 1. in pr. infr. de publican. (34. Immo vide l. 1. in fin. infr. de exercit. act. (35. l. 3. §. ult. supr. h. t. (36. d. l. 3. §. 4. (37. §. ult. Inst. de oblig. quae quasi ex delict. §. pen. Inst. de perpet. & tempor. act. (38. l. 3. §. 3. supr. h. t.